

OSMANLI KÜLTÜR MİRASIMIZ

# KÜÇÜK TÂRİH-İ İSLÂM

AHMED RÂSİM

SADELEŞTİREN  
BERKAN BUĞRA AYDIN



# KÜÇÜK TÂRİH-İ İSLÂM

Ahmed Râsim

Sadeleştiren

Berkan Buğra Aydın



Proje	:	Osmanlı Kùltür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	Küçük Târih-i İslâm
Müellif	:	Ahmed Râsim
Sadeleştiren	:	Berkan Buğra Aydın
Editör	:	Doç. Dr. Ömer Sabuncu
ISBN	:	978-605-74658-7-0
SAMER Yayınları	:	70
Proje Kitaplığı	:	17
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : [samer@ksu.edu.tr](mailto:samer@ksu.edu.tr)

Kahramanmaraş-2021

## İÇİNDEKİLER

Sadeleştirenin Önsözü .....	5
Ahmed Râsim Hayatı ve Eserleri .....	8
Küçük Târih-i İslâm.....	14

### - Küçük Târih-i İslâm -

Mukaddime .....	17
A. İslâmiyetin Doğuşu .....	21
B. Halifeler Dönemi .....	24
C. Emevî Devleti .....	30
D. Abbâsî Devleti.....	43
E. Tavâif-i Mülûk .....	62
F. Endülüs Emevîleri .....	68
G. Gazneliler ve Hârizmşahlar .....	85
H. Selçuklu Devleti.....	87
I. Osmanlı Devleti .....	93

## SADELEŞTİRENİN ÖNSÖZÜ

İslâm dünyasının hâmîsi konumundaki Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerinden yaklaşık bir asır geçti. Hâkimiyet müddetinde üç kıtaya egemen olan bu büyük devlet, kendisinden sonrasına birçok alanda sayısız değer bıraktı. Bunlar arasında ilmin yeri ise ayrı ehemmiyet arz etmektedir.

İlim, insanlığın ortak belleği, ortak mirasıdır. İlim insanların nesebi, ülkesi yahut inancı ne olursa olsun ürettikleri ilimler, kendilerinden sonra yeni sahiplerini bulmakta pek zorluk çekmemişlerdir. Bu bağlamda, Devlet-i Aliyye'nin tek olmasak da öncelikli vârisi olduğumuzu söyleyebiliriz. Sahip çıkmadığımız takdirde üzeri toprakla örtülü kalacak muazzam miktardaki eserler, ancak bizlerin gayretleri ile yeniden gün yüzüne çıkma fırsatı bulabilir. Din, felsefe, tarih gibi pek çok alandaki eserlerin, çağdaş ilmi araştırmalara kaynaklık teşkil edeceği ve günümüz düşünce dünyasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

“Osmanlı Kültür Mirasımız” projesi, bu maksatla gerçekleştirilen önemli bir proje olma özelliğini taşımaktadır. *Küçük Târih-i İslâm*, zikrettiğimiz proje kapsamında günümüz Türkçesine kazandırılmıştır. Eseri sadeleştirmedeki temel amacımız Osmanlı kültür mirasının günümüz okuyucusu ile buluşturulmasına katkı sağlamaktır.

Sadeleştirmede kitap üzerindeki tasarruflarımızı şöyle sıralayabiliriz:

1- Kitabın 1889 baskısını esas aldık.

2- Kitabın içerik sıralamasına müdahale etmedik.

3- Yazıldığı tarihte bir ders kitabı niteliği taşıdığından dolayı başlıkların sonunda yer alan özet kısımlarına, bugün ders kitabı olma özelliğini kaybetmesi sebebiyle yer vermedik.

4- Bazı cümlelerde, ögelerin dizilişine müdahale ederek günümüzde kullanılan söz dizimine uygun duruma getirdik.

5- Aynı cümle içinde tekrar eden fiilleri bire indirdik.

6- Dipnotlarda müellife ait olmayan açıklamaları "sad." ibaresini ekleyerek belirttik.

7- Müellifin ağırlıklı olarak tercih ettiği üslûbunu mümkün olduğunca korumaya çalıştık. Ancak bazı durumlarda bugünkü okuyucu için okuma ve anlamada akıcılığı sağlamak amacıyla müdahale ettik.

8- Asıl nüshadaki bazı şahıs isimleri, günümüzdeki kullanımları ile farklılık arz etmekteydi. Bu durumlarda müellifin ifade biçimini bozmadan aktardık. Günümüzdeki yaygın olan ifadeleri ise dipnotta belirttik.

9- "Donanma-i Hümayûn, Rasathane, Dârü'l-Fünûn" gibi özel yapı ve kurumların isimlerini asıl halleriyle bıraktık.

10- Kitabın aslında sadece hicrî tarihler bulunmaktaydı. Ancak bugünkü okurun işini kolaylaştırmak için milâdi tarihleri de belirttik. Tarihleri çevirirken Türk Tarih Kurumu'nun tarih çevirme kılavuzunu kullandık.

11- Eser içeriğindeki bazı tarihlerin günümüzde kabul edilen tarihlerden farklı olduğunu tespit ettik. Böyle durumlarda günümüzde kabul görülen tarihleri *İslâm Ansiklopedisi'*ni esas alarak dipnotta belirttik. Söz konusu dipnotların başına "DİA:" ibaresini ekledik.

12- Eserin akıcılığına katkı sağlayabilmek maksadıyla, hicrî tarihlerin milâdi karşılığını ve diğer açıklamaları sadece ilk geçtiği yerde verdik.

13- Yazarın “Muallim Efendilere Uyarı” başlığı altında belirttiği üzere, çalışmasının sonuna eklediği sözlük kısmı mevcuttu. Fakat yaptığımız sadeleştirmede bu kelimeleri Türkçeye aktardığımız için sözlüğe yer vermedik.

Sadeleştirme çalışmamızı, editörlüğünü yürüttüğü “Osmanlı Kültür Mirasımız” projesine dâhil etmekle kalmayıp tashih ve tenkitleriyle destek olan hocam Doç. Dr. Feyza Betül Köse’ye, ayrıca çalışmamıza önerileriyle katkı sağlayan Arş. Gör. Asım Sarıkaya’ya, Berkay Koçak’a ve Metehan Savcı’ya, çalışmanın yayınlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına teşekkür ediyorum. Çalışmamızın editörlüğünü yürüten Doç. Dr. Ömer Sabuncu Hocama müteşekkirim. Danışmanım Prof. Dr. Şaban Öz Hocama ve eğitim-öğretim hayatımın tüm aşamalarında olduğu gibi bu süreçte de maddî-manevî desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen başta kıymetli annem ve babam olmak üzere tüm aileme en içten duygularımınla minnetlerimi sunuyorum.

**Berkan Buğra AYDIN**  
**Hatay-2021**

## Ahmed Râsim Hayatı ve Eserleri

### 1. Hayatı

1865 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Ahmed Râsim, Kıbrıslı Bahâeddin Efendi ile Çerkes Nevber Hanım'ın oğludur.<sup>1</sup> Bahâeddin Efendi'nin evlendikten kısa bir süre sonra ailesini terk etmesi, Ahmed Râsim ve annesi için hayat şartlarını zorlaştırmıştır.<sup>2</sup>

İlk tahsiline Sofular Mektebi'nde başlayarak muhtelif mekteplerde öğrenim gördü. Eniştesi Miralay Mehmed Bey'in gözetimine girdiği dönemde Yâkub Hoca adlı muallimden yazı ve Arapça dersleri aldı. 1876'da Dârüşşafaka'ya girdi ve 1883 yılında okulunu birincilikle bitirdi. Mezuniyetinden birkaç ay sonra Posta ve Telgraf Nezâreti'ne memur olarak girdi. Fakat bu görevi bir türlü benimseyemediği için hayatını yazı yazarak idame ettirmek istedi.<sup>3</sup>

Fransızcadan tercümelerini Ahmed Midhat Efendi'nin *Tercümân-ı Hakikat*'inde yayımlandı. Daha sonra Bâb-ı Âli'de neşredilen hemen bütün gazete ve mecmualara yazılar yazdı. Bu çalışmaları ona geniş bir okuyucu kitlesi kazandırdı.<sup>4</sup> Gazeteci, şair ve bestekârlık yönü ile birlikte birçok türde kitap

---

<sup>1</sup> Şerif Aktaş, "Ahmed Râsim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/117.

<sup>2</sup> İbnülemin Mahmud Kemal İnan, "Rasim", *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969), 3/1344.

<sup>3</sup> Aktaş, 2/117.

<sup>4</sup> Nihat Sâmî Banarlı, "Ahmed Rasim", *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1983), 2/1063.



telif etmiştir.<sup>5</sup> Bu türler arasında, tarih alanına olan ilgisi ve kendi tarihimizi öğretme kaygısı henüz okul çağlarındayken başlamıştır.<sup>6</sup>

Tarih alanında ders kitabı niteliğindeki ilk eserleri olan *Küçük Târih-i Osmanî* ve *Küçük Târih-i İslâm*, 1889 yılında yayınlanmıştır.<sup>7</sup> İslâm dini ve tarihi konularında kaleme aldığı makalelerini topladığı *Menâkıb-ı İslâm* adlı kitap da Râsim'in hayatında önemli konuma sahiptir. Zira mezkûr eser dolayısıyla II. Abdülhamid'den Mecîdî nişanı almıştır. Ayrıca okullar için yazdığı dil bilgisi, imlâ ve aritmetik gibi konulardaki eserlerini de ders kitabı olarak bastırmıştır.<sup>8</sup>

Ahmed Râsim'e göre tarihi bilgiler sadece siyasî tarihten ibaret değildir. Tarihi, olayların kaynaklarından ele alarak, sosyal yapının durumunu, fikrî ve ahlâkî akımları hatta coğrafyanın olaylardaki etkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu açıdan baktığımızda Râsim, sosyal tarih anlayışı ile çalışmalar ortaya koyan ilk Türk tarihçidir. Eserlerini, ümmet bilincinden millî şuura geçiş sürecinde kaleme almıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan toplumların millî şuurlarına ulaşip, bağımsızlık davasında oldukları bu dönemde müellif, Türk toplumunu bilinçlendirmek için giriştiği samimi gayreti milliyetçilik tarihimizde unutulamayacak fikir yönünü ortaya koymuştur.<sup>9</sup>

Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini bilen Ahmed Râsim, 1927-1931 tarihleri arasında TBMM'nin üçüncü döneminde İstanbul milletvekilliği yaptı.<sup>10</sup> 1932 yılında Heybeliada'daki evinde vefat etti.<sup>11</sup>

---

<sup>5</sup> Aktaş, 2/118-119.

<sup>6</sup> İsmet Parmaksızoğlu, "Tarih Yazarı Olarak Ahmet Rasim", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 21/2 (1972), 117.

<sup>7</sup> Parmaksızoğlu, "Tarih Yazarı Olarak Ahmet Rasim", 125.

<sup>8</sup> Aktaş, 2/117-119.

<sup>9</sup> Parmaksızoğlu, "Tarih Yazarı Olarak Ahmet Rasim", 118-120.

<sup>10</sup> Behçet Kemal Zeynel - Sema Yıldırım (ed.), *TBMM Albümü 1920-2010* (Ankara: TBMM Basım ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları), 1/152.

<sup>11</sup> İnan, 3/1344; Aktaş, 2/118.

## 2. Eserleri

Ahmed Râsim'in geniş bir okuyucu kitlesi arasında şöhret kazanmasına yol açan yazıları daha çok deneme, muhâsebe, fıkra ve hatıralarıdır. Bunlarla birlikte tarih, coğrafya, seyahat ve gramer gibi konularda yüzden fazla eseri bulunmaktadır.<sup>12</sup> Bunlar arasında özellikle tarih ve İslâm Tarihi konularında kaleme aldığı çalışmaların başlıcaları şunlardır:

- 1- Cizvit Tarihi (İstanbul 1887)
- 2- Târih-i Muhtasâr-ı Beşer (İstanbul 1887)
- 3- Eski Romalılar I-III (İstanbul 1887-1889)
- 4- Küçük Târih-i Osmân-î (İstanbul 1889)
- 5- Küçük Târih-i İslâm (İstanbul 1889)
- 6- Osmanlı Tarihi (İstanbul 1890)
- 7- Menâkıb-ı İslâm I-II (İstanbul 1909-1910)
- 8- İki Hâtırat Üç Şahsiyet (İstanbul 1916)
- 9- Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi I-IV (İstanbul 1910-1912)
- 10- Resimli Küçük Osmanlı Tarihi (İstanbul 1913)
- 11- İstibdattan Hâkimiyet-i Milliyyeye I-II (İstanbul 1924)
- 12- Yeni Sarf Dersleri I-II (İstanbul 1924)

## 3. Hakkında Yapılan Çalışmalar

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Râsim, 3 doktora tezi, 34 yüksek lisans tezi ve birçok makaleye konu olmuştur. Ayrıca müellifin hayatı, eserleri ve bes-tekâr yönü üzerine yayımlanmış kitaplar da bulunmaktadır. Bunlar:

---

<sup>12</sup> Aktaş, 2/118.

1- Reşad Ekrem Koçu, *Ahmed Rasim: Hayatı Seçme Şiir ve Yazıları*, İstanbul 1938.

2- Suat Hızarcı, *Ahmed Rasim*, İstanbul 1953.

3- Hilmi Yücebaş, *Ahmed Rasim, Aşkları, Hâtıraları*, İstanbul 1957.

4- Ağâh Sırrı Levend, *Ahmed Rasim*, Ankara 1965.

5- İsmail Baha Sürelsan, *Ahmed Rasim ve Mûsikî*, Ankara 1977.

6- Şerif Aktaş, *Ahmet Rasim*, Ankara 1987.

7- Şerif Aktaş, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul*, Ankara 1988.

8- Muzaffer Gökman, *Ahmet Rasim (İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam): Hayatı ve Eserleri I-II*, İstanbul 1989.

9- Evrim Yeşilyurt, *Ahmed Rasim Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2002.

10- Reşad Ekrem Koçu, *Ahmed Rasim - Ahmed Refik*, İstanbul 2017.

Doktora tezleri:

1- Çiçek, Ali, *Ahmet Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları*, Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 1993.

2- Çelik, Ali, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları (2 Cilt)*, Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 1993.

3- Bülbül, Melik, *Theodor Fontane ve Ahmed Rasim'in Eserlerinde 19. Yüzyılın Sosyo-Kültürel Panoraması*, Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 1995.

Yüksek Lisans Tezleri:

1- Aktaş, Şerif, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul: "Yarı İtibarı" Yazıların Yapı ve Anlatma Hususiyetleri Bakımından Tahlili*, Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 1981.

2- Bakış, Nesrin, *Ahmet Rasim'in Dilbilgisi Kitapları*, Marmara Ünv. SBE, İstanbul 1987.

3- Caner, Necla, *Ahmed Rasim Külliyyat-ı Sa'yü Tahrir (Makalat ve Musahabat)(2'ci Kısım)*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1994.

4- Gülşen, Hacer, *Ahmed Rasim Külliyyat-ı Say ü Tahrir (makalat ve musahabat) 1. Cilt*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1994.

5- Tezcan, Özlem (Dertsiz), *Ahmed Rasim: Mektep Arkadaşım ve Eşkali Zaman*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1995.

6- Akmeşe, Ali Kemal, *Ahmed Rasim'in Okul Hatıralarında Eğitim Hayatı*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1995.

7- Sağ, Rahim, *Ahmed Rasim'in Dil ve Edebiyat Tartışmaları*, Gazi Ün. SBE, Ankara 1996.

8- Teker, Ahmet Duran, *Ahmed Rasim: İki Hatırat-Üç Şahsiyet*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1997.

9- Kırca, Engin, *Ahmed Rasim Ömr-i Edeb (c. I-II)*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1998.

10- Tay, Recep Ali, *Ahmed Rasim Ömr-i Edebi (c. III-IV)*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 1998.

11- İster, Sıdika, *Ahmed Rasim Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edip*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2001.

12- Aksu, Engin, *Ahmed Rasim'in "Muharrir, Şair, Edib" Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni*, Dumlupınar Ün. SBE, Kütahya 2002.

13- Balcı, Serdal, *Ahmed Rasim'in Tarih Anlayışı*, Atatürk Ün. SBE, Erzurum 2003.

14- Doğru, Tayfun, *Ahmet Rasim'in Hikâyeleri (Endişe-i Hayat Gam-ı Hicran, İki Günahsız Seoda, İlk Sevgi) Metin-Tahlil-İndeks*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2003.

15- Tercüman, Çilem, *Ahmet Rasim'in Eserlerinden İstanbul'un Gündelik Hayatı*, İstanbul Ün. SBE, İstanbul 2004.

16- Kaya, Serkan, *Ahmet Rasim'in Hikâyeleri Metin-Tahlil-İndeks (Mehâlik-i Hayat, Meyl-i Dil, Afife ve Diğherleri)*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2005.

17- Yıldız, Metehan, *Ahmet Rasim'in Eserleri (Nâkâm, Numune-i Hayal, Cidd ü Mizah, Dülüp Ağladıklarım) Metin-Tahlil-İndeks*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2006.

18- Oskay, Hüseyin Bülent, *İstibdâddan Hâkimiyet-i Millîyeye Terakkiyât-ı İlmîyye ve Medenîyye Yazar: Ahmet Rasim*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2007.

19- Gündoğdu, Mehmet Ali, *Ahmet Rasim'in Osmanlı Tarihi (Cilt 2-3) Metin-Tahlil-İndeks*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2008.

20- Tan, Murat, *Osmanlı Tarihi (Ahmet Rasim) C. 1 Metin-Tahlil-İndeks*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2008.

21- Ay, İlknur, *Muallim Naci, Ahmet Rasim ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Anı Türündeki Eserleriyle Çocuk Edebiyatımızdaki Yeri ve Başlıca Temaları*, Selçuk Ün. SBE, Konya 2009.

22- Kot, Yasemin, *Ahmet Rasim'in "Şehir Mektupları" ve "Romanya Mektupları"nda Söz Varlığı*, Celal Bayar Ün. SBE, Manisa 2009.

23- Hamarat, Zehra, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru*, İstanbul Ün. SBE, İstanbul 2010.

24- Yıldırım, Zeliha, *Ahmet Rasim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi C. III, Metin-Tahlil-İndeks*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2010.

25- Çalışkan, Fatma, *Yazılı Anlatıma İlişkin Bir Eser: Ahmet Rasim'in İlâveli Hazîne-i Mekâtib Yahud Mükemmel Münşeât Adlı Eserinin İncelenmesi ve Metri (s. 1-195)*, Balıkesir Ün. SBE, Balıkesir 2012.

26- Tanlak, Ergün, *Ahmet Râsim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi Cilt IV: Metin Tahlili-Kelime İndeksi*, Marmara Ün. SBE, İstanbul 2013.

27- Atay, Bahar, *Yazılı Anlatıma İlişkin Bir Eser: Ahmet Rasim'in "İlâveli Hazine-i Mekâtib Yahud Mükemmel Münşeat" Adlı Eserinin İncelenmesi ve Metni* (s. 195-415), Balıkesir Üniv. SBE, Balıkesir 2014.

28- Özkan, Ahmet Ferhat, *Ahmet Rasim'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayımladığı Yazıların İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. SBE, İstanbul 2014.

29- Kılıç, Recep, *Ahmed Rasim'in "Yeni Sarf Dersleri" Adlı Eserlerinin Metin Çevirisi ve Türkçe Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Pamukkale Üniv. SBE, Denizli 2014.

30- Nerkiz, Ummahan, *Ahmet Rasim'de Edebî Tenkit*, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2015.

31- Özok, Tuğba, *Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî Eseri (1907) ile İlköğretim İkinci Kademe Yeni Türkçe Ders Programının (2006) Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma*, Başkent Üniv. SBE, Ankara 2015.

32- Sazak, Şerife, *Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muallim-i Sarf Adlı Dilbilgisi Kitabı*, Dumlupınar Üniv. SBE, Kütahya 2016.

33- Baklacı, Funda, *Edip Ahmet Rasim'in Musiki Yönü*, Aydın Adnan Mençeres Üniv. SBE, Aydın 2019.

34- Naldemir, Leyla, *Yeni Gün (İstanbul Dönemi)'de Yayımlanan Ahmet Rasim'e Ait Yazıların Çeviri Yazıya Aktarımı ve İncelenmesi*, Sakarya Üniv. SBE, Sakarya 2020.

### **Küçük Târih-i İslâm**

İnsanın, mensup olduğu milletin tarihini mutlaka öğrenmesi gerektiğine vurgu yapan müellif, bu eseri, Mekteb-i Rüşdiye'lerde İslâm Tarihi'ne ait bir dersin bulunmaması sebebiyle kaleme almıştır. Asıl nüshanın kapağında belirtildiği gibi, okullarda okutulmak üzere telif edilen bu çalışma, toplumun da

istifadesine sunulmuştur. Kitabın okuyucu kitlesi dikkate alınarak içerikte ayrıntılara girilmemiştir.

Eser, Hz. Peygamber'in doğumundan, Sultan Abdülmecid'in vefatına kadar geçen süreci ihtiva etmektedir. Söz konusu süre zarfında kurulan devlet veya beyliklerin yöneticileri hakkında kısa malumat verilmektedir. Bu bakımdan muhtasar bir İslâm Tarihi niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte ele alınan dönemdeki sosyal hayata dair aktarımlar -çok kısa da olsa- eserde yerini almıştır.

Râsim, öğrencilerin ve diğer okuyucuların konuları anlayıp kavramasına önem vermektedir. Anlamı bilinemeyecek kelimeler için sözlük oluşturması, cümlelerini mümkün olduğunca kısa tutması ve bölüm sonlarında konuyu tekrar etme amacıyla özet kısımlarına yer vermesi bunun en belirgin örnekleridir.

# KÜÇÜK TÂRİH-İ İSLÂM

- Mekteb-i Rüşdiye öğrencileri için özel olarak hazırlanmıştır -

**Ahmed Râsim**



## Mukaddime

Mübarek Hicaz topraklarından her tarafa nur saçarak parlak bir güneş gibi doğan İslâm, Kur'ân-ı Kerîm gibi adalet nurlarını cehalet karanlığı içinde kalmış olan memleketlere yayarak yapısını kuvvetlendirmede kararlılık etmiştir. Bu sebeple İslâmiyet'in büyük ve seçkin olan insanlığı yücelttiği, insanlığın geçici arzu ve eğilimlerini faziletler ve tamamlayıcı güzellikler ile sınırlandırdığı incelikler, beslediği görüşlerde aşikâr olmuştur.

İslâm'ın ortaya çıkması bir kere düşünölsün, bize ilâhi kanun olan o şanlı Furkân'ın<sup>13</sup> bahşettiği kıymetli hususlar göz önüne alınsın. Heybetli sınırların genişlemesi, kanunları tatbik etmedeki güç, adaleti yayma gibi beşerî faziletlerde mertebeler kazandıran ileri gelenlerin siyasi iktidarları iyice düşünölsün. O anda İslâm hükümlerinin kudreti, hayırlı pınarlar olarak tecelli eder.

İslâm'ın ortaya çıkmasından sonra dört halife ve bunları takip eden Emevî, Abbâsî gibi dayanıklı saltanatlar esasında görölen yiğitlik mirasları ve ilimlerin bolluğunun yayılması ile İslâm'ın en ilerleme yanlısı, ilmi en çok seven ve bütünleşmiş bir millet olduğu anlaşılmıştır.

Bir insan için, en evvel mensup olduğu devlet ve milletin tarihini okumak ve bu sebeple milliyetinin faziletini, atalarının şanını takdir etmek lazımdır. Mektebimizde tedris edilen dersler arasında İslâm Tarihi'ne ait bir ders görmediğimizden üzüntü duyduk. Mekâtib-i Âliye sınıflarına kadar yükselen bir

---

<sup>13</sup> Hakla bätülü ayırma, bu ayrılmayı sağlayan Allah'ın koyduğu ölçü, gönderdiği kitap; İbrahim Çelik, "Furkan", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 12/220. (sad.)

talebenin, genel tarihi okurken geçmiş büyüklerimize ait malumat kazanması taraftarlığında bulunmak bendenizce hatadır. Aslında itibarlı ellerde Kısas-ı Enbiyâ gibi eserler kabul görülüp dolaşmakta ise de bunlar mektep programına göre yapılmış eserlerden olmayıp aslında havâs ve avâmın istifadeleri için Dört Halife Dönemi'nin sonuna kadar telif edilmiş kıymetli eserlerdir.

Hükümdarlık zamanı, İslâm âlemi için hayırlı bir sabah terakki olan, diyanet perver ve iyilik denizi padişah efendi hazretlerinin kutlu cülûsu, alışılâgelgen şahlar şahından beri zamanımızdaki her türlü ilerlemelere yataklık teşkil eden memleketlerde, gözetilen yöntemlerle şahlara yakışır şekilde ilerlemenin güneşi süratle kalpleri aydınlatmakta olduğundan Müslüman nesil için kaleme aldığım tarihçeyi, bütün Mekteb-i Rüşdiye müdürlerinin dikkatli görüşlerine arz etmeyi görev kabul ettim.

O, yardım istenilen Allah'tır.

**Ahmed Râsim**

## Muallim Efendilere Uyarı

Kitabın yazımı sırasında, her mühim bahsin altında birer özet eklenmiştir ki bundan maksat, öğrencilerin olaylar zincirini okuduktan sonra bir de olayların özetini ezberle zihninde kalıcı hale getirmek ve bu cihetle asıl kastedilen ders verme düzeninin vücuda gelmesidir. Bu faydadan başka kitabın sonuna bir de alfabe tertibi üzere sözlükçe ilave edilmiştir. Bu da öğrencilerin ders esnasında karşılaşacakları anlamadıkları kelimelere müracaatı vesilesiyle içeriğe iyiden iyiye zihin erdirmeyi kolaylaştırır. İşte bu kelimelerin bilinmesi için üzerlerine şu (°) işaret konulmuştur.

## Fahru'l-Murselîn'e

Bir nura oldum müncezip

Hurşit per feyz-i cihân

Ey nur-u ayn-i mü'minîn

Nurundan oldum müstenir

Şer'-i şerîf ve akdesin

Sayende buldu, ref'ati

Bir şanlı ümmet, peyrevin

Bilcümle sükkân-ı zamîn

Nehcin esası muadelet  
Ru-mal derbârın olup  
Bir yâr-ı lâhûta esir  
Mahcup-u yezdân kadir  
Ey mazhâr-ı lütfu ezel  
Lütfun bana hadd-i emel  
Müneccisidir bu milletin  
Feyz-i, necâtı ümmetin  
Münkad-ı fermânın senin  
Hayran Kur'ân'ın senin  
Sen bâ's-ı halk-ı cihân  
Buldum hayat-ı câvidân

## A. İSLÂMİYETİN DOĞUŞU

### Hz. Muhammed'in Doğumu

Peygamberimiz Muhammed (as) Mekke'de dünyaya gelmiştir. Doğduğu tarih, milâdi 622 yılında,<sup>14</sup> Rebûlevvel ayının on ikinci gecesi olan pazartesi günüdür.

Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. Doğumundan önce babası vefat ettiği için yetim idi. Annesi, Peygamberimizi Halime adında bir sütanneye verdi. Altı yaşına ulaştığında annesi de vefat etti. Ondan sonra büyük babası Abdulmuttalip'in yanında kaldı. Sekiz yaşına geldiğinde Abdulmuttalib de vefat etti. Bu sebeple amcası Ebû Tâlib'in himayesine girdi.

On üç yaşlarında Ebû Tâlib ile Şam'a gidiyordu. Busra denilen yere geldiklerinde Bahira adlı papaz, onda birtakım garip haller görmüştü. O'nun âhir zaman peygamberi olacağını anlamış ve kavmine söylemişti. Yirmi üç yaşında da Şam'a gidip geri döndüğünde Hz. Hatice ile evlendi. Karakterinin

---

<sup>14</sup> Hz. Peygamber'in doğum tarihindeki genel kabul milâdi 571 senesidir; Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/409. (sad.)

ve ahlâkının iyiliği, hareketlerinin güzelliği sebebiyle Muhammed' ul-Emîn ismiyle çağrıldı.

### **H. Muhammed'in Peygamberliğinin Başlaması**

Kırk yaşındayken kendisine peygamberlik geldi. Yani Cebrail (as) vasıtasıyla Cenâb-ı haktan herkesi İslâm'a davet için emir aldı. İlk Müslüman olan Hz. Hatice (ra)'dır. Ebû Bekr-i Sıddık ve Hz. Ali (ra) ilk Müslüman olanlar arasındaydı. Hz. Peygamber üç sene gizliden gizliye ahaliyi dine davet etti. Bundan sonra açıktan davet için kendisine ilâhi emir geldi.

Fakat Mekke ahalsi onunla alay etti. Hz. Hamza ve Hz. Ömer gibi en büyük yiğitler Müslüman olmasıyla müşriklerin hiddeti ve kîni çoğaldı. Böylece Müslüman olan ashabının bir kısmı Habeş Kralı'na, bir kısmı da Medine'ye gittiler.

### **H. Muhammed'in Hicreti**

Mekke'de Ebû Cehil namında acımasız biri, müşrikleri başına topladı. Hz. Peygamber'i öldürmeğe teşvik etti. Adaklar adadı. Peygamberimizin evini kuşattılar. Peygamberimiz Hz. Ali'yi bir gece kendi yatağında bıraktı. Müşriklerin yüzüne bir avuç toprak serperek kapıdan çıktı. Hz. Ebû Bekr'in evine gidip onunla beraber Medine'ye doğru yürüdüler. Ebû Cehil ve adamları takip ettilerse de bulamadılar. Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye gitmesine hicret adı verildi. Bu gün Müslümanlar için tarih olarak esas alındı.

Peygamberimiz, Kuba namlı mahalde bir mescit inşa etti. Bu ilk yapılan camidir. Bundan sonra Medine'ye girdi. Ebû Eyyûb Hâlid'in evine misafir oldu. Orada da bir mescit binâ ederek Medine'yi Müslümanların merkezi yaptı. İşte bu zamandan sonra İslâmiyet yayılmaya başladı.

### **Peygamberimizin Fetihleri**

Peygamberimizin Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlar ile müşrikler arasında pek çok muharebe oldu. Başlıcaları:

Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mute ve Mekke'nin fethidir.

İslâm askerleri, hemen her muharebede galip geldi. Müşrikler daima perişan oldu. Mekke'nin fethi o zamanın en büyük fetihlerindedir. Mekke'nin fethi, hicretin 8./630 senesi Ramazan'ın 21. (12 Ocak)<sup>15</sup> günüdür.

### **Peygamberimizin Vefatı**

Mekke fethedildikten iki sene sonra Peygamberimiz Medine'de vefat etmiştir. Vefat etmeden önce Hz. Ebû Bekr'i imamete geçirmiştir. Medine'ye defnedilmiştir. Vefat ettiğiinde 63 yaşındaydı.

Peygamberin vefatında Müslümanların sayısı bir milyona ulaşmıştır. İslâm'ın sınırları ise Mekke ve Medine başkent olmak üzere; doğuda Necd, batıda Kızıldeniz, güneyde Yemen, kuzeyde Suriye vilayetleriydi.

### **Kur'ân'ı Kerîm**

Kur'ân'ı Kerîm, dünya ve ahiretteki bütün davranışlarımızı bize öğreten ve Cenâb-ı Hak tarafından 23 senede Peygamberimize âyet âyet nâzil olan ilahi vahyin bütünüdür.

Peygamberimize ilk önce nâzil olan ayet:

“...إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي...”<sup>16</sup> âyet-i celîlesidir.

Kur'ân, İslâm toplumunun ebedî düzenidir. Dünyanın sonuna kadar kalıcılığından eminiz. Kendisi Allah'ın kelâmıdır. Her türlü hukuk ve dinî davranışlar içerisinde yazılıdır.

İslâmiyet'in devamı onun bekasıyladır. Müslümanların gözünde ondan daha kutsal kitap yoktur.

---

<sup>15</sup> Mekke'nin fethi tarihi hususunda genel kabul, hicretin 8 senesi, Ramazan'ın 20. (11 Ocak 630) günüdür; Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/558. (sad.)

<sup>16</sup> Alak 96/1.

## B. HALİFELER DÖNEMİ

### Hz. Ebû Bekr'in Hilâfeti

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ebû Bekr-i Sıddık (ra) halife, yani Müslümanlara peygamber vekili oldu. Hicrî 11./632 yılda halife olduğu zaman:

“Ey İnsanlar!<sup>17</sup>

Ben sizlerin üzerinize vali ve emir oldum. Hâlbuki sizin en hayırlınız değilim. Eğer iyilik edersem bana destek veriniz. Kötü işlerimde bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk emanettir. Yalancılık hıyanettir ...” diye üstün bir konuşma gerçekleştirerek kıymetli değerini daha da büyütmüşlerdir.

Peygamberin vefatı üzerine bazı imanı zayıf olanlar dinden dönmüşlerdi. Bazıları da peygamberlik davasına kalkışmışlardı. Bu sebeple birtakım akılsızları başlarına toplayarak bozgunculuk çıkarmaya başladılar. Fakat Hz. Ebû Bekr, bunların üzerine asker göndererek hepsini dağıttı. Yemen'de türeyen Müseylimetü'l-Kezzâb ile Necran taraflarında peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî adıyla yalancı peygamberler tepelendi.

---

<sup>17</sup> Kısâs-ı Enbiyâ'dan.



İslâmiyet'i yaymak amacıyla gönderilen orduların biri Hz. Hâlid komutasında Bağdat taraflarını, biri de Amr İbnu'l-Âs ve Yezîd b. Süfyan komutasında Suriye taraflarını İslâmiyet dairesine soktular.

Suriye taraflarına giden ordunun otuz bin askeri, o vakit İstanbul'da hükmeden Doğu Roma İmparatorluğu'nun yüz yirmi bin kişilik ordusunu mahvetti.

Suriye'de ilk fethedilen bölge, Busra şehridir. Şam ise Hâlid b. Velid ve Ubeyde gibi iki kahraman Müslümanın gayretiyle alınmıştır.

#### - Vefatı -

Şam şehrinin fethedildiği gün, Hz. Ebû Bekr-i Sıddık da hicrî 13. sene Cemâziyelâhir'in 22'sinde (23 Ağustos 634) Medine'de vefat etmiştir. Hastalığında Hz. Ömer'i kendi yerine vekil bırakmıştır. Hesapsız şekilde malını, mülkünü İslâmiyet uğrunda feda etmiş ve günde iki dirhem vazife ile ölünceye kadar geçinmiştir. Miras olarak bir deve, bir kat elbise ve bir kölesi çıkmıştır.

Kur'ân'ı Kerîm Peygamberimiz zamanında yazılmadığından yalnız ashabın ezberindeydi. Hilâfeti zamanında bir nüsha olarak toplandı. İki sene, birkaç ay halifelik yapmıştır.

### **Hız. Ömer'in Hilâfeti**

Hız. Ebû Bekr'in vefatından sonra Hız. Ömer halife olmuştur. Kendileri adaletli olmaya son derece dikkat etmişlerdir.

Hilâfeti zamanında ilk olarak Suriye ordusu Ba'labek, Hama ve Humus taraflarına seferler yapmıştır. Sa'd b. Ebî Vakkas kumandasındaki başka bir ordu ise Acemistan'a yürüyüp, elli bin kişilik Acem ordusunu mahvetmişlerdir. Bu muharebede Keyvan Sancağı denilen ve üzerinde mücevherler bulunan bayrak alınmıştır. İslâm ordusu Acem'in payitahtı olan Medâin şehrini kuşatıp, yedi ay sonra fethetmiştir.

İslâm ordusu Acemistan'da böyle güzel güzel üstün geldiği sırada Ebû Ubeyde b. Cerrah kumandasında bulunan bir ordu Kudüs'ü kuşatmıştı. Kudüslülerin, Hz. Ömer'i davet etmesi sonucu bizzat gelerek ahaliye görünmüştür. Herkesin emniyet ve adalet içinde yaşayacağını ilan etmiştir. Böylece bu şehri Müslümanların eline geçirmiştir.

Kudüs'ün fetih tarihi hicretin 16./638 senesidir.

Kûfe ve Basra şehirleri Hz. Ömer zamanında kurulmuştur.

Hicretin 19./640 senesi, Amr b. el-Âs ve Zübeyr b. Avvâm komutasında bulunan bir İslâm ordusu Mısır'a gidip İskenderiye'yi kuşattı. Yedi ay muhasaradan sonra fethedildi. İskenderiye'nin fethedilmesiyle bütün Mısır Müslümanların hâkimiyetine girmiştir.

Kahire şehri bu zamanda kurulmuştur.

Hicretin 21./642 senesinde Acemlerle Nihavend şehri yakınlarında büyük bir muharebe olmuş ve üstünlük Müslümanlarda kalmıştır. İslâm'ın doğu ordusu Türkistan'a kadar ilerlemiştir. Batı ordusu ise Trablus ve Tunus taraflarını ele geçirmiştir.

### - Vefatı -

Hz. Ömer (ra) Ebû Lu'lue Feyrûz denilen bir hain tarafından hançerlenerek şehit düşmüştür. Naaşı Peygamberimizin yanına defnedilmiştir.

11 sene kadar halifelik yapmıştır. Devletin sınırları genişlemiştir. Her taraftan ganimet malları gelirken kendisi yine yamalı hırka giyecek kadar kul haklarına riayet etmişti. Son derece adaletliydi.

Halife tayin olduğu gün:

"Ey İnsanlar:

Eğer haklı ise en zayıfınız indimde güçlüdür. Eğer haksız ise en güçlünüz, zayıftır." diye hitap ederek adalet yöntemini göstermiştir.

Zamanında Müslümanların olgunlaşma dönemi başlamıştır. Fetihleri en büyük padişahları kışkandıracak derecededir.

### **Hz. Osman'ın Hilâfeti**

Hz. Ömer' den sonra hicrî 24./644 senede Hz. Osman halife olmuştur. Zamanında Müslümanlar arasında ihtilaf çoğaldı. Bir sene sonra Amr b. el-Âs Mısır'dan azlolunarak yerine halifenin sütkardeşi Sa'd b. Ebî Serh el-Âmirî geçirilmiştir. Irak'tan da Sa'd b. Ebî Vakkas azlolunarak yerine halifenin ana bir biraderi Ukbe b. Ebî Muayt tayin olunmuştur. Rumlar İskenderiye'yi tekrar ele geçirmiştir. Amr b. el-Âs kumandasında gönderilen ordu, oraları yine fethetmiştir.

Afrika'da Sebitale namı mahalde Doğu Roma İmparatorluğunun büyük bir ordusu perişan edildi.

Şam valisi Mu'âviye b. Ebî Süfyân donanma temin ederek Kıbrıs'a hücum etti. Ahaliyi vergiye bağladı. Bundan sonra Şam'dan bir ordu daha çıkararak İstanbul'u kuşattı.

Müslümanların küçük bir askeri birliği ise Van ve Erzurum civarlarına akınlar düzenledi. Hz. Osman'ın dayısının oğlu olan Abdullah b. Âmir b. Küreyz komutasındaki bir ordu da Acemistan'ı tamamen ele geçirdi.

Fakat bin türlü sebeplerle Müslümanlar arasına giren fitne bir türlü yatışmadı.

### **- Şehadeti -**

Nihayetinde fesat büyüye büyüye Hz. Osman'ın şehadetiyle neticelendi. Kur'ân-ı Kerîm'i okurken şehit edilmiştir.

Zamanlarında Mushaf-ı Şerif üç nüsha<sup>18</sup> yazılıp vilayetlere yollanmıştır. Şehadetinin tarihi hicretin 35./656 senesi Zilhicce'nin 18. (17 Haziran) günüdür.

### **Hız. Ali'nin Hilâfeti**

Hız. Osman'dan sonra hicrî 35 senesinde Hız. Ali halife olmuştur. Evvelce halifeliği istememişse de sonra ahabın zoruyla kabul etmiştir. Hız. Osman'dan iyilik görenlerin ekserisi kendisinde biat etmişlerdir.

Hız. Osman'ın günahsız kanını dava etmek üzere Hız. Ali aleyhine bir fesat ko-ptu. Bu fesadın içinde Hız. Âişe ve Talha ve Zübeyr gibi Müslümanların önde gelenleri vardı. Mekke'den hareket eden bu topluluk Basra'ya gidip İmam Ali'ye karşı harbe kalkıştılar. İmam Ali mektubuyla birçok defa nasihat ettiyse de dinlemediler. Nihayetinde Kûfe yakınlarında iki İslâm ordusu arasında savaş başladı. Hız. Talha ve Hız. Zübeyr şehit, Hız. Âişe ise esir düştü. İsyancılar, İmam Ali'nin gücüne dayanamayarak mağlup oldu. Bu olaya Cemel Vakası denir.

Bu Cemel Vakası'nın olması başka üzüntülere yol açmıştır. Cemel Vakası'ndan sonra Hız. Ali, valilerinden biat almak için adamlarını yolladı. Lakin Şam valisi Mu'âviye biat etmedi. Mısır Valisi Amr b. el-Âs ile ittifak ederek Hız. Ali'nin üzerine hareket etti. Siffin namlı mahalde iki İslâm ordusu muharebe etti. Muharebe doksan gün sürdü. Seksen bin Müslüman vefat etti. Bir gece Hız. Ali, Mu'âviye'nin ordusuna baskın düzenledi. Lakin yine Hız. Ali taraftarları arasında ihtilaf oluştu. Dûmetü'l-Cendel namlı mahalde Amr b. el-Âs ve Ebû Mûsâ'nın hileli sözleriyle hilâfet Mu'âviye üzerinde kaldı.

Bundan sonra İmam Ali, Kûfe'ye çekildi. Nehrevan yakınlarında bulunan eşkiyayı tepeledi.

- Şehadeti -

---

<sup>18</sup> Hız. Osman döneminde çoğaltılan Mushaf sayısı hakkında bk. Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/242-248. (sad.)

Hz. Ali, hicretin 40./661 senesi Ramazan'ın 17. (24 Ocak) günü Cuma namazı kılarak, İbn Mülcem haini tarafından şehit edilmiştir. Beş sene halifelik yapmıştır. Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma'nın eşidir. Yiğitliği ve cesareti kendilerini "Allah'ın Aslanı" lakabına nail etmiştir.

### **Hz. Hasan (ra)'ın Hilâfeti**

Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Kûfe ahalisi, Hz. Hasan'ı halife ettiler. Hz. Hasan, İmam Ali'nin büyük oğlu ve Peygamberimizin torunudur. Kendileri dünya saltanat ve ihtişamına meyletmediklerinden altı ay sonra hilâfeti Mu'âviye'ye terk etmiştir. Beytül mâlden ihtiyacı olduğu kadar mal alarak Medine'ye çekilmiştir.

### **- Vefatı -**

İmam Hasan, hanımı Cu'de bint el-Eş'as'ın verdiği zehrin etkisiyle, hicrî 50/670 senesinde vefat etmiştir.

### **- Mülâhaza -**

Hz. Peygamber'in vefatından, Hz. Ali'nin vefatına kadar geçen 40 sene zarfında İslâmiyet'in egemenlik sınırları; doğuda Sind Nehri, kuzeyde Anadolu, batıda Nil Nehri ve güneyde Necid taraflarına ulaştı.

Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali hilâfetleri zamanına Hulefâ-i Râşidîn devri denir. Her birine Emîru'l-Mü'minîn namı, Mü'minlerin Ulusu ismi verilir.

Eğer karışıklıklar olmasaydı İslâm'ın genişlemesi doğal olarak birkaç misli daha olacaktı. Ne yazık ki Hz. Osman'ın hilâfetinin başlangıcında ortaya çıkan fitne, birtakım kötü sonuçlara meydan açmış ve İslâm'ı yaralamıştır.

İmam Hasan hilâfetten çekildikten sonra Şam'da yeni bir İslâm Devleti kurulmuştur. Bu devletin adına "Emevî" denir.

## C. EMEVÎ DEVLETİ

### Mu'âviye'nin Hilâfeti

Hz. Hasan'ın, hilâfeti rızasıyla terk etmesi üzerine İslâm hilâfeti, hicrî 41/661 senesinde Ebû Süfyân'ın oğlu ve Şam valisi Mu'âviye'ye geçti.

Mu'âviye, aklı, zekâsı, hoşgörüsü ve iyilikleri sayesinde hem devletini yükseltmiş hem de ehlini kendi tarafına çekmede muvafık olmuştur.

Zamanında İslâm ehli arasına giren nifak, şiddetli emirleri sayesinde mahvolmuştur. Ardından İslâm'ı yeniden gazaya sevk etmiştir. Ordular Afrika'da Sudan'a, Asya'da ise Afganistan'a kadar ilerlemiştir.

Hicretin 48./669 senesinde bir İslâm ordusu İstanbul'u kuşatmıştır. Şimdi mezarı ziyaretgâh olan Ebû Eyyûb el-Ensarî bu muhasarada şehit olmuş ve oraya defnedilmişlerdir.

Ukbe b. Nâfi adlı kahraman Afrika'da (İfrîkiye), namıyla bir vilayet teşkil edecek kadar fetihlerde bulunduğuandan kendisi oraya vali tayin edilmiştir. Kayrevan şehrini kendisi kurmuştur.

Girit ve Rodos Adaları üzerine hücum edilerek, Müslümanların denizdeki becerisi görülmüştür.

Vefatından sonra hilâfetin oğlu Yezîd'e geçmesi için sağlığında her taraftan biat toplamıştır. Hatta aralarında Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Abbâs'ın da yer aldığı beş kişinin Medine'de biat etmediklerini işitince bizzat gelip sözü edilen kişileri zorla biate mecbur etmiştir.

### - Vefatı -

Mu'âviye, hicretin 60./680 senesinde, 82 yaşında vefat etmiştir. Kendisi son derece yumuşak huylu ve cömert olmakla birlikte saltanata da çok düşküdü.

## I. Yezîd'in Hilâfeti

Hicretin 60. senesinde Mu'âviye'den sonra Yezîd halife olmuştur.

Kûfeliler, Emevîleri sevmedikleri ve İmam Ali taraftarı olduklarından sürekli İmam Hüseyin'e mektup yollayarak hilâfete davet ederlerdi.

Nihayetinde Hz. Hüseyin birkaç kişinin teşvikiyle hicrî 60/680 senesi Zilhicce'nin 8. (9 Eylül) günü Kûfe'ye doğru yola çıktı. Beraberinde çocuklarla birlikte yetmiş iki kişi vardı.

Kûfe'de Hz. Ali'nin kardeşinin oğlu Müslim b. Âkil otuz bin kişi ile İmam Hüseyin'i bekliyordu. Bu ihtilali haber alan Yezîd, derhal Abdullah b. Zeyd'i Kûfe valisi yaptı. Abdullah, o topluluğun ileri gelenlerini birer birer ele geçirip idam etti.

Kısacası İmam Hüseyin'in kafilesi Kerbelâ'ya geldiklerinde olaylardan haberdar oldular. Çünkü Ubeydullah b. Ziyâd tarafından yollanılan iki bin atıyla karşılaşmışlardı. Ertesi gün dört bin atlı daha gelip İmam Hüseyin'i Yezîd'e götürme talebinde bulundular.

İmam Hüseyin bunu reddedince o yürekler yakıcı Kerbelâ Vakası zuhur etti. Muharebe oldu. Rasûlullâh'ın torununu öldürmek gibi bir ihanet vukua

geldi. Fırat'tan su içerken parça parça eylediler. Bu olay hicrî 61/680 yılında, Muharrem'in 10. (10 Ekim) günü gerçekleşti.

Yezîd, bu vakıayı İslâm ahalisine unutturmak için gazaya başladı. Bir ordusu Salim b. Ziyâd komutasında Hârizm ve Buhara taraflarına akın etti. Bir ordusu Ukbe b. Nâfi gibi kahraman kumandasında olduğu halde okyanusa kadar ilerledi. Ukbe b. Nâfi, gayreti ve kahramanlığı ile İslâm kahramanları arasında şöhret almış, din uğrunda kâfirlerle mücadele etmiş olan bir yiğittir.

### - Vefatı -

Hz. Hüseyin'in şehadeti üzerine Mekke ve Medine ahali Abdullah b. Zübeyr'e biat ettiler.

Yezîd bunun üzerine Medine üzerine bir ordu gönderip orayı zapt ve yağma ettirdi. Ondan sonra Mekke'nin fethini emretti. Mekke'nin fethi sırasında Yezîd de vefat etti. Bu olay hicrî 64/683 senesinde gerçekleşti.

## **II. Mu'âviye'nin Hilâfeti**

Yezîd'in vefatı üzerine yerine oğlu II. Mu'âviye geçti. Gayet namuslu ve dindar bir kişiliğe sahiptir. Tahta geçtikten üç ay sonra hilâfetten istifa etmiş ve bir süre sonra da vefat etmiştir.

## **Mervân'ın Hilâfeti**

Mervân, Yezîd zamanında Medine valisiydi. Yezîd'in vefatı üzerine Medine, Mekke ve Kûfe taraflarının ahali Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi. Bunun üzerine Mervân Medine'den kaçarak Suriye'ye gelmişti.

Orada, taraftarlarının teşvikleri sayesinde hilâfete geçerek Yezîd'in dul kalan karısıyla evlendi. Yezîd'in oğlu Hâlid'i veliyaht tayin etti.

Nihayetinde Abdullah b. Zübeyr ile Merc-i Râhıt namı malde çarpışarak Zübeyrileri bozguna uğrattı.

Bunun üzerine cesareti arttı ve oğlu Abdülaziz'i Mısır'a göndererek orayı da Zübeyr'in elinden aldı.



- Vefatı -

Mervân, Yezîd'in oğlu Hâlid'i veliahtlıktan çıkarıp kendi oğlu Abdülmelik'i veliaht etmek istediği için nikâhında bulunan Hâlid'in validesi tarafından boğulmuştur. Bu olay hicrî 65/685 senesi, Ramazan'ın üçüncü (13 Nisan) günü gerçekleşmiştir.

**(Mervân'ın Oğlu) Abdülmelik'in Hilâfeti**

Hicretin 65. senesinde Mervân vefat ettikten sonra yerine Abdülmelik halife olmuştur. Abdülmelik halife olduğu vakit Mekke ve Medine taraflarında Abdullah b. Zübeyr, Irak ve Kûfe taraflarında ise Muhtar b. Ubeydullah es-Sekafî, Emevîlere karşı ayaklanmışlardı.

Muhtar, Kerbelâ Vakası'nda İmam Hüseyin'i şehit edenleri buldukça tepeli. Abdülmelik, Muhtar'ın üzerine Ubeydullah b. Ziyâd'ı yolladı. Fakat Abdülmelik'in ordusu fena halde bozguna uğradı. Ubeydullah da öldürüldü. Lakin Muhtar, Hz. Hüseyin'in intikamı bahanesiyle o kadar ezâ ve cefâ eyledi ki taraftarları da kendisinden yüz çevirdi. Hatta Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi olan Basra valisi Mus'ab b. Zübeyr'den yardım istediler. Mus'ab, Kûfe'de Muhtar'ın ordusunu bozdu. Taraftarları ile birlikte Muhtar'ı idam etti. Bu sayede Kûfe tarafları da Abdullah b. Zübeyr idaresine geçti.

Halife Abdülmelik, rakibinin birinden kurtuldu. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr'e karşı ordu yolladı. Zübeyrîleri Deyrülçâselik namı mahalde bozguna uğrattı.

Abdülmelik, Kûfelileri iyilikle kendi tarafına çekti. Sonra Haccâc kumandasında bir ordu kurdu. Abdullah b. Zübeyr üzerine yolladı. Haccâc Mekke'yi kuşattıktan 14 gün sonra ele geçirdi. Abdullah b. Zübeyr bu muharebede şehit düşmüştür.

Haccâc bir aralık Irak valiliğine tayin oldu. Orada etmediği zulüm kalmadı. Lakin İslâmiyet'i yaymak hususunda pek çok gayreti oldu. İslâm toplumu arasındaki nifakı kaldırmak için de çok büyük gayret gösterdi.

- Vefatı -

Abdülmelik, hicretin 86./705 yılı, Şevval ayında vefat etmiştir. Âlim ve akıllı başında bir kişiydi. Mu'âviye'nin kurduğu devleti, yeniden canlandırmıştır. Zamanında sikke basılmıştır.

Çoğu vaktini devlet işleri uğrunda harcamış ve Müslümanları birleştirmeye çalışmıştır.

**(Abdülmelik'in Oğlu) Velid'in Hilâfeti**

Abdülmelik'ten sonra hicrî 86 senesinde büyük oğlu Velid halife olmuştur. Zamanında Afrika valisi olarak tayin edilen Mûsâ b. Nusayr, Endülüs (İspanya)'ya geçti. Şöyle ki:

İspanya bir zaman nifak ateşi içinde yanmaktaydı. Ahalisi parça parça olmuştu. Mûsâ b. Nusayr bu durumu haber aldı. Emrinde bulunan İslâm kahramanlarından Târik b. Ziyâd'ı dört gemi ve birkaç yüz kişi ile İspanya'ya geçirdi.

Târik, Araplar içinde yetişmiş en büyük adamlardan olduğunu burada gösterdi. Askerin geriye dönme ümitlerini kesmek için gemileri yaktı. Şimdi Cebel-i Tarık namıyla anılan yere geldi. O bölgeyi ele geçirmeye başladı.

Mûsâ b. Nusayr kendisine küllî yardım göndermesiyle fetihlerine devam ederek İspanya saltanatını fuzûlî olarak yönetmekte olan Rodrigo'nun ordusunu fena halde bozguna uğrattı.

Nihayet İspanya'nın payitahtı olan Toledo şehrine girdi. Mûsâ b. Nusayr, Târik'in muzafferiyetini çekemeyerek o da külliyatlı askerle İspanya'ya gelip fetihlerine başladı. Bir kere Târik'ı hapse attı ise de halifenin emriyle yine salıverdi.

İslâm askerleri, bir taraftan doğudaki fetihlerine devam ederken diğer taraftan da Buhara, Kaşgar, Çin ve Hint taraflarında görünmekteydi. Haccâc zalimi bu zamanda vefat etmiştir.

- Vefatı -

Velid, hilâfetinın onuncu (715) senesi vefat etmiştir.

Hilâfeti esnasında Şam'da camiler, misafirhane ve hastaneler inşa ettirdi. Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'yı tamir ettirmiştir. Mekke ve Medine de dahi pek çok yerleri tamir ettirip, su yolları yaptırmıştır.

Fakat Haccâc, bu zamanın belası idi. Zindanlarda binlerce Müslüman bulunurdu.

Hilâfet zamanı, Emevî Devleti'nin en parlak zamanıdır.

**Süleyman'ın Hilâfeti (Abdülmelik'in oğlu)**

Halife Süleyman, Halife Velid'in oğludur. Hicrî 96/715 senesinde halife olmuştur.

İspanya fatihleri olan Mûsâ b. Nusayr ile Târık b. Ziyâd'ı Şam'da yargılayarak ikisini de suçlamıştır. Bu iki kahramanı, ekmek parçasına muhtaç edecek derecede yoksulluğa mahkûm etmiştir.

Endülüs valisi olup Mûsâ b. Nusayr'ın oğlu olan Abdülaziz, İspanya fetihlerini genişletmiştir. Hatta yerli halkı Araplarla kaynaştırmaya çalışmıştır. Abdülaziz, Rodrigo'nun dul kalan karısıyla evlenmiştir. Nihayetinde bazı fesat çıkarıcıların iftirası sebebiyle boynu vurulmuştur.

Zavallının başı Şam'a getirilip oradan Mûsâ b. Nusayr'a yollanmıştır.

Fars valisi Muhammed b. Kasım namlı yiğit halifenin kını uğruna mahvoldu.

Kuteybe b. Müslim de Horasan'da halifeye karşı isyan ederek haydutluğa devam etti. Bu sırada sertliği neticesi olarak kendi adamları tarafından öldürülmüştür. Kuteybe, İslâm bayrağını Çin'e kadar ulaştırmıştır.

Zamanında Horasan taraflarında bulunan Türk emirleri ile bazı mücadeleler olmuştur. Kardeşi Mesleme güçlü bir ordu ile İstanbul üzerine karadan

yürümüştür. Bin sekiz yüz parça gemi ile deniz tarafından kuşatılmış ise de Rumların Grejuva<sup>19</sup> denilen ateşlerine karşı duramayıp geri dönmüşlerdir.

- Vefatı -

Süleyman, bizzat İstanbul'un kuşatmasında bulunmak üzere yola çıkmıştı. Halep'e yakın Dâbık namı mahalde sindirim bozukluğundan vefat etmiştir.

Halife Süleyman, düzgün ve yumuşak huylu bir zat idiyse de Târik b. Ziyâd ve Mûsâ b. Nusayr hakkında gösterdiği şiddet kendisine tarih huzurunda kötü bir mevki kazandırmıştır.

Haccâc'ın zulmüyle hapislerde çürüyen çaresizleri kurtarmış ve vefatından evvel Ömer b. Abdülaziz'i kendisine veliaht tayin etmiştir.

**Ömer'in Hilâfeti (Abdülaziz'in oğlu)**

Ömer b. Abdülaziz hicri 99/717 senesinde halife olmuştur. Zamanı adalet içinde geçmiştir. Kendisi dine hizmet eden ve insan haklarına dikkat eden bir zat olduğunda hilâfeti esnasında bütün İslâm ümmetinin yüzü gülmüştür.

Müslümanların devlet hazinesi ağzına kadar mücevheratla doldu. Bu zamana kadar hutbelerde İmam Ali'ye hakaret edilirken bu kötü uygulamayı kaldırmıştır.

Adaleti, lütfu ve keremi dünyaya duyuldu. Zamanında Sind ve Hint melekleri İslâm ile müşerref oldu. Mesleme'nin İstanbul kuşatmasından dönmesi, Ömer'in hilâfeti zamanındadır.

- Vefatı -

Halife, iki buçuk sene hilâfetten sonra vefat etmiştir.

---

<sup>19</sup> Eskiden bir savaş silahı olarak kullanılan yanıcı, yakıcı ve patlayıcı madde. Bu ateş su üzerinde dahi yanabilme özelliğine sahipti; Abdulkadir Özcan, "Âteş-i Rûmî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/57. (sad.)

Tarihte, adalet ve cömertlik yönüyle nam bırakan halifelerdendir.

## **II. Yezîd'in Hilâfeti (Abdülmelik'in Oğlu)**

Halife Ömer b. Abdülaziz'den sonra hicrî 101/720 senesinde II. Yezîd halife olmuştur.

Mühelleboğulları namıyla gayet büyük bir hanedan, II. Yezîd'in zamanında perişan olmuştur.

Endülüs'te bulunan İslâm askerleri Pirane Dağları'nı geçerek Tuluz şehrini muhasara etmişler ise de kumandan Emir Semh'in şehit düşmesi üzerine ordu, Endülüs'e çekilmiştir.

### **- Vefatı -**

Yezîd, hilâfedinin ilk zamanlarında gayet adaletli bir yönetimde bulunmuş ise de sonraları sefaya dalmıştır. Vefatının sebebi dahi Habibi namında en ziyade sevdiği bir cariyesinin vefatı imiş. Dört sene kadar halifelik ettikten sonra hicrî 105/724 senesinde vefat etmiştir.

## **Hişâm'ın Hilâfeti (Abdülmelik'in Oğlu)**

Hişâm, II. Yezîd'den sonra hicrî 105 senesinde halife olmuştur.

Zamanında Sicilya Adasına deniz yoluyla asker gönderilip ele geçirilmiştir. Berberiyeye'de yani Tunus ve Trablusgarp taraflarında karışıklık ortaya çıkarak epeyce büyümüş ise de isyan edenler sonunda perişan olmuştur. Harez taraflarında ayaklanan bazı Türklere de gereken müdahale yapılmıştır.

Emir Semh'in vefatından sonra, Endülüs valisi olarak göreve gelen Abdurrahman b. Abdullah el-Ğâfikî beraberinde büyük bir ordu ile şimdiki Fransa'nın içerilerine kadar ilerlemişti. Bordo şehrini kuşatarak ele geçirmişti.

Lakin Şarl<sup>20</sup> Martel önderliğinde İslâm askeri üzerine gelen Hristiyan orduları, Puatiye namı yerde muharebeye başlamıştır. Sonunda Abdurrahman'ın şehit olması üzerine bozguna uğrayan İslâm askerleri Endülüs'e geri çekilmiştir. Eğer Müslümanlar bu muharebede galip olsalardı, bütün Avrupa İslâmiyet'in idaresine geçecekti.

Abdurrahman cesaret ve kahramanlığı ile Frankların en korkulu düşmanı haline gelmiştir. Hatta oradaki ahali (Frank ahalisi) çoklarını Abdurrahman geliyor diye korkutmuşlardır.

Rum İmparatorluğu'na karşı pek çok üstünlük kurarak şöhret kazanan Battal Gazi bu devirde yetişmiş bir kahramandır.

Hicrî 122/740 senesinde Hz. Hüseyin'in torunlarından Zeyd b. Zeynelabidin, hilâfet mücadelesine girmiştir. Kûfelilerin ihaneti üzerine Hişâm'ın askerleri tarafında şehit edilmiştir.

#### - Vefatı -

Hişâm, hicrî 125/743 senesinde vefat etmiştir. Kendisi 20 sene halifelik yapmış, yumuşak huylu bir zattır.

Arapların en meşhur şairi Ferezdak bu zamanda yaşamış ve hicrî 110/728<sup>21</sup> senesinde vefat etmiştir.

## II. Velid Hilâfeti (II. Yezîd'in Oğlu)

Hişâm'dan sonra hicrî 125 senesinde hilâfete geçmiştir. Bazı uygunsuz hareketlerinden dolayı Emevî Devleti'nin düzenini bozmuştur.

Zeyd b. Zeynelabidin'in oğlu Yahya b. Zeyd, bu zamanda halifelik mücadelesine girmiş ise de sonrasında vefat etmiştir.

#### - Vefatı -

---

<sup>20</sup> Günümüzde daha çok "Charles" olarak ifade edilmektedir; Nadir Özkuyumcu, "Hişâm b. Abdülmelik", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/149. (sad.)

<sup>21</sup> *DİA*: 732; Ali Şakir Engin, "Ferezdak", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/373. (sad.)

Velid, Trablusşam<sup>22</sup> taraflarında avlanırken II. Yezîd'e biat edilmiş ve bu esnada kendisi de vefat etmiştir. Bir sene halifelik yapmıştır.

### **III. Yezîd'in Hilâfeti**

III. Yezîd, I. Velid'in oğlu yani II. Velid'in amcasının oğludur. Hicrî 126/744 senesinde halife olmuştur.

Zamanında Emevî Devleti dağılmaya yüz tutmuştur.

Ülke sınırları içerisinde ihtilal çoğalmıştı. Humuslularla Filistinliler isyan ettilerse de hadleri bildirildi.

- Vefatı -

Hicrî 127/744 senesinde, hilâfetine altıncı ayında vefat etmiştir. Kendisi dindarlık ile vasıflanan bir zat olup Velid'in zamanından kalan ne kadar kötü uygulamalar varsa hepsini kaldırmıştır.

### **İbrahim'in Hilâfeti (I. Velid'in Oğlu)**

Halife İbrahim, III. Yezîd'in kardeşidir. Hilâfeti hicrî 127/744 senesine te-sadûf eder.

İhtilal ve karışıklık sebebiyle hilâfette bir karar olamamıştır. Süleyman b. Hişâm ile Mervân b. Muhammed'in isyanları İbrahim'i hilâfetten devirmiştir.

- Vefatı -

Halife İbrahim, iki ay on gün kadar halifelik yapmıştır. Hicrî 132/750 se-nesinde kadar yaşamıştır.

### **II. Mervân'ın Hilâfeti**

Bu zat, İbrahim'e karşı isyan eden Mervân b. Muhammed'dir. Halifeliği, hicrî 127./744 senesidir.

---

<sup>22</sup> Günümüzde Lübnan'ın kuzey kıyılarında bulunan tarihî bir liman şehridir; Cengiz Tomar, "Trablusşam", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/292. (sad.)

Hilâfetinin başlarında her tarafta isyanlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Süleyman b. Hişâm kendisine biat etmiş ise de daha sonra sözünden dönerek isyana başlamıştır. Fakat Mervân'ın askerleri önünde iki defa mağlup olmuştur.

Abbâsîlerin ve Alevilerin tahrikleri giderek artmıştır. Ebû Müslim el-Horasânî namlı zat, Horasan taraflarını Abbâsîlere yani Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs'ın oğullarını tarafına çekmesi, isyanı gittikçe büyütmiştir.

Emevî Devleti tümüyle yok olmaya yüz tuttu.

Emevîlerin son halifesi, II. Mervân'dır.

II. Mervân'ın hilâfetinin son olayı yani Abbâs ailesin zuhuru, Abbâsî Devleti tarihiyle ilişkili olduğundan burada Emevîler üzerine birkaç söz söylemekle iktifa edeceğiz.



Emevî Devleti, 91 sene kadar hüküm sürmüştür. Bu doksan bir sene zarfında 14 halife gelmiştir. Emevîlerin, Alioğullarına yaptıkları zulüm ve ihanet kendilerine her taraftan düşman kazandırmıştır. Böylece hilâfet sürelerini da-ima iç karışıklıklara harcanmıştır.

Lakin bu 91 sene zarfında İslâmiyet'in ilerlemesi ve yayılması dikkate alınırsa dünya çapında birtakım uygulamalar ve çalışmalar görülür. İslâm Sancağı, Hint, Türkistan, İstanbul ve Fransa'da görülmüştür. İslâmiyet Çin'e kadar yayılmıştır. Bu yayılmanın ne derece büyük bir gayrete muhtaç olduğu aşikârdır.

Emevîler zamanında ilimler de gelişmeye başlamıştır. Arap Medeniyeti, ilk bilimsel gelişmeyi bu devirde yaşamıştır. Özellikle Mısır, Şam ve Endülüs bölgelerinde bu gelişmeler hızla artmaya başlamıştır.

Amr b. el-Âs, Mûsâ b. Nusayr, Târik b. Ziyâd, Abdurrahman gibi nice Müslüman yiğitler sayesinde İslâmiyet'in sınırları bir asra yakın zamanda;



doğuda Çin ve Hint, kuzeyde Hazar ve Anadolu, batıda Atlas Okyanusu, güneyde ise Yemen bölgelerine ulaştı.

Ahali otuz kırk milyonu aşmıştır. Ne yazık ki iç savaşlar dünyaya yayılmaya gergi gibi engel olmaktaydı. Bundan sonra göreceğimiz Abbâsilerde ise başka özel durumlar görünmüştür.

Emevî Devleti bitti.

Sıra	Hükümdâr	Hilâfet Süresi
1	Mu'âviye	19 Yıl
2	Yezîd	3 Yıl 2 Ay
3	II. Mu'âviye	2 Ay
4	Mervân b. Hakem	1 Yıl 9 Ay
5	Abdülmelik b. Mervân	1 Yıl 1 Ay
6	Velid b. Abdülmelik	9 Yıl 8 Ay
7	Süleyman b. Abdülmelik	2 Yıl 8 Ay
8	Ömer b. Abdülaziz	2 Yıl 8 Ay
9	II. Yezîd	4 Yıl 2 Ay
10	Hişâm b. Abdülmelik	19 Yıl 7 Ay
11	Velid b. Yezîd	1 Yıl 2 Ay
12	III. Yezîd	6 Ay

- Küçük Tarih-i İslâm -

13	İbrahim b. Velid	2 Ay
14	Mervân	5 Yıl

## D. ABBÂSÎ DEVLETİ

### Ebû'l Abbâs es-Seffâh'ın Hilâfeti

Ebû Müslim el-Horasânî'nin gayretiyle, Emevî Devleti yıkıldıktan sonra hilâfet sırası Abbâs ailesine geçmişti.

Abbâs ailesinden ilk halife olan kişi Ebû Abbâs es-Seffâh'dır. Hilâfeti hicrî 128/746<sup>23</sup> senesine tesadüf eder. Bu halife, zamanında ne kadar Emevî taraf-tarı varsa hepsini ele geçirdikçe katletmiştir. Bu derece şiddet, Emevîlerin vaktiyle Rasûl'un torunlarına ettikleri zulümden ortaya çıkmıştır.

Zamanında birtakım iç savaşlar olmuşsa da hepsi bastırılmıştır. Bununla birlikte bu esnada dış savaşlara ait önemli olay yoktur.

- Vefatı -

Ebû'l-Abbâs, dört sene halifelikten sonra hicrî 132/750 senesinde vefat etmiştir.

---

<sup>23</sup> Abbâsî Devleti'nin kuruluş tarihindeki genel kabul, milâdi 750 senesidir; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/31. (sad.)

Ümeyyeoğullarına karşı gösterdiği şiddetten dolayı namı, Seffâh<sup>24</sup> olmuştur.

Hilâfeti esnasında pek çok inşaat ve hayrat yaptırmış ve Hâşimiye olarak isimlendirdiği Enbâr şehrini başkent yapmıştır.

Vefat ettiğiinde 28 yaşında olup çok cömertti.

### **Cafer el-Mansur'un Hilâfeti**

Cafer el-Mansur, Seffâh'ın kardeşidir. Hicrî 132 senesinde kendisine biat edilmiştir.

Cafer el-Mansur'un amcası Abdullah, hilâfet davası ederek Mansur'un üzerine yürüdü. Lakin Abdullah ahaliyi gücendirmiş olduğundan kimseyi taraftar bulamadı. Hatta birkaç savaşta mağlup oldu. Nihayetinde halifeye teslim oldu ve vefat etti.

Emevî hilâfetinin yıkılmasında, Abbâsîlerin güçlenmesinde ve büyümesinde başlı başına bir etken olan Ebû Müslim el-Horasânî, halifenin kıskançlığı sebebiyle öldürülmüştür.

İmam-ı A'zâm da bu devirin en büyük adamlarındandır. Kendisi dinî ilimlerde en önde gelen müşerrih ve müfessirdir. Hanefi mezhebinin müctehididir.<sup>25</sup> Mansur ne yazık ki onun kıymetini bilememiştir. Teklif edilen kadınlığı kabul etmediği için hapse atılmıştır ve darp edilerek şehit edilmiştir.

Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

Mansur memleketin içerisini kaplayan iç savaşlara son vermiş ve orduları Türkistan'a kadar göndermiştir.

---

<sup>24</sup> Kan dökücü; Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû'l-Abbas es-Seffâh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/284. (sad.)

<sup>25</sup> Nasların lafız, mâna ve bilinçli boşluklarında gizli şer'î-ameli hükümleri ortaya çıkarmaya yönelik beşerî çabayı gösteren kimse; H. Yunus Apaydın, "İctihad", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432. (sad.)

Ümeyyeoğulları hanedanından Abdurrahman, Şam Vakası'ndan kurtulmuş ve İspanya'ya gidip orada bir saltanat daha kurmuştur. (135/753)<sup>26</sup> Bunun üzerine Abbâsiler, Endülüs'e hâkim olamamışlardır.

Bağdat şehri, Mansur'un zamanında kurularak hilâfet merkezi olmuştur.

### - Vefatı -

Halife Mansur, yirmi iki sene hilâfetten sonra vefat etmiştir. Vefatı hicrî 154/771<sup>27</sup> senesine tesadüf eder.

İmam-ı A'zâm gibi bir mezhep imamının şehit edilmesi ve Abbâsî hanedanına hizmet eden Ebû Müslim'in katledilmesi, Mansur'un tarihindeki silinmez lekelerdendir.

Halife Mansur eğitime çok önem verirdi. Arap medeniyetinin ilerlemesindeki ilk tohumlar, bu halifenin zamanında Bağdat arazisine ekilmiştir. Çünkü Rum kitaplarında ilim ve sanata dair ne kadar malumat varsa hepsi Arapçaya tercüme edilmiştir. Özellikle Eflatun, Aristo, Ptolome<sup>28</sup> ve Öklid gibi Yunan filozoflarının bütün eserleri nakledilmiştir. Böylece Bağdat bir Dârü'l-Fünûn şekline girmişti. Her tarafta mektepler açılmış, ilk zamanlar Rum ve Nasturîler, Araplara hoca olmuşlardır. Fakat Arap nesli zekâ ve anlayış yönüyle üstün olduğundan çok geçmeden hocalarına yetişmişlerdir.

Mansur'un hilâfet devri, Abbâsî ailesinin en parlak dönemlerini teşkil eder.

Âlimlere ve filozoflara fazlasıyla saygı gösterilmiştir. Hatta İstanbul'daki bazı âlimler Bağdat'a kadar gelmişlerdir.

### **Muhammed Mehdi'nin Hilâfeti**

<sup>26</sup> DİA: 756; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/212. (sad.)

<sup>27</sup> DİA: 775; Nahide Bozkurt, "Mansur" *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/5. (sad.)

<sup>28</sup> Ptolemaios: Batlamyus olarak da bilinen filozof; Cengiz Aydın-Gülseren Aydın, "Batlamyus", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/196. (sad.)

Hicrî 154 yılında, Mansur'dan sonra halife olmuştur.

Zamanı barış ve huzur içinde geçti. Yalnız Horasan taraflarında Hâşimiyye denilen mezhep sebebiyle bazı karışıklar ortaya çıktıysa da sonunda bastırıldı.

Halife Mehdi on senelik hilâfetinden sonra vefat etmiştir.

Kendisi çok dindar olup hayırlar ve güzel işler uğrunda çok para sarf etmiştir.

Özellikle Mekke'ye gidişinde yollarda kuyu açtırmak, Mekke-i Mükerrreme'yi tamir ettirmek ve Medine'yi genişletmek gibi dindarca iyilikleri çok fazladır.

Fakirlere sadaka vermek ve muhtaçlara yardım etmek, söz konusu halifenin en büyük meşguliyetlerindendi. Yumuşak huylu ve sağlam karakterli olduğundan ahali kendisinden memnundu. Zamanında kervansaraylar da yapılmıştır.

### **Mûsâ b. Mehdî'nin Hilâfeti**

Bir sene kadar halifeliği sürdürmüş ve zamanında dikkate değer bir olay olmamıştır.

### **Hârûn Reşîd'in Hilâfeti**

Hârûn Reşîd, hicrî 165/782<sup>29</sup> senesinde hilâfet makamına gelmiştir. Kendisi adaleti ve toplumuna hizmet etmeyi sevmesi ile vasıflandığından zamanı, huzur içerisinde geçmiştir.

İlimlerdeki gelişme çok büyük bir hız kazanmış ve Bağdat dünyanın bilim merkezi olmuştur. Rasathaneler ve Dâru'l-Fünûnlar kurulmuştur. Her taraftan âlimler, bilginler ve filozoflar Bağdat'a gelmişlerdir.

---

<sup>29</sup> DİA: 786; Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/258. (sad.)

Meşhur vezir Cafer Bermekî ile kılık değiştirerek Bağdat'ı dolaşır ve bu yolla ahalinin yardımına yetişirdi.

- Vefatı -

Hârun doğuya sefer etmiş iken Horasan'da bulunan Tus şehrinde, hicrî 187/803<sup>30</sup> yılında vefat etmiştir. Hilâfet müddeti 23 sene olup, Abbâsîlerin en parlak devridir.

Hârun'un zamanında ülkenin sınırları; doğuda Çin, batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Kafkasya ve güneyde Afrika'nın çölleri idi. Kendisi İslâm halifelerinin en meşhurdur.

Bu devirde Avrupa tamamıyla cehalet içindeydi. Hatta Hârun Reşit, Fransa Kralı Şarلمان'a hediye olarak bir çalar saat göndermişti. O zamanda ise çalar saat olmadığından Franklar çok fazla şaşırılmışlardır.

Hârun Reşit döneminin parlaklığını karartan olay, hilâfetin son zamanlarında Cafer Bermekî'nin katledilmesidir.

Adı geçen vezir, Abbâsîlere çok fazla hizmet etmişken sonraları ailesiyle beraber perişan olmuştur.

### **Emin ve Me'mûn'un Hilâfeti**

Hârun Reşit'in vefatı üzerine oğlu Emin halife olmuştur. Fakat daha sonra katledilmiştir. Bu sebeple hilâfet Me'mûn'un üzerine kalmıştır.

Me'mûn, hicrî 191/807<sup>31</sup> senesinde hilâfet makamına oturmuştur. Dönemi gerçekten en parlak dönemlerdendir. Bağdat bilim merkezi olmuş ve doğu nurlar içinde kalmıştı. Rasathaneler, Dâru'l-Fünûnlar, âlimler ve filozof-

---

<sup>30</sup> DİA: 809; Bozkurt, "Hârûnürreşid", 16/258. (sad.)

<sup>31</sup> DİA: 813; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", DİA (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/101. (sad.)

lar sayesinde Araplar, tam manasıyla üstad olmuşlardı. İlim toplulukları teşkil edilmiş, hatta meridyenin yay biçimi, yeryüzünün yüz ölçümü, dünyanın küresel oluşu ispat olunmuş ve dünyanın hacmi tahmin edilmiştir.

Me'mûn zamanında Muhammed b. el-Mûsâ isimli matematik âlimi, cebirin temel kurallarını belirlemiştir.

#### - Vefatı -

Halife Me'mûn, hicrî 211/827<sup>32</sup> senesinde vefat etmiştir. Hilâfet döneminde ilimlerin yayılmasına gösterilen gayret, idarî işlerde de gösterilmiş olsaydı daha mükemmel olacaktı.

Sağlığında İmam Ali Rıza veliaht tayin edilmişse de bir müddet sonra zehirlenmiştir.

Zamanı, Abbâsî ailesinin mükemmellik dönemi olduğu gibi yıkılma sürecinin de başlangıcıdır.

#### **Mu'tasım-Billah'ın Hilâfeti**

Halife Mu'tasım-Billah, hicrî 211 senesinde hilâfete geçmiştir. Kendisi Me'mûn'un kardeşidir.

Mu'tasım, 220/835<sup>33</sup> senesinde vefat etmiştir. Hilâfet süresi yaklaşık dokuz senedir.

Mu'tasım'ın yanına çektiği Türk askerinin beylerbeyi bağımsızlığını kazanmaya başladığından Abbâsî Devleti'nin yıkılışına bu devirden bakmak uygun olur.

Kendisi Me'mûn kadar âlim olmadığı gibi âlime de ilgi göstermezdi.

#### **Vâsık-Billâh'ın Hilâfeti**

---

<sup>32</sup> DİA: 833; Bozkurt, "Me'mûn", 29/101. (sad.)

<sup>33</sup> DİA: 842; Casim Avcı, "Mu'tasım-Billâh", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/380. (sad.)



Mu'tasım'dan sonra hicrî 227/842 senesinde Vâsık-Billâh halife olmuştur. Zamanında yalnız iç karışıklıklar düzeltilmiştir.

- Vefatı -

Vâsık beş senelik hilâfetinden sonra hicrî 232/847 senesinde vefat etmiştir. Öldüğünde 32 yaşındaydı.

### **Mütevekkil-Alellah'ın Hilâfeti**

Mütevekkil-Alellah, hicrî 232 senesinde hilâfete geçmiştir.

Bu halifenin zamanında önemli olaylar olmamıştır. Yalnız Tiflis şehri kuşatılıp fethedildi. Şiddetli bir deprem oldu. Antakya şehri tümüyle harap oldu.

- Vefatı -

Mütevekkil, 15 sene halifelik yapmış ve 247/861 senesinde vefat etmiştir.

### **Muntasır Muhammed'in Hilâfeti**

Mütevekkil-Alellah'tan sonra hicrî 247 senesinde halife olmuştur. Bunun zamanında belli başlı siyasi olaylar olmamıştır.

- Vefatı -

Muntasır, hicrî 249/863<sup>34</sup> senesinde mide fesatından vefat etmiştir. 2 sene halifelik yapmıştır.

### **Müstâin'in Hilâfeti**

Müstâin, 249 senesinde halife olmuştur. Zamanında Rumlarla savaştı ve yenilgiye uğradı.

- Vefatı -

---

<sup>34</sup> DİA: 862; Abdülkerim Özaydın, "Müntasır-Billâh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/24. (sad.)

Müstâîn'in Hilâfetinden çekilmesi hicrî 252/866 senesine tesadüf eder.

3 sene halifelik yapmış ve dokuz ay sonra da vefat etmiştir.

### **Mu'tez-Billah'ın Hilâfeti**

Halife Müstâîn'in hilâfetten el çekmesi üzerine Mu'tez'e biat edilmiştir.

- Vefatı -

Mu'tez'in vefatı hicrî 255/869 senesine tesadüf eder. 3 sene halifelik etmiştir. Vefatında 24 yaşındaydı.

### **Muhtedî Muhammed'in Hilâfeti**

Mu'tez'den sonra 255 senesinde Muhtedî halife olmuştur.

- Vefatı -

Hicrî 256/870 senesinde Sâmerrâ'da vefat etmiştir. Muhtedî son derece dindar ve güzel ahlâk sahibiydi.

### **Mu'temid-Alellâh'ın Hilâfeti**

Mu'temid-Alellah hilâfetinin ilk zamanlarında (256/870) Ahmed b. Tolun, Mısır'da (258/871) bağımsızlığını ilan etmiştir. Hicrî 261/874-75 senesinde Mâverâu'n-Nehir'de Sâmanoğulları Devleti kurulmuştur.

Rumlarla savaşıldı ve galip gelindi. Halife, Mısır'a gitmeye niyetlendiyse de bazı sebeplerden dolayı bu kararından döndü.

- Vefatı -

Halife 279/892 senesinde, elli yaşındayken vefat etmiştir. 23 sene halifelik yapmıştır.

### **Mu'tazıd-Billâh'ın Hilâfeti**

Mu'temid'ten sonra Mu'tazıd'a biat edilmiştir. Kendisi idari işleri layıkıyla görerek bütün reislere kendini tanıttirmiştir. Zamanında türemiş ne kadar fesat erbabı var ise temizlemiştir.

- Ahmed Râsim -

- Vefatı -

Halife Mu'tazîd, hicrî 289/902 senesinde hastalanıp vefat etti. Cesareti ve idari işlerdeki gücüyle Abbâsî Devleti'ne parlaklık vermiştir. 10 sene halifelik yapmıştır.

### **Müktefî'nin Hilâfeti**

Müktefî hicrî 289 yılında halife olmuştur. Ahmed b. Tolun vasıtasıyla hilâfetten ayrılan Mısır bölgesi, halifenin Muhammed b. Süleyman'ın kumandasıyla gönderdiği asker tarafından ele geçirilmiş ve hepsi ganimet alınmıştır.

- Vefatı -

Müktefî 295/908 senesinde vefat etmiştir. Halifeliği altı senedir.

### **Muktedir-Billâh'ın Hilâfeti**

Muktedir-Billâh, Müktefî'nin vefatı üzerine hicrî 295/908 senesinde halife olmuştur. Halife olduğunda 13 yaşındaydı. Bu sebeple Bağdat'ta karışıklık meydana geldi. 13 yaşındaki halife idari işleri yerine getiremez diye Muktedir'in yerine Râzî-Billâh'a biat edildi. Râzî-Billâh 24 saat hilâfet edebilmiştir. Vefatından sonra yine Muktedir halife olmuştur.

Zamanında Rum İmparatorluğu tarafından elçi gelmesiyle emsali görülmedik bir tören tertip edilmiştir.

317/929 senesinde Kahir-Billâh halife olduysa da Muktedir üçüncü defa halife oldu.

- Vefatı -

Muktedir-Billâh, hicrî 320/932 senesinde şehit edilmiştir. Halifelik süresi 25 senedir.

### **Kâhir-Billâh'ın Hilâfeti**

Muktedir'den sonra hicrî 320 yılında ikinci defa Kâhir-Billâh'a biat edildi.

- Vefatı -

Bir buçuk sene halifelik yaptıktan sonra hilâfetten el çekmiştir.

### **Râzî-Billâh'ın Hilâfeti**

Kâhir'den sonra hicrî 322/934 senesinde Râzî-Billâh halife oldu. Rumlar elli bin kişilik ordu ile Harput taraflarına saldırarak yağmaladılar.

- Vefatı -

Râzî-Billâh, hicrî 329/940 senesinin ertesinde vefat etmiştir. Yedi yıl halifelik yapmıştır.

### **Müktefî-Billâh'ın Hilâfeti<sup>35</sup>**

Hicrî 329 senesinde Müktefî-Billâh'a biat edilmiştir. Bu halifenin zamanı da birtakım emirin kötülükleriyle geçmiştir.

- Vefatı -

Müktefî-Billâh, 3 sene kadar halifelik yapmış ve 333/944'de vefat etmiştir.

### **Müstekfî-Billâh'ın Hilâfeti**

Müktefî-Billâh'tan sonra 333'de Müstekfî-Billâh halife olmuştur. Müktefî-Billâh zamanında Büveyhoğulları adıyla kurulan bir hükümetin önde gelenleri halifeye biat etmedi. Lakin Bağdat'ın idari işlerini eline aldı.

- Vefatı -

338/949 senesinde vefat etmiştir.

### **Mutî'-Lillâh'ın Hilâfeti**

Müstekfî'nin yerine 338'de Mutî'-Lillâh halife oldu.

Lakin 356/967 senesinde vefat etti ve oğlu babasının yerine geçti.

---

<sup>35</sup> Bu tarihlerde yönetici olan halife *DİA*'da Müttakî-Lillâh olarak belirtilmiştir; Ahmet Güner, "Müttakî-Lillâh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/223-224. (sad.)

- Vefatı -

Mutî'-Lillâh 363/974 senesinde felç yani kötürüm oldu. Bu nedenle hilâfeti oğlu Tâi'ye terk etti.

**Tâi'-Lillâh'ın Hilâfeti**

Hicrî 363 senesinde Tâi'-Lillâh halife oldu. Azîzuddevle Bahtiyâr,<sup>36</sup> Türk-  
lere karşı muharebe ettiyse de mağlup oldu. Adudüddevle'den<sup>37</sup> yardım istedi. Adudüddevle, Türkleri mağlup ederek Bağdat'a kadar geldi.

Bahtiyâr'ın etkinliğini kırdıysa da babası tarafından gelen şiddetli bir mektubun üzerine Fars vilayetine gitti.

- Vefatı -

Tâi'-Lillah, 18 sene kadar hilâfet etmiştir. Hicrî 392/1002 senesinde de vefat etmiştir.

**Kâdir-Billâh'ın Hilâfeti**

Kâdir-Billâh 381/991'de halife olmuştur.

- Vefatı -

422/1031 senesinde vefat etmiştir. 41 sene halifelik etmiş ve seksen altı yaşına kadar yaşamıştır.

**Kâim-Biemrillâh'ın Hilâfeti**

Hicrî 422 senesinde hilâfete geçmiştir.

Asya bölgesinde asayiş bozuldu. Herkes istediği gibi hareket etmeye başladı.

---

<sup>36</sup> Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın Halep valisi: Ebû Şücâ' Fâtik b. Abdillâh er-Rûmî (ö. 413/1022); Abdülkerim Özaydın, "Azîzüddevle", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/348. (sad.)

<sup>37</sup> Büveyhî hükümdarı: Ebû Şücâ' Fennâ Hüsrev b. Rükniddevle (ö. 372/983); Abdülkerim Özaydın, "Adudüddevle", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/392. (sad.)

Zamanında Horasan'da Selçuklu Devlet'i kurulmuştur. (432/1040)

Büveyhoğulları'nın Bağdat'taki istiklali o dereceye vardı ki şehirdeki nüfuzlarına kanaat etmeyip ötelere de karışmaya başladılar. Büveyhoğulları'nın en sonu olan Melikü'r-Rahîm Bağdat'ta şiddetini arttırdı. Selçuklu mülküne taarruz etti. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de Melikü'r-Rahîm'e öfkesini gösterdi.

Tuğrul Bey, Bağdat'a gelip halifenin elini öptü. Bu zatın sayesinde Melikü'r-Rahîm tutulup hapsedildi. Büveyhoğulları da yıkılmış oldu.

- Vefatı -

Kâim-Biemrillâh, hicrî 467/1075 senesinde, yetmiş yaşında vefat etmiştir. Dindar bir zat idi.

### **Muktedî-Biemrillâh'ın Hilâfeti**

Muktedî-Biemrillâh, 467 senesinde halife olmuştur. Zamanında hiçbir önemli olay olmamıştır. Yalnız Melikşah Selçukî Bağdat'a gelmiş ve ikinci gelişinde orada vefat etmiştir.

- Vefatı -

Muktedî, 20 senelik hilâfeti ardından 487/1094 yılında ansızın vefat etmiştir.

### **Müstazhir-Billâh'ın Hilâfeti**

Müstazhir-Billâh, 487 senesinde hilâfet makamına çıktığında daha on altı yaşındaydı. 512/1118 senesine kadar halifelik yaptıktan sonra vefat etmiştir. Hilâfet süresi 25 senedir.

### **Müsterşid-Billâh'ın Hilâfeti**

512 senesi Müsterşid-Billâh'a biat edilmiştir. 529/1135 senesinde Selçuklu Sultanı Mesut'un gösterdiği husumet üzerine halife muharebeye karar verdi. Fakat Hemdan yakınlarında halife hem mağlup hem esir oldu.

- Vefatı -

17 sene hilâfet etmiştir. Öldüğünde otuz üç yaşındaydı.

**Râşid-Billâh'ın Hilâfeti**

529' da oğlu Râşid-Billâh'a biat edildi.

Lakin Râşid, Sultan Mesud'un karşıt olarak bulunmaktaydı. Sultan Mesut askeriyle gelip Bağdat'ı kuşattı. Elli günlük muhasara esnasında fitne çoğaldı. Lakin ele geçiremeden Nehrevan'a döndü. Oradan tekrar Bağdat'a geldi ve bu sefer ele geçirdi. Halife Musul'a gitmiş olduğundan Müktefi-Liemrillâh'a biat edildi.

Râşid, bir sene halifelik etmiştir. (530/1136)

**Muktefî-Liemrillâh'ın Hilâfeti**

Muktefî-Liemrillâh'ın Hilâfeti 530 senesine tesadüf eder.

Halife Râşid, Abdurrahman Tuğrul Bey ve Sultan Mahmud'un oğlu Melik Dâvud ile ittifak yaparak Sultan Mesud'a karşı muharebeye kalkıştılar. Sultan Mahmud galip geldi. Fakat bir süre sonra Râşid yalnız kaldı. Isfahan taraflarında Bâtıniye mezhebine mensup birisi tarafından şehit edildi.

Bağdat'ta fesat çoğaldı. Nihayetinde Sultan Mesud'un tayin ettiği Behruz'un gayretiyle asayiş vücuda geldi.

Bağdat, Selçuklu emirleri tarafından kuşatıldı. Lakin barış antlaşması yapıldı.

- Vefatı -

Hicrî 555/1160 senesinde Halife Muktefî-Liemrillâh altmış yaşında vefat etmiştir.

### **Müstencid-Billâh'ın Hilâfeti**

Müstencid, 555 senesinde hilâfet makamına geçmiştir. Bir zamandan beri Selçuklular ve Türkler elinde kalan Abbâsî hilâfetini bunların elinden kurtardı. Zamanında büyük bir deprem oldu. Şam yöresinin hepsi yıkıldı.

- Vefatı -

Halife Müstencid, on bir sene hilâfetinden sonra elli sekiz yaşında vefat etti. Kendisi cesur ve toplumunu seven bir halife idi.

### **Müstazî-Binûrillâh'ın Hilâfeti**

Müstazî-Binûrillâh 566/1170 senesinde hilâfete geçmiştir. Mısır veziri olan Selahaddin Eyyûbî, Mısır'da halifenin adına hutbe okuttu.

Zamanında Kaymaz namı vezir birtakım kötülükler yaptıktan sonra Bağdat'tan firar etti. Lakin çöllerde susuz kaldı. Ona tâbî olanlarla beraber helâk oldu.

- Vefatı -

Müstencid,<sup>38</sup> altı sene hilâfetinden sonra vefat etmiştir.

### **Nâsır ed-Dîn'in Hilâfeti**

Hicrî 572/1177<sup>39</sup> senesinde hilâfet makamına geçmiştir.

Zamanında İslâm topraklarının ötesinde berisinde türeyen bazı beylerin üzerine ordular gönderilip memleketin düzeni için gayret edildi.

616 senesinde bir bela olarak ortaya çıkan ve Asya'yı yıldırım gibi istila eden Cengiz namı Tatar Hanı, Orta Asya'yı tamamen alt üst ediyordu.

---

<sup>38</sup> Konu bağlamı gereği "Müstazî" yazılması gereken isim yerine, asıl nüshada "Müstencid" yazmaktadır. (sad.)

<sup>39</sup> DİA: 1180; Angelika Hatmann, "Nâsır-Lidînillâh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/399. (sad.)



Cengiz'in istilasına karşı gönderilen ordular tamamen bozguna uğramasıyla her tarafı dehşet kapladı.

- Vefatı -

Halifenin ömrünün son günlerinde gözleri birden âmâ oldu. 622/1225 senesinde vefat etti. Nâsır ed-Dîn son derece âlim ve faziletli bir zat idi.

### **Zâhir-Billâh'ın Hilâfeti**

Zâhir-Billâh, hicrî 622 senesinde hilâfet makamına geçmiştir. Bundan önce toplanan gelir getiren gayr-i menkuller sahiplerine iade edilerek adalet edildi.

- Vefatı -

Ömrü vefa etmeyip o sene içinde vefat etti. Elli iki yaşındaydı.

### **Mustansır-Billâh'ın Hilâfeti**

Zâhir-Billâh'tan sonra 622'de halife olmuştur.

Kendisi çok adaletli ve dindardı. Birçok hayrat ve hasenat inşa ettirmiştir. Kütüphane ve medreseler yaptırdığından, ilmî faaliyetlerin yeniden canlanmasını sağlamıştır.

- Vefatı -

Adı geçen halife elli iki yaşındayken, 640/1242 senesi içinde vefat etmiştir.

### **Musta'sım-Billâh'ın Hilâfeti**

Musta'sım, hicrî 640 senesinde halife olmuştur.

Zamanında devlet işleri, İbnü'l-Alkamî denilen bir vezirin elindeydi. İbnü'l-Alkamî Alevî olmakla, Abbâsî Devleti'nin yıkılması ve yüce bir devletin kurulması için çalışıyordu.

İbnü'l-Alkamî, Cengiz'in oğlu Hülagü ile haberleşerek Bağdat'ın istila edilmesini istiyordu. İbnü'l-Alkamî, Bağdat'ta bulunan askerleri bir baha-neyle dışarıya yolladı. Söz konusu şehri her türlü müdafaadan mahrum bıraktı. Hülagü bir taraftan ilerlemekte olduğundan nihayetinde Bağdat yakın-larına geldi.

Halifenin yolladığı çok az sayıdaki asker, Hülagü'nün askeri önünde ye-nilgiye uğradı. Elli gün süren muharebe sonunda Musta'sım, Hülagü'ye esir oldu.

Hülagü, Bağdat ahalisine katliam yaparak Abbâsî Hilâfeti'ne son vermiş-tir.

#### - Vefatı -

Halife Müsta'sım, hicrî 656/1258 senesinde vefat etmiştir. Kendisi dindar idiyse de kurulan o koca devlet, zamanında yıkılmıştır.

#### - Yeri Gelmişken -

Bağdat'ta hüküm süren Abbâsî halifelerinin hilâfet süreleri 508 senedir. Bu zaman içerisinde otuz yedi halife gelip geçmiştir.

Abbâsî Hilâfeti'nin başlarında, hem ilimlerin ilerlemesi ve hem de sınırların genişlemesi sebebiyle birdenbire parlayıp nihayetinde yavaş yavaş yıkıl-mıştır.

Bağdat şehri bu süreçte dünyadaki ilim merkeziydi. Her türlü ulûm ve fûnün ilerlemişti. Arapların kişisel yetenekleri görüldü.

Fakat Me'mûn'dan sonra hilâfete geçen kişiler, Türk emirlerinin veya bazı zorbaların etkisinden dolayı hükümeti idare edemedi. Bu süreçte devlet yı-kılma sürecine girdi.

Hülagü'nün hâkimiyetinde bile Bağdat'ta eski ilmin parlaklıkları etrafı nurlandırıyor.

Abbâsîlerden Mustansır-Billâh, Hülagü'nün Badat'ı istilasında Mısır'a kaçmıştır. O zaman Mısır'da bulunan Melik Zahir halifeye biat ederek adına hutbe okutmuş, sikke bastırmıştır.

Abbâsîlerden Mısır'da on dört halife gelmiştir.

Sıra	Hükümdâr	Hilâfet Süresi
1	Abdullah es-Seffâh	4 Yıl 9 Ay
2	Ebû Cafer el-Mansûr	22 Yıl
3	Mehdi b. Mansûr	10 Yıl 1 Ay
4	Mûsâ b. Mehdi	1 Yıl Kadar
5	Hârun Reşid	23 Yıl 2 Ay
6	Muhammed Emin	4 Yıl 9 Ay
7	Me'mûn	20 Yıl 8 Ay
8	Muhammed el-Mu'tasım	8 Yıl 8 Ay
9	Vâsık Billâh	5 Yıl 9 Ay
10	Mütevekkil-Alellâh	14 Yıl 9 Ay
11	Muntasır	6 Yıl
12	Müstâîn-Billâh	3 Yıl 9 Ay
13	Mu'tez	2 Yıl 6 Ay
14	Muhtedî-Alellâh	11 yıl

- Küçük Tarih-i İslâm -

15	Mu'temid-Alellâh	13 Yıl
16	Mu'tazid-Billâh	9 Yıl 9 Ay
17	Müktefî-Billâh	6 Yıl 7 Ay
18	Muktedir-Billâh	24 Yıl 11 Ay
19	Kâhir-Billâh	1 Yıl 5 Ay
20	Râzî-Billâh	6 Yıl 10 Ay
21	Müktefî-Billâh	6 Yıl 11 Ay
22	Müstekfî-Billâh	1 Yıl 4 Ay
23	Muti'-Billâh	23 Yıl 6 Ay
24	Tâi-Billâh	25 Yıl 6 Ay
25	Kâdir	41 Yıl 4 Ay
26	Kâim-Biemrillâh	44 Yıl 6 Ay
27	Müktefî	19 Yıl 5 Ay
28	Müstahzir-Billâh	25 Yıl 6 Ay
29	Müsterşid	17 Yıl 2 Ay
30	Râşid	2 Yıl 6 Ay
31	Müktefî-Billâh	14 Yıl 11 Ay
32	Müstencid	11 Yıl

33	Müstazî-Binurillâh	3 Yıl 8 Ay
34	Nâsır-Billâh	46 Yıl 11 Ay
35	Zâhir	9 Ay 15 Gün
36	Mustansır	18 Yıl 11 Ay
37	Müsta'sım	11 Yıl 7 Ay

Müsta'sım zamanında Abbâsî Hilâfeti, Moğol Hanlarından Hülagü Han tarafından mahvedilmiştir. Müsta'sım'ın vefatından 4 sene sonra Abbâsî sülalesinden Mustansır namlı halife kendisini Mısır'da halife ilan etmiştir. Lakin orada yetişen halifelerin sadece namı vardı. Yönetim işlerinde etkileri yoktu. 924 tarihinde de Osmanlı Padişahlarından Yavuz Sultan Selim, Mısır'a akın etmiştir. Bu esnada hilâfeti, oradaki halife Mütevekkil-Alellâh'tan Osmanlı padişahlarına geçirmiştir.

## E. TAVÂİF-İ MÜLÛK

Abbâsî Devleti, hicrî 636/1518 senesinde yıkılmıştır. Fakat bu devlet yıkılmadan önce birtakım hükümetler daha kurulmuştu. Bunlar her ne kadar Abbâsî Devleti'ne nispeten küçükseler de daha sonra birlikten ayrıldıklarından okunmaları önemlidir. Ötede beride kurulan bu hükümetler yirmi tane kadardır. En meşhurları Ağleboğulları, Fâtımîler, Büveyhoğulları ve Eyyûboğulları'dır.<sup>40</sup>

### Ağleboğulları

Abbâsî halifelerinin en meşhuru olan Hârûn Reşîd zamanında Mağrib taraflarında bir isyan çıktı. Halife, İbrahim b. Ağleb ismindeki meşhur bir komutanını o tarafa görevlendirdi.

İbn Ağleb, beraberindeki pek çok askerle oradaki isyanı bastırdı. Bunun üzerine hicrî 169/785 senesinde Mağrib vilayeti valiliği kendisine verildi.

---

<sup>40</sup> "Tavâif-i-Mülûk" terimi genel olarak büyük bir devletin yıkılması sonrasında ortaya çıkan irili ufaklı siyasi birimleri, özelde ise Endülüs Emevî Devleti'nden sonra kurulan yirmi civarında küçük devleti ifade eder; Mehmet Özdemir, "Mülûkü't-Tavâif", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/553. (sad.)

Benî Ağleb bir süre sonra bağımsızlığını ilan etti. Abbâsî halifeleri, bu yeni hükümeti önemsemedi. Bu hükümet hicrî 169 senesinden 281/895 senesine kadar yani 112 sene payidar oldu. Bu süreçte İbrahim b. Ağleb'in hanedanından 9 tane Emir zuhur eyledi. Nihayetinde Fâtımî Devleti adıyla Mısır'da kurulan bir hükümetin alt idaresine geçti.

Benî Ağleb hükümeti, İslâm hükümetleri arasında pek parlak değildir. Fakat İtalya ve civar adaları hücumlarıyla titretmiştir. Oralara ilim nurları eriştirmişlerdir.

Özellikle denizcilik bilimlerinde çok ileriye gidip Akdeniz'in kesin hâkimi olmuşlardı.

Benî Ağleb'in en son emiri Ebû Nasr'dır.

### **Fâtımî Devleti**

Abbâsî halifelerinden, Halife Müktefi-Billâh'ın zamanında Şam taraflarında Said namında bir adam kendisini "Rasûlullâh'ın soyundanım!" diye ilan ederek hilâfet davasında bulundu.

Halife, Sa'd'ın yakalanması için adamlarını yolladıysa da o ailesiyle beraber Mağrib taraflarına kaçtı. Orada gizlendi fakat bir türlü rahat duramadı. Hicrî 287/900 senesinde başına bir miktar adam toplayarak Trablus, Tunus ve Cezayir taraflarını ele geçirmiştir.

Sa'd, Abbâsî Hilâfeti'ni inkâr etmiş ve kendisini halife olarak tanıtmıştır.

İşte Sa'd'ın gayretiyle kurulan bu devlet, Fâtımî Devleti adını almıştır.

Bu devletin hükümet merkezi daha önceden Kayrevan şehrindeydi. Daha sonra dördüncü Melik zamanında Mısır'daki Kâhire şehri başkent yapılmıştır.

Bu hükümet 287 senesinden 550/1156<sup>41</sup> senesine kadar, yani 260 seneden fazla devam etmiştir. Bu müddet esnasında on dört hükümdar gelmiştir.

Nihayetinde en son hükümdar olan Âzıd-Lidînillâh'ın evladı olmadığından Selahaddin Eyyûbi adında Kürt emirlerinden birinin eline düşmüştür.

Fâtımî Devleti, eğitim ve ilerleme bakımından gerçekten parlaktı. Kâhire şehri çok geçmeden Bağdat'a rakip olmuştu. Her türlü ulûm ve fûnûn öğretildi. Birçok hastane, kütüphane ve Dârü'l-Fünûn yapılmıştı. Âlimleri ve filozofları çok olup Arap medeniyetinin en parlak sayfalarını teşkil eder.

### **Büveyhoğulları**

Büveyhoğulları'nın ilk reisi Ebû Şecâ' namında bir zattır. Bu zat Hazar Denizi civarlarında bulunan Deylem kıtası ahalisinden olup çok fakir imiş. Büveyh'in Ali, Hasan ve Ahmed namında üç oğlu vardı. Bu üç nefer evlat, yiğitlikleri sayesinde etrafta bulunan liderlere kendilerini beğendirmişlerdi.

Hasan ile Ali, Merdâvic namında bir eşkıyaya fetihleriyle bir beylik kazandırmışlardı. Lakin kendileri de Merdâvic tarafından Derebeylik rütbesiyle ödüllendirilmişlerdir.

Ali zekâsı ve iyi idaresi sayesinde herkes kendisinden memnun kalmıştır. Hatta düzenli ordular tertip ederek pek çok yer zapt eylediler. Nihayet İran'ın en meşhur şehirlerinden olan Isfahan beldesini de zapt eylemiştir.

Merdâvic bu parlak fetihlerin önüne geçmek istediye de Ali, Merdâvic'in müttefiki olan Yakut'un idaresindeki Şiraz'ı da alarak orasını hükümet merkezi yaptı. Bunun üzerine Merdâvic ile aralarında muharebe oldu. Ali hepsinde rakibine galip geldi.

İran'ın güney tarafı tamamen Ali'nin idaresindeydi.

---

<sup>41</sup> DİA: 1171; Eymen Fûad Seyyid, "Fâtımîler", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/228. (sad.)



Ali'nin kardeşi Hasan da o zamanlar Rey denilen, şimdiki Tahran şehrini ele geçirerek başlı başına bir devlet kurdu.

Diğer biraderi Ahmed, Irâk-ı Arab taraflarında bir hükümet kurdu. Bu Ahmed, Muizzüddevele namıyla binâm oldu. Hatta bir kere Bağdat'ı zapt ederek halife Müstekfi-Billâh'ı mağlup etmiştir. Büveyhoğulları adıyla kurulan bu hükümet, âdeta Abbâsîlere boyun eğdirmişlerdi. Bunların zamanında halifelerin yalnız namı vardı.

Büveyhoğullarından on yedi nefer emirlik etmiştir. Hâkimiyet müddetleri 313/926' den 437/1046'ye<sup>42</sup> kadar, 124 sene kadardır.

Bunları da yıkan Selçuklulardır.

Bu küçük hükümetten başka, Nüşteginogulları, Sâmânoğulları, Celâyroğulları, dinsizler ve tanrıtanımaz hükümdarlar namlarıyla pek çok küçük küçük hükümetler yaşamış idiyse de şöhretleri bunlar mertebesinde değildir. Büveyhoğulları, Abbâsîlerin yok olmasına sebep olmuştur.

Bu saydığımız hükümetlerden ikisi, Asya kıtasında birtakım karışıklıklara sebep olmuştur. Bu sebeple İslâm ordusunda birlik olamamıştır. Eğer İslâm ümmeti bir yerde birleşmiş olarak bulunsaydı, dünyaları alt idarelerine alacaklarından şüphe yoktu.

Bir aralık Abbâsî Devleti'nde ortaya çıkan zayıf idare sebebiyle, geçmişteki fetihlerin parlaklığı sönmüştür. Doğu Rumların askerleri, Harput ve Kudüs taraflarına kadar inmiştir.

### **Eyyûboğulları**

Musul Atabeyi Nureddin Şehîd adında Irak ve Şam taraflarını yöneten bir kişi vardı. Bu zat, "Haçlılar" denilen ve Kudüs-ü Şerîf'i Müslümanlardan alıp İslâmiyet'i yok etmeye çalışan birtakım Frankların Mısır'ı istila ettikleri esnada komutanlarından Esedüddîn ile Mısır'a bir yardım kuvveti yollamıştı.

---

<sup>42</sup> DİA: 932-1062; Erdoğan Merçil, "Büveyhiler", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/496. (sad.)

O sırada Mısır'ı Adudüddîn namında Fâtımîlerden biri yönetiyordu. Bunun üzerine Adudüddîn, Esedüddîn'i kendisine Vezîr-i A'zâm eyledi.

Esedüddîn bir müddet sonra vefat ettiğinden yerine Selahaddin namında Kürt emirlerinden biri tayin edildi.

Fakat Adudüddîn vefat ettiğinde çocuğu yoktu. Selahaddin de Mısır hükümetini ele geçirdi. Başlı başına bir hükümet oldu.

Selahaddin, Musul Atabeyinin vefatı üzerine Şam, Halep ve Diyarbekir taraflarını da kendi mülküne kattı.

### **Sultan Selahaddin**

Selahaddin bir zamandan beri Frankların elinde bulunan Kudüs şehrini fethetti. Fakat Avrupa'da bulunan papazlar, Hristiyanları Müslümanların üzerine hücumu teşvik ettiklerinden bu sefer büyük bir ordu ile Kudüs üzerine yürüdüler. Bu yürüyüşleri üçüncü idi. Bunlara Haçlılar denmesi, göğüslerinde haç resmi olduğundandır. Selahaddin bunların üzerine yıldırım gibi yetişerek o kadar toplu olan birliklerini bozdu. Mahvetme derecelerine getirdi.

Kendisi cesaret ve dindarlık yönüyle Müslüman padişahların en büyüklerindedir. 22 sene hükümet etmiştir.

Sultan Selahaddin'in kurduğu bu hükümete Eyyûboğulları veya Eyyûbiler denir. Seksen sene devam etmiş ve içlerinden on nefer hükümdar zuhur eylemiştir. Bu on nefer hükümdarın zamanı daima Haçlı olaylarıyla geçmiştir.

Haçlılar bir kere de Mısır'a hücum ederek Dimyat şehrini ele geçirmişse-ler de Kralları Saint Lui esir düştüğünden zikredilen şehir Fidyeye-i Necât<sup>43</sup> karşılığında terk edilmiştir.

---

<sup>43</sup> Savaş esirinin serbest kalması karşılığında verilen para; Salim Ögüt, "Fidyeye", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/55. (sad.)

En son hükümdarları Muzafferüddîn' dir. Vezir-i A' zâmı tarafından azledilmiş ve bu sebeple Eyyûboğulları yıkılmıştır.

Muzafferüddîn azledildikten sonra Mısır' da yeni bir hükümet daha kuruldu. Onun adına Memlükler denir. Bunlardan yirmi dört tane kadar hükümdar çıkmış ve yüz kırk sene devam etmiş ise de idarelerinde düzen yoktu.

Bundan sonra Mısır bölgesi Çerkes Emirleri eline düşmüştür.

### - Mısır Bölgesi -

Mısır bölgesi, sonraları Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim zamanında, Osmanlı mülküne geçirilmiştir. O zaman Mısır'a Mütevekkil-Alellâh namında bir halife hükümet etmekte ve Hz. Peygamberin kutsal emanetleri onun elinde bulunmaktaydı.

Sultan Selim sözü konusu kutsal emanetleri alarak hilâfeti adı geçen halifenin güzelce razı olmasıyla Osmanlı padişahlarına geçirmiş ve onu İstanbul'a kadar getirmiştir. Mısır bölgesi bundan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet hükmüne girmiştir.

Lakin Sultan Abdülmecid zamanında imtiyazı büyük oğuldan büyük oğula geçmek şartıyla imtiyazlı bir vilayet haline gelmiş ve oranın valilerine "Hidiv" lakabı verilmiştir.

Zikredilen vilayet, Osmanlı Devletine yıllık vergi verdi.

## F. ENDÜLÜS EMEVÎLERİ

### Ümeyyeoğulları İspanya'da

Emevî meliklerinin en son halifesi olan Mervân, Abdullah b. Seffâh'a Zap Suyu civarında mağlup olmuştu. Bunun üzerine Abbâsiler, kuvvetlerini yenilediğinden dolayı Emevî Devleti'ne son vermişlerdi. Lakin Abbâsiler, Hz. Hüseyin olayından sonra Emevîlere fazlasıyla düşman olduklarından nerede bir Emevî buldularsa katlettiler.

Ümeyyeoğullarından onuncu halife olan Hişâm'ın Kûfe'de iki torunu vardı. Abdullah b. Seffâh bunları da katletmek için emir vermiş olduğundan aranıyorlardı. Bu iki kişiden Abdurrahman, arandığı esnada hanesinde bulunduğu işten haberdar oldu ve Afrika'ya kaçtı. Cafer el-Mansur namıyla orada altı sene kadar kaldı ise de Abbâsiler kendisini daima aramakta olduklarından İspanya taraflarına gitmeyi planladı.

İspanya zaten Müslümanların elindeyse de hilâfet merkezinden uzak olduğu için idaresi çok zordu. Abdurrahman'ın İspanya'ya geçmek niyetinde olduğu zamanda ise İspanya ahalisi karışıklık içindeydi.

Ümeyyeoğullarından böyle bir zatın İspanya'ya geleceği haberi duyulur duyulmaz bazı taraflar karşılamak için acele etti. Abdurrahman da İspanya'ya geçerek davete icabet etti.

Lakin Emir Yusuf namında İspanya'da fetihlere devam eden bir zat, Abdurrahman'ın üzerine ordu çıkardı. Abdurrahman, adı geçen kişiyi Portekiz'e kadar kaçmaya mecbur etti. Bunun üzerine İspanya yönetimi Abdurrahman'ın üzerine kaldı.

### **Abdurrahman Hükümeti**

Emir Yusuf, Abdurrahman'a karşı harekete geçmiş ve iki defa mağlup olarak sonunda öldürülmüştür.

Zamanında birtakım iç karışıklıklar çıkmış ise de yüksek gayreti sayesinde hepsini bastırmıştır. Hafif donanmalar yaparak Berberîleri karışıklıktan kurtarmıştır.

Emir Yusuf'un oğullarından Kâsım, Almanya'ya giderek meşhur Büyük Karlo namlı hükümdarı Abdurrahman'ın üzerine kışkırttı. Kral, İspanya'nın kuzey bölgelerini istila etti. Fakat Sarakusta şehri kumandanı Abdülmelik b. Ömer isimli yiğit, Kralı fena halde bozguna uğratarak geri çekilmeye mecbur etti.

Emir Yusuf'un evlatları, her taraftan isyan ateşi çıkardılarsa da başarılı olamadılar. Abdurrahman, karışıklığı bastırdıktan sonra kendi adına hutbe okutup Kurtuba'da sikke bastırdı.

### **- Vefatı -**

Abdurrahman, 32 sene hükümet etmiştir. Vefat tarihi hicrî 172/788 senesidir. Vefatından önce küçük oğlu Hişâm'ı veliaht yapmıştır.

Kendisi affetmeyi intikama tercih ederdi. Devletin idaresi hususunda fazlasıyla güç kullanmıştır. Hatta İspanya kıtasını altı eyalete bölerek hükümetinin işlerini hafifletmiştir.

İspanya'nın birçok yerinde limanlar yapmıştır. Çok sayıda yollar, cadde-ler, çeşmeler ve hamamlar yaparak o çevreyi imar etmiştir. Tarım bilimi olağanüstü ilerlemiş, ekilmedik bir avuç yer kalmamıştır.

Kendisi ilmi sevdiğinden Kurtuba şehrinde birçok kütüphane yapmıştır ve her tarafta mektepler açmıştır.

Söz konusu hükümdar, ölünceye dek ilimleri yaymak için çalışmıştı. İşte bir zaman sonra tarihlerde "Endülüs Medeniyeti" diye bütün dünyayı hayrette bırakan medeniyet, bu hükümdarın eseridir. Kendisi fazilet ve ilime olan rağbeti yönüyle İslâm padişahlarının büyüklerindedir.

### **Hişâm b. Abdurrahman**

Hişâm b. Abdurrahman hicrî 172 senesinde, 30 yaşındayken Melik oldu. Abdurrahman'ın üç oğlunda en küçüğü olan Hişâm'ı diğer kardeşleri kıskandı- lar. İspanya'nın rahatı bir daha bozuldu. Ayaklanma meydana geldi. Fakat Hişâm, iyi tedbiri sayesinde ikisini de itaate mecbur etti.

Zamanında Asturias Hristiyanları üzerine açılıp ganimetler aldı.

### **- Vefatı -**

Hişâm yedi sene hükmettikten sonra 180/796 senesinde vefat etmiştir. Kendisi son derece faziletli ve âlim bir zat olmakla beraber bilimlerin yayıl-ması için çok gayret etmiştir. Hatta Arap dili o derece yayılmıştır ki Latince okunmaz olmuştur. Bütün Hristiyanlar, Arapça öğrenmişlerdir.

Babasının inşasına başladığı camiyi tamamladı. Bu cami Arap eserlerinin ilklerindedir.

### **I. Hakem**

Melik Hakem, tahta oturur oturmaz amcaları isyan çıkardı. Fransa Kralı da dışarıdan saldırdı. İlk olarak bunun üzerine hücum ederek onu mağlup etmiştir. Sonra amcaları üzerine yürüyüp onları da bozguna uğrattı. Bu meli-kin en önemli olayları bunlardan ibarettir.

- Vefatı -

Hicrî 207/822 senesinde vefat etmiştir. Vefatından önce Abdurrahman'ı veliaht tayin etmiştir.

## II. Abdurrahman

II. Abdurrahman, zaten veliahtlığı döneminde yararlılık gösterdiğinden ahali tarafından güzellikle kabul olunmuştur. Fakat Melik Hakem zamanından beri isyana hazır olan amcası Abdullah, bu kez de şansını denemek için bir isyan daha çıkardı. Abdurrahman, üzerine yeterli kuvvet ile varıp Balensiya şehrinde onu muhasaraya soktu. Nihayet Abdullah bu sefer de davasından vazgeçerek teslim oldu.

Bir yandan da Fransa ordularının sınıra saldırması sebebiyle müdâfaa için üzerlerine ordular sevk edildi.

Asturias Kralı Alfonso üzerine de asker sevk olunarak itaate getirildi.

Lakin yabancıların teşviki ve bazı görevlilerin ayartmasıyla isyan eden Merda ahalisinin üzerlerine varıldı. Abdurrahman'ın vezirlerinden Abdurraûf da Tuleytula denilen Toledo beldesini ele geçirdi

Asturias Kralı Alfonso'nun yerine geçen Rodmir de bozgunculuğa başladığından üzerine ordu gönderildi.

Melik Abdurrahman'ın gayretiyle yapılan donanma; Marsilya limanında, Sardunya, Sicilya ve Girit Adalarında kuvvetini gösterdi.

- Vefatı -

Melik II. Abdurrahman, hicrî 238/852 senesinde altmış yaşındayken vefat etmiştir. Saltanat süresi 31 senedir.

Kendisi eğitimi çok sevdiğinden, zamanında ilimler olağanüstü bir şekilde yayılmıştır.

İspanya İslâm Devleti'nin başkenti olan Kurtuba şehri sınıra uzak olduğundan postalar bu zamanda oluşturulmuştur.

Her taraf imar edildi. Kartapca, Kartana ve Kadis tersanelerinde donanmalar inşa edilirdi. Muharebe aletleri fabrikaları açılarak harp mühimmatları tedarik edilirdi.

Zamanında büyük bir kıtlık olmuştur. Abdurrahman devlet hazinesini, ahalinin ihtiyacına harcayarak adaletini göstermiştir. Kendisi İslâm padişahları arasında yüksek bir mevki kazanmıştır.

### **Muhammed b. Abdurrahman**

Muhammed b. Abdurrahman 238 senesinde babasının yerine geçmiştir.

Bu Melik'in hükümdarlığı başlangıcında Asturias bölgesinde yine isyan çıktı. Bastırılması için iki sene uğraşıldı. Fransızlar ise beri taraftan donanma ile hücum etti. Sevk olunan kuvvet sayesinde onlar da perişan oldu. Lakin Asturias taraflarında İslâm askeri bozguna uğradı. Muhammed b. Abdurrahman'ın oğlu Münzir büyük bir orduyla üzerlerine varıp hepsini bozguna uğrattı.

Bir buçuk sene sonra o taraflarda bir ihtilal daha çıktı. Bu sefer bizzat Muhammed üzerlerine varıp onları mahvetti.

Ömer b. Hafs namıyla türeyen bir haydut, Rota el-Yehûd namlı kalede eşkıyalığa başladığından Muhammed üzerine vardı. Lakin Ömer, kendisine bir miktar asker verilirse etrafındaki Hristiyanlarla muharebe edeceği beyanı ile Melik'i kandırdı. Muhammed de yeğeni Kâsım ile bir miktar süvari verdi. Ömer, bir gece İslâm süvarilerini kesmekle yine eşkıyalığa başladı. Bunun üzerine oğlu Münzir'i üzerine yolladı.

Münzir cesareti ve yiğitliği sayesinde Ömer b. Hafs ve taraftarını perişan etmiştir. Fakat Ömer her nasılsa Fransa toprağına kaçabilmiştir.

Kaptan İbn Abdülhamid kumandasıyla Çelikya taraflarına gönderilen donanma bir fırtına çıkması ile battı. Bunun üzerine Hristiyanlar, bir araya



gelip İslâm memleketine hücum ettiler. Münzir'in kumandasında sevk olunan ordu, Duru Nehri kenarında bunlara rast gelmekle büyük bir muharebe meydana geldi.

Zamanında büyük depremler olmuş ve pek çok şehir harabe olmuştur. Korkunç hastalık veba ortaya çıkarak pek çok ahali vefat etmiştir.

Hafs, Fransa'daki Navar Hristiyanlarıyla İspanya'ya hücum etti. Muhammed, oğlu Münzir ile beraber bunların üzerine tekrar hücum ederek perişan eyledi. Lanetli Hafs bu muharebede öldürüldü.

#### - Vefatı -

Muhammed b. Abdurrahman, hicretin 272./886 senesinde, altmış beş yaşındayken vefat eylemiştir. 34 sene saltanat etmiştir.

Kendisi daima harp eden biri olduğu için zamanında memlekette ilerlemeye dair büyük eserler meydana gelmemiştir.

### **Münzir b. Muhammed**

Bu yiğit Melik'in zamanı Hafs oğullarından Ğâlib'in<sup>44</sup> haydutluğuyla geçmiştir.

Ğâlib, Tuleytula şehrini ele geçirdiğinden üzerine Hişam b. Abdülaziz kumandasıyla asker sevk olundu. Lakin Hişam, Ğâlib'in hilesine kanarak şehrine girdi. Ğâlib ise mezkûr şehirde birtakım adamlar gizlemiş olduğundan İslâm askerlerinin üzerine bir anda hücum ederek perişanlık Hişam'ın ordusunda kaldı.

Münzir, bunun üzerine bir askerî kuvvet ile Ğâlib'in üzerine yürüdü. Ğâlib açıktan karşı koyamayacağını anlaması ile Avrupa'ya sığındı. Yalnız etrafa ufak müfrezeler sevk ederek Müslümanları istila etti.

---

<sup>44</sup> Söz konusu tarihlerde, Endülüs Emevî Devleti'ni uzun yıllar uğraştıran isyancı Ömer b. Hafsûn (Hafs) olarak da bilinmektedir; Birsal Küçüksipahioğlu, "Ömer b. Hafsûn", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/64. (sad.)

- Şehadeti -

Münzir, hicrî 275/888 senesinde Ğâlib'e hücum esnasında şehit olmuştur. Saltanat müddeti 3 senedir. Cesareti ve gayreti ile meşhurdur.

**Abdullah b. Muhammed**

Abdullah b. Muhammed, hicrî 275 senesinde kardeşinin yerine geçmiştir.

Zamanında Ğâlib'in fitneleri meydana çıkmıştır. Hatta Abdullah'ın oğullarından Kâsım bile bu bozguncu ile beraber olmuş idi. Kâsım bir muharebede öldürüldü. Nihayet Ubeydullah el-Amzi kumandasında sevk olunan askeri kuvvetler Ğâlib'i Tuleytula şehrine kapatmıştır.

Melik Abdullah'ın oğlu Abdurrahman, ilim ve fende ilerlemiş güzel ahlâk sahibi bir şehzade idi.

- Vefatı -

Melik Abdullah, hicrî 300/912 senesinde vefat etmiştir. Kendisi cesareti ve cömertliği ile meşhurdur. Vefatından evvel Abdurrahman'ı kendisine vefatı tayin etmiştir.

**III. Abdurrahman**

III. Abdurrahman, hicretin 300. senesinde tahta oturmuştur.

Ğâlib b. Hafs edepsizi, Tuleytula şehrinde bir kaleye kapanıp öteye beriye taarruz etmekte olduğundan, Abdurrahman bizzat üzerine gitti. Hafs'ın ordusunu fena halde bozdu ise de bu sefer de kurtuldu. 303/915 senesinde El-bira tarafları itaate alındı. İslâm topraklarında dolaştı ve teftiş etti. Sarakusta şehrinde isyan eden ahaliyi itaate getirdi. İbn Hafs, İspanya'yı ikiye bölmek üzere bir mektup yolladı. Bir aya kadar imana gelirse affedileceği kendisine bildirildi. Çok geçmeden İbn Hafs'ın vefat etmesiyle oğulları kaldı. Nihayet Tuleytula şehri fethedildi.

Cafer b. Ğâlib (Hafs'ın torunu), Lyon Kralı'na müracaat ederek bir ordu tedarik etti ve Abdurrahman'ın üzerine yürüdü. Semura civarında galip

geldi. Fakat 318/930 senesinde büyük bir ordu ile bunların üzerine varılıp cümlesi perişan edildi.

Bu aralık Fas taraflarına asker sevk edilmiş. Lakin muvaffakiyet elde edilememiştir. Lyon Kralı, 8 ay sonra Semura Kalesi'ne girdi. Söz konusu kale bir daha hücum edilerek tekrar fethedildi.

Nihayet İbn Hafsoğullarından da iz kalmadı.

### - Vefatı -

III. Abdurrahman, elli sene hükümetten sonra yetmiş üç yaşında vefat etmiştir.

Adı geçen Emir'in saltanatında İslâm orduları Pirane Dağlarını geçmiş ve oralarda kurulan Hristiyan hükümetlerini titretmiştir.

Saltanatın son vakitlerinde Fâtımîlerle muharebe etmiştir. Hatta Tunus şehrini bile ele geçirmiş ise de muvaffakiyet kendi tarafında kalmamıştır. Kendisi pek çok muharebede bizzat kumanda ederdi.

Bu gayretli Melik'in sayesinde İspanya, ürettiği mahsuller ile Asya'yı ve Afrika'yı doyurmuştur. Devlet hazinesinde bir milyar lira devredilmiştir.

Kurtuba şehri civarında inşa ettirdiği Medînetü'z-Zehrâ namlı saray dünyada emsali bulunmayan yapılardandır.

Kendisi gayet yüksek ahlâklı ve iyilik sahibi olduğundan af talep edenleri affederdi. Abdurrahman yazdığı bir kâğıda "Dünyada ancak on dört gün rahat yaşadım" demiştir.

## **II. Hakem**

II. Hakem, hicretin 350./961 senesinde, kırk yedi yaşındayken babasının yerine geçmiştir.

2 sene sonra Lyon Kralı ile muharebe açıldı. Semura ve Şalmenke gibi şehirler fethedildi. Nihayetinde barış antlaşması yapılarak ortalığa huzur geldi.

- Vefatı -

II. Hakem, 15 sene kadar saltanat ettikten sonra altmış iki yaşlarında vefat eylemiştir.

Kendisi gayet âlim almakla, ilim ve fenni severdi. Zamanında en meşhur âlimler, filozoflar ve şairler yetişmiştir. Hatta âlimler cemiyeti kurularak, İspanya bölgesi insanlığın medeniyet merkezi edilmiştir.

Adı geçen Emir'in şehzadelğinde ikamet ettiği Mervân Sarayında yaptırdığı kütüphanede 600.000<sup>45</sup> cilt el yazması eser olduğu tarihlerde kayıtlıdır. Bu derece bilimi seven, bu derece fen bilimleri ile uğraşan o nadir şahsiyet, büyük İslâm ümmetine hem gazâ ve hem de ilim ve eğitim hususunda o derece hizmet etmiştir ki mübarek namı, İslâm hatırasından kıyamete kadar çıkmaz.

Ne yazık ki bu kütüphane, Hristiyanların hücumları esnasında mahvedilmiştir. Yüzlerce seneden beri toplanan insanlık emeği, bu nedenle harap edilerek nimet bilmez bir hareket edilmiştir.

Bununla beraber, zamanında eğlenceye düşkünlük, içkili toplantı ve kötü ahlâk denilen müthiş belaların ortaya çıkmasıyla, Endülüs Devleti'nin yıkılma süreci de bu tarihten başlamıştır.

İşte bir zaman sonra Avrupa'da ortaya çıkan medeniyet, Arap medeniyetinin sayesinde. Avrupalılar buldukları kitapları Latinceye tercüme ederek ilim ve fen dairesine bu sayede girmişlerdir.

## II. Hişâm

Melik Hişâm, hicretin 365./976 senesinde babasının yerine geçmiştir. Daha on bir yaşında olduğundan annesi Sabiha kendisine vâsi<sup>46</sup> tayin olundu.

---

<sup>45</sup> Günümüzde bu eserlerin yaklaşık 400.000 adet olduğu kabul edilmektedir; Mehmet Özdemir, "Hakem II", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/174. (sad.)

<sup>46</sup> Zayıf kişilerin işlerini yerine getiren görevli; Ali Bardakoğlu, "Vesayet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/66. (sad.)

Sabiha hakikaten akıl ve zekâsı sayesinde yönetici gibi hareket ederek idare işlerini de tedbirli adamlar eline verdi. Muhammed el-Mansur namında bir vezir her türlü hükümet işlerini fevkalade bir surette yerine getirirdi.

Mansur, Hristiyan ordularını perişan eylemiş ve hele 370/980 senesinde Müslümanların üzerine yürüyen Haçlıları fena halde bozmuştur. Bu yüce zat, Emyun şehrini dahi fethederek fıtratındaki yiğitliği Hristiyanlara göstermiştir. Mansur'un oğlu da babasından aşağı kalmaz bir yönetici, bir yiğit idi. Mansur, ömründe elli defa muharebeye gitmiş ve hepsinde galip gelmiştir. Lakin Mansur 392/1002 senesi aldığı yaradan şehit düşmüştür. Vefatında altmış beş yaşında idi. İslâm milleti arasında yetişmiş nadir zatlardandır.

Mansur'dan sonra oğlu Abdülmelik vezir olup, kendisi babası gibi İslâm'ın namını, hükümetin şanını yüceltmıştır.

Lakin Sabiha ile Abdülmelik'in vefatından sonra bu düzen mahvolmuştur. Çünkü Abdülmelik'in yerine vezir olan Muhammed b. Abdulcebbâr, kendisini veliaht ettirmek üzere türlü türlü hileler yapmıştır. Hatta hükümeti ele geçirmiştir. Bunun üzerine III. Abdurrahman'ın torunu Râşid b. Süleyman'ın kumandasında bir isyan çıkmıştır. Muhammed her ne kadar Râşid ile muharebe ederek onu katletmiş ise de isyan edenler Tuleytula'ya gittiler. Râşid'in yeğeni, Süleyman'ı kendilerine reis ederek ve Hristiyanlardan yardım alarak Muhammed'in üzerine hücum ettiler. Onun elinden saltanatı aldılar.

Muhammed dahi Hristiyanlardan yardım alarak Süleyman'ın üzerine hücum etti ise de bu aralık Hişâm tekrar babasının yerine saltanata geçmiştir.

- Vefatı -

Süleyman, Muhammed b. Cebbar'ın hücumunu duyar duymaz korkusundan devlet hazinesini aldı. Afrika'ya gitmek üzere iken Muhammed'in ordusu yetiştiğinden muharebeye tutuştu. Alışılmışın ötesinde olarak üstün geldi.

Bunun üzerine Muhammed, Kurtuba şehrine sığınmış ise de Hişâm bunu katlettirerek Süleyman'a yolladı. Süleyman, derhal Muhammed'in oğlu Abdullah ile birleşerek Hişâm'ın üzerine hücum etti. Meydana gelen muharebede Muhammed'in oğlu dahi katledilmiştir.

Kurtuba şehrinde şiddetli kıtlık oldu. Bu yetmezmiş gibi bir de veba ortaya çıktığundan ahali arasına ümitsizlik düşmüş idi. Süleyman bu durumu fırsat bildi. Kurtuba üzerine hücum ederek şehri yağmalattı. Bu aralık Hişâm dahi ölmüştür.

Bu kargaşalık esnasında nice âlim ve filozoflar dahi mahvoldu. Artık Ümeyyeoğullarına zayıflık geldi.

### **Süleyman'ın Zorbalığı**

Süleyman, hükümeti bu yönden ikinci defa olmak üzere elde ettikten sonra o koca Endülüs'ü eyaletlere böldü. Cümlesine kendi adamlarını vali tayin eyledi. Hem de nasıl vali? Vilayetler kendilerine mâlikâne.

Bunun üzerine ahali Ümeyyeoğulları hanedanını saltanatta görmek arzusunda bulduklarından Hişâm'ın veziri Hiran, Afrika'da hükümet eden Ali b. Hammûd'a giderek, Süleyman'ı mahvetmeye teşvik etti. O da kabul ederek İspanya'ya girdi. Süleyman'ı katledip Hişâm'ın bulunmadığı taraflara kendisi saltanata geçti.

Yukarıdan beri gördüğümüz şu üzüntü duyulan olaylar, Müslümanları şaşırtnmış olduğundan her tarafta ümitsizlik belirtileri görülmekteydi. Bu sebeple de Müslümanlar arasına fitne ve fesat girmektedir. İspanya'daki Müslümanların yok oluşu bu tarihten itibaren kendini göstermeye hem de şiddetli bir surette göstermeye başlamıştır.

### **Ali b. Hammûd**

Ali b. Hammûd, İspanya saltanatına konduktan sonra Hiran'ın ahali arasındaki nüfûzunu çekemeyerek onu yanından uzaklaştırmıştır.

Hiran, İbn Hammûd'dan, iyilik göreceğine eziyet görünce hemen fikir de-  
ğiştirerek ve İbn Hammûd hakkında:

“İbn Hammûd, Ümeyyeoğullarının hakkını muhafaza etmek için İspanya'ya geldi. Hâlbuki kendi o hakkı gasp etti” diyerek halkı aleyhine teşvik ettirdi. Bunun üzerine güney taraflarında bulunan ahali Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulcebbar'a biat etti. İbn Hammûd bunu duyunca talim görmüş askerleriyle Kurtuba'dan çıktı. Ordusunu ikiye bölerek bir kısmını Abdurrahman'ın üzerine yolladı. Diğer kısmı kendi kumandasında Hîrân'ın üzerine yürüdü. Olan muharebede Hîrân öldürülmüş ve Abdurrahman mağ-  
lup olmuş ise de halkın Ümeyyeoğullarına olan sevgisi daha çok arttı. Niha-  
yetinde hicrî 396/1006 senesinde İbn Hammûd'u hamamda boğdular.

### **Abdurrahman ve Kasım b. Hammûd**

Bu olaydan sonra Abdurrahman'ın taraftarı çoğaldı. Lakin Kurtuba'da bulunan askerler İbn Hammûd'un yerine kardeşi Kâsım b. Hammûd'u tahta oturttular. İbn Hammûd'un oğlu Yahya dahi babasının mirasına elde etmek üzere Afrika'dan askerle geçip Kâsım'ın üzerine hücum etti. Kâsım bir aralık kurtulmuş ve Yahya da firar etmiş idi. Kâsım, ahaliye türlü türlü eziyet ettiğinden oğlu Yahya babasının yerine geçti.

Abdurrahman, üzerine gönderilen askerler ile epeyce muharebe etmiş ise de muharebe esnasında şehit olmuştur. Şehadeti herkesi ümitsizliğe düşürmüştür.

Bunun üzerine güney İspanya ahali Ümeyye hanedanından III. Hişâm'a biat ettiler. Hişâm valilere şiddetli emir-nâmeler yollamış ise de hiçbir kulak asmayarak Hişâm'ı şehit etmişlerdir.

Müktefî-Billâh namıyla tahta oturan zat da kötü idaresi yüzünden zehirlenerek öldü.

Müktefî-Billâh'tan sonra Hişâm b. Muhammed b. Abdulcebbar'a biat edildi. Hişâm o gecedan kabul etmedi ise de ısrar ettiklerinden dolayı ister

istememez kabul etmiştir. Hişâm doğru sınıra gidip Hristiyanlardan epeyce mahal zapt eyledi.

Bunun üzerine Kurtuba'ya gelip valilere şiddetli emirler yolladı. Fakat kimse dinlemeye yanaşmadığından hicrî 410/1019 senesinde Hişâm istifa ederek taht saltanattan çekildi.

### - Yeri Gelmişken -

İspanya'daki Müslüman ahali arasında giren bu karışıklık, nihayetinde hükümetin yıkılmasıyla neticelenmiştir. Şöyle ki:

Hişâm, tahttan istifa ettikten sonra Ümeyye hanedanından hiçbir kimse saltanat etmemiştir. Lakin o koca beraberlik dairesi, birdenbire çözümlenerek on bir hükümete ayrılmıştır. Bir taraftan Kurtuba ahali emirlerden Cevher b. Muhammed namlı zatı Melik ilan ettiler.

Cevher b. Muhammed, gayretli ve cesaretli bir zat olduğundan hemen velilere tesirli tebliğât verdiyse de Cüher'i de kimse dinlemedi.

Lakin Cevher b. Muhammed, ahalisinden seçilmiş bir umûmî meclis vücuda getirerek toplumun işlerini kolaylaştırmak maksadına hizmet etti. Hatta meclis-i mezkûr kendi üzerine de nâzır ve hâkim idi.

Diğer taraftan İşbiliyye Valisi Muhammed b. İsmail b. İbâd, İşbiliyye'de bağımsızlığını ilan etti. Tuleytula'da bulunan İsmail b. Zevannûn da bağımsızlık etti.

O vakitler Kastilya Kralı olan II. Sanço, Tuleytula emirinin gayretiyle tahtına oturmuş iken sonra İsmail Zevannûn'a büyük bir hıyanet etmiştir.

İspanya bu parçalanmadan sonra, iç karışıkların merkezi olmuştu. Bunun için Tuleytula emiri, Sanço'dan yardım isteyince, adı geçen Kral, dost sıfatıyla askerleri ile beraber Tuleytula'ya girdi. Ne var ki o mahalli ele geçirdi.

Sanço'nun yerine tahta geçen VI. Alfonso, ahaliye türlü türlü ezâ ve cefâ ettiğinden Hristiyanlar arasında ihtilaf çoğaldı.



Beri tarafta Müslümanlar, birlik dairesinden ayrıldıkları sebebiyle Hristiyanların birleşerek hücum etmelerinden endişe etmekte idiler. Bunun üzerine Kurtuba'da bir umûmî meclis kurulup o vakitler Afrika'da hükümet eden Murâbıtlar Devleti'nden yardım istemeye karar verdiler.

### **Murâbıtlar Devleti**

Berberistan ile Sudan arasında bir kabile yerleşmiş idi ki efradı adeta vahşi idi. Bunların arasında âyin-i mecûs yani ateşe tapmak mezhebi yaygınlaşmıştı. Umûmî isimleri Mûtelessimûn<sup>47</sup> idi. Aralarında Lemtûne aşireti, Hz. Muhammed'in dinine bağlı olduğundan diğer aşiretlerden farklıydı. Bu kabilenin reisi Yahya b. İbrahim, hacca gitmek için Kayrevan şehrine uğradığında Mâlikî mezhebi şeyhi Ebû İmrân el-Fâsî'den İslâm dinini yayması için kabile-sine bir adam yollamasını rica etmişti. Mezhep şeyhi de Abdullah b. Yasin namında bir zatı yollamıştı. Yahya b. İbrahim vefat edince Abdullah b. Yasin'e kimse rağbet etmedi.

Abdullah, Mecûsi kabileleri arasında İslâm'ı yayarak taraftarları bin kişiye ulaştır ulaşmaz mezkûr aşiretin üzerine hücum edip galip geldi. Abdullah uhrevî bir zat-ı şerîf olduğundan İslâm hükümetinin idarî işleri Yahya b. Ömer namlı zatın elinde kalmış idi.

İşte Murâbıtlar namı, o zat-ı şerife mensup olanlara verilmiştir. Bundan ortaya çıkan devlet, gittikçe dairesini büyüterek büyük bir yayılma göstermekte idi.

Yanya'nın vefatında yerine kardeşi Ebû Bekr geçti. Ebû Bekr zamanında dahi bu hükümet genişleyerek nihayet Yusuf b. Tâşfîn zamanında Mağrib tarafları ve hele Fas kıtası bütün bütün bunların istilasını altında kaldı.

Yusuf, Fas'ta Marakeş şehrini bina ederek hükümet merkezi eyledi.

---

<sup>47</sup> Yüzlerini peçeyle örtenler anlamına gelmektedir; İsmail Yiğit, "Murâbıtlar", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/152. (sad.)

Yusuf Tâşfîn, hicrî 400/1009 senesinde doğmuş ve hicrî 500/1106 senesinde vefat etmiştir.

İşte Endülüslülerin yardım istedikleri zat bu zattır. Yusuf, Cezîretü'l-Hadrâ'yı<sup>48</sup> devletine mâl etmek şartıyla Endülüs'e yardım etmeye razı olmuştu.

Yusuf, cesur ve tedbirli bir zat olduğundan kendisinin üzerine birleşerek hücum eden Hristiyan ordularını Zellâka namlı mahalde perişan etti. Bu muharebeden sonra Okas muharebesi namıyla bir muharebe daha olmuştur ki bunda da ehli İslâm galip olmuştur.

Lakin Murâbıtlar Devleti, Hristiyanların istilasını engellemeye çalışırken bir de İspanya içinde zuhur eden beylikleri mahvetmekle iştigal etmiştir ki bu halde Endülüs'te bulunan küçük İslâm hükümeti, iki ateş arasında kalmıştır.

Hristiyanlar ise Müslümanların bu karışıklığından istifade ederek şiddetli hücumlarla baskı yaparlardı.

### **Muvahhidler Devleti**

Berberîlerden Muhammed b. Abdullah Tûmert namlı zat Kurtuba'da ilim tahsil etmişti. Sonra Bağdat'ta İmam Gazâlî'den icazet-i<sup>49</sup> fûnûn almış bir zat olup kendisi Murâbıtlar'ın aleyhinde idi. Nihayet bir zaman dervişâne tavırlar ile gezerek başına hayli adam toplamıştır. Hatta Atlas Dağları içinde Tinmellel namlı mahalli hâkimiyet altına almıştır. Daha sonra hicrî 501/1108 yılında Murâbıtlar üzerine yürümüştür.

---

<sup>48</sup> Diğer adı Algeciras olan bu konum, İspanya'nın en güneyindeki Cebelitârik dağı yakınlarında bulunmaktadır; Mehmet Özdemir, "Endülüs", 11/211. (sad.)

<sup>49</sup> Kişinin tahsil ettiği eğitimi başkalarına öğretebilmesi hususunda aldığı yeterlilik belgesi; Cemil Akpınar, "İcâzet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/393. (sad.)

Muvahhidler Devleti gittikçe büyüdü. Hatta Murâbitlar Devleti'ni mahvetti. Muhammed'den sonra halefi Abdulmü'min, Murâbitlar'den baki kalanları da perişan ederek Endülüs'e kadar göz attı. Lakin muvaffak olamadan 542/1148'de vefat etti.

Oğlu Ebû Yakup ise İspanya'ya geçerek o vakitler yenice teşkil eden Portekiz Krallığı üzerine hücum ederek muzaffer oldu. Lakin sonunda Muvahhidler ordusu da dağılmıştır.

Kastilya Kralı, Hristiyanları Müslümanların üzerine teşvik ederek büyük bir kuvvetle Endülüs'e hücum edince Yakup da bütün kuvveti ile onlara karşı geldi. Arake mevkiinde büyük bir muharebe olup Muvahhidler üstün geldi.

Bu muharebeden altı sene sonra Yakup'un oğlu Muhammed el-Nâsır, Papa'nın teşvikiyle Hristiyanların, İslâm üzerine hücum hazırladıklarını duyunca onların üzerine 400 bin kişi ile hücum etti. 590/1194 yılında el-Akâb namlı mahalde tedbirsizlik sebebiyle mağlup oldu. İşte bu muharebe, Muvahhidler Devleti'ne son verdi.

Muvahhidler Devleti mahvolduktan sonra İspanya'nın yıkılması yüz gösterdi. Endülüs'ün bâki kalan mahalleri üç emir elinde kaldı. Lakin onlar da birbirleriyle muharebe ettiler. Bu karışıklık arasında Kastilya Kralı III. Ferdinand az bir askerle Kurtuba'ya hücum ederek şehri ele geçirdi.

Bu üç hükümet arasında en çok kuvvetli görünen hükümet, Benî Ahmer hükümeti idi ki 300 sene kadar istiklalini muhafaza edebilmişti.

Benî Ahmer hükümeti 616/1220 senesinde Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed'in gayreti sayesinde kurulmuştur.

Endülüs'ün diğer mahallerinde hâsıl olan o teessüfe layık olaylardan sonra ulemâ ve hukemâ, hep Gırnata şehrinde toplanmıştır. Bu nedenle Gırnata en parlak medeniyet merkezi olmuştur.

## **İspanya Cinayetleri**

İşte İslâmiyet'in böyle perişan zamanında birleşerek hareket eden Hristiyanlar, tarihte nâmı görülmemiş cinayetler işlemeye başladılar. Becerikli ustaların eserleri olan binaları yakmak, çocukları öldürmek gibi alçaklıklar meydana geldi.

İspanya bir kâtilgâh oldu. Her taraftan Hristiyanların zulmüyle, kan dereler gibi akıyordu.

Bu aralık Gırnata hükümeti dahi saltanat davasından dolayı ihtilal içinde kaldı. Nihayetinde hicretin 870./1466 senesinde Gırnata şehrini Hristiyanların ele geçirmesiyle Endülüs Devleti kökten mahvoldu.

### **İspanya Medeniyeti**

İspanya medeniyetinden bir zamanlar orada sakin olan evlâd-ı Arab'ın medeniyetini anlarız. Araplar İspanya'ya girdikleri vakit ora ahalisi vahşi idi. Araplar oraya ilim bereketi götürdüler. Sahralarını verimli edecek, fikirlerine açıklık verecek fennî ihtiyaçları onlara öğrettiler. Araplar İspanya'dan çıktıktan sonra İspanya yine eski haline girmeye başladı.

Hesap, hendese, fen-i cerrahi ve tıp ve ilm-i hey'ette<sup>50</sup> çok fazla ilerlediler. Barut ve kâğıt onların icatlarındandır.

Gırnata'da el-Hamrâ namıyla bir saray yapılmıştır ki bu gün oralarda seyahat edenler o yüce sarayın harabelerine hayretle bakmaktadırlar.

---

<sup>50</sup> İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim; Tevfik Fehd, "İlm-i Felek", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/126. (sad.)

## **G. GAZNELİLER VE HÂRİZMŞAHLAR**

### **Sebükteginogulları**

Sebükteginogulları, Gaznevîler namıyla da zikrolunur. Sebükteginogulları'nın reisi, Sebüktegin namında bir kuldur.

### **Sebüktegin'in Ortaya Çıkması**

Sebüktegin'in efendisi, Buhara hükümdarı Ahmed b. İsmail'in kölelerinden idi. Lakin akıl ve zekâsı sayesinde başkomutanlığa kadar yükselmiş idi. Sonunda efendisi aleyhine isyan ederek Afganistan'da (yani Gazne'de) bağımsızlığını kazanmıştır. Namı Alp Tegin'dir.

Alp Tegin bağımsızlık mücadelesi verirken Sebük Tegin pek çok hizmet etmiştir. Bu sebeple Alp Tegin kendisini azat etmiş ve kızını dahi vererek kendine damat eylemiştir.

Alp Tegin'in vefatı üzerine yerine oğlu İshak geçmiş ise de hicrî 355/966 senesinde vefat etmiş olduğundan yerine Sebüktegin geçmiştir.

Sebük Tegin, 21 sene saltanat ettikten sonra hicrî 376/987 senesinde vefat etmiş ve yerine oğlu Sultan Gazneli Mahmud geçmiştir.

### **Gazneli Mahmud**

Sebüktegin sülalesi içinde bu sultan kadar âdil ve gayretli bir sultan yetiştirmemiştir. Kendisi gayet âlim ve becerikli olduğundan zamanı refah ile geçmiştir. Bu cihetle İslâm padişahları arasında öne çıkmıştır.

Hindistan'a seferler ederek İslâm'ı yaymış ve oradan getirdiği nefis taşlarla Gazne'de mükemmel bir cami yapmıştır.

Zamanında Gazne, âlimlerin toplanma yeri olmuş ve ahalisi eğitim nime-tinden faydalanmıştır.

### - Vefatı -

Hicrî 408/1018 senesinde vefat eylemiştir. 32 sene saltanat eylemiştir.

Bundan sonra Sebüktegin ailesinden on dört nefer hükümdar gelmiş ve 189 sene kadar devam etmiştir. En son hükümdar olan Hasruşâh'dır.

### **Nuşteginogulları**

Hârizmşahlar diye bilinmektedir. Bu silsilenin reisi Selçuklu Meliklerinden Melikşah'ın kölesi Nuş Tegin<sup>51</sup> namı bir Türk'tür. Nuş Tegin zekâsı ile Melikşah'ın iyi düşüncesini kendine çekmiştir. Vefatında Hârizm bölgesini - hicrî 476/1084 senesinde- oğlu Muhammed'e vermiştir.

Muhammed de güzel hizmet ederek nihayet Hârizmşah ve Kutbuddîn lakabına nâil olmuştur. Muhammed'in vefatında yerine geçen Atsız, Selçuklu padişahlarından Sencer'e karşı isyan ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. İşte Hârizm Devleti'nin başlangıcı budur.

Nuş Tegin ailesinden dokuz nefer hükümdar gelmiş ve saltanat müddetleri 130 sene kadar sürmüştür. Cengiz bu devleti de mahvetmiştir.

---

<sup>51</sup> Günümüzde "Anuş Tegin" olarak ifade edilmektedir; Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/228-229. (sad.)

## H. SELÇUKLU DEVLETİ

### Selçuklular

Büyük Türkistan taraflarında göçebe olarak dolaşan taifeler arasında Selçuk b. Bukak<sup>52</sup> namında bir lider, hicrî dördüncü asrın sonlarına doğru efradını yanına alıp İslâm topraklarına gelmiş ve bir müddet sonra İslâm ile müşerref olmuştur.

Selçuk, Sâmanoğulları denilen bir hükümetin Tatarlarla yaptığı muharebelerde Sâmanoğullarına yardım ederek İslâm dinine hizmet etmiştir. Bu Sâmanoğulları, Türkistan'da hükümet ederdi.

İşte Selçuklu kabilesinin tarihe girdiği zaman bu tarihtir. Selçuklular bir müddet Nişâbur taraflarında daima iyi ilişkilerde bulunarak sakin olmuşlardır. Bu halleri kendilerine pek çok iyi düşünce kazandırmıştı. Fakat sonraları onlar da bağımsızlığını ilan ederek kendilerinden önceki Türk hükümetlerinden daha muntazam hükümetler peyda etmişlerdir.

### Tuğrul Bey

---

<sup>52</sup> Söz konusu isim "Dukak" olarak da aktarılmaktadır; Abdülkerim Özaydın, "Selçuk Bey", *DİA* (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), 36/364. (sad.)

Hicrî 416/1026<sup>53</sup> senesinde nail hükümet olmuştur. Tuğrul Bey bağımsızlığını ilan edince Sebüktegin oğullarından Mesud Gaznevî, Tuğrul Bey'in üzerine bir askeri kuvvet yollamış ise de Dameğan namlı mahalde mağlup olmuştur.

Tuğrul, Kafkasya ve Anadolu'nun bir kısmına akın etmiştir. Sonra Bağdat'a gelerek Büveyhoğullarından Emîru'l-Umerâlık almış ve o vakit Bağdat'ta halife olan Kâim-Biemrillâh'ın kızı Seyda ile evlenmiştir.

Tuğrul Bey az müddet içinde namını dünyaya duyurmuş ve hele Trabzon taraflarında Doğu İmparatorluğunun büyük bir ordusunu tepelemiştir. Aldığı esirleri İmparatora iade ettiğinden İmparator da Ümeyyeoğulları zamanında yapılan camide (Arap Camii) ezan-ı Muhammedî okunmasına ve Tuğrul Bey'in namının hutbelerde zikredilmesine müsaade etmiştir.

Tuğrul Bey, Doğu Asya'nın yarısına hükmetmiş ve 441/1049<sup>54</sup> senesinde vefat etmiştir.

### - Selçuklu Devleti'nin Bölünmesi -

Tuğrul Bey'in vefatından sonra o koca Selçuklu Devleti birtakım hükümete ayrılmıştır. İçlerinden en meşhuru İran, Rum ve Kirman Selçuklu Devleti'dir.

## İran Selçuklu Devleti

### Alparslan

Sultan Alparslan, hicrî 442/1051<sup>55</sup> senesinde Selçuklu tahtına oturmuştur. Malazgirt namlı mahalde Doğu Rum İmparatorluğu ordusunu yenerek, İmparator Romanus'u esir almıştır. Yapılan barış anlaşması gereğince o koca İmparatorluğu kendisine haraca bağlamıştır.

<sup>53</sup> DİA: 1040; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/344. (sad.)

<sup>54</sup> DİA: 1063; Sümer, "Tuğrul Bey", 41/344. (sad.)

<sup>55</sup> DİA: 1064; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/526. (sad.)



- Vefatı -

Alparslan, hicrî 451/1060<sup>56</sup> senesinde vefat etmiştir.

Devletin sınırları doğuda Çin, batıda Akdeniz, kuzeyde Kafkasya ve güneyde Arabistan çölleri idi. Namı bu topraklar dâhilinde hutbelerde okunurdu. Zamanına gelinceye kadar Mekke'de Fâtımîler namına hutbe okunmakta iken etki gücü sayesinde Abbâsîler ve kendi namına okunmuştur.

### **Melikşah**

Sultan Melikşah, Alparslan'ın oğludur. Hicrî 451 senesinde babasının yerine geçmiştir. Zamanında Ceyhun Nehrini geçerek Türkistan'a kadar ilerlemiştir.

- Vefatı -

471/1079<sup>57</sup> senesinde vefat etmiş ve 20 sene saltanat etmiştir. Tedbirli bir yöneticiydi.

Melikşah'ın vefatından sonra İran Selçuklu Devleti zayıflamıştır. Çünkü oğulları Berkyaruk, Muhammed ve Sencer arasında iç savaşlar olmuştur. Nihayetinde Sultan Sencer galip gelmişse de hükümetin önceki düzeni bozulmuştur.

Sultan Sencer'den sonra Sultan Muhammed'in dört oğlu arasında harp ateşi parlamıştır. Onlar kavga esnasında iken Hârizm Şahı Sultan Tekeş tarafından memleketleri ele geçirilerek, hicrî 572/1177 senesinde İran Selçuklu Devleti yıkılmıştır.

Aslında gayet parlak olarak kurulan bu hükümet yüz elli sene payidar olmuştur. İçlerinden on dört nefer hükümdar gelmiştir.

### **Kirman Selçukluları**

---

<sup>56</sup> DİA: 1072; Kafesoğlu, "Alparslan", 2/526. (sad.)

<sup>57</sup> DİA: 1092; Abdülkerim Özyayın, "Melikşah", DİA (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/54. (sad.)

## **Kavurd b. Çağrı Bey**

Sultan Kavurd, Tuğrul Bey tarafından İran'ın güneydoğusunda bulunan Kirman vilayetine hicrî 420/1030 senesinde vali tayin edilmişti. Alparslan zamanında da değiştirilmediği için o taraflarda kendi başına geçinmekte idi.

Alparslan'ın vefatından sonra bağımsızlığını ilan ederek Melikşah üzerine hücum etmiştir. Gerçekleşen muharebe hem mağlup olmuş hem de öldürülmüştür. Melikşah, Kavurd'un vefatı üzerine idaresini oğlu Sultan Şah'a bırakmıştır. Bu yüzden Kirman'da bir devlet daha ortaya çıkmıştır.

Bu devlet pek bağımsız değil idi. Kavurd sülalesinden 11 şah gelmiştir. Saltanat süreleri 146 senedir. İç karışıklıklar sebebiyle hicrî 566/1171<sup>58</sup> senesinde yıkılmışlardır. Kirman Devleti'ni mahveden Gazân kuvvelerinin lideri Sultan Dînâr'dır.

## **Rum Selçuklu Devleti**

Selçuk'un oğullarından İsrail'in oğlu Sultan Kutalmış, hicrî 443/1051 senesinde Sultan Tuğrul tarafından hükümetin doğu taraflarına kumandan tayin edilmişti. Sultan Kutalmış, Tuğrul Bey'in vefatı üzerine saltanat davası ederek Alparslan üzerine yürümüş ise de gerçekleşen muharebede hem mağlup olmuş hem de öldürülmüştür.

Kutalmış'ın vefatı Alparslan'ı ziyadesiyle üzmüş ve bunun üzerine oğlu Süleyman'ı babasının yerine geçirmiştir.

İşte Rum Selçuklu Devleti Süleyman'ın evladı tarafından Anadolu'da zapt olunan topraklarda kurulmuştur.

Sultan Süleyman, Antakya şehrini Rumlardan alarak payitaht etmiştir. Onun vefatında yerine geçen Sultan Davut da hükümet merkezini Konya şehrine taşımıştır.

---

<sup>58</sup> DİA: 1187; Faruk Sümer, "Kirman Selçukluları", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/377. (sad.)

Davud'un kardeşi Kılıç Arslan, Anadolu kıtasının büyük çoğunluğunu ele geçirmiş ve Sultan-ı Rûm lakabına sahip olmuştur. Kılıç Arslan 470/1077'den 490/1097'a<sup>59</sup> kadar saltanat etmiş ve üzerine hücum eden Haçlıları perişan etmiştir. Oğlu Mesut ile onun oğlu II. Kılıç Arslan da Haçlıları çok defa bozmuşlardır.

Lakin bu Haçlı savaşları, Rum Selçuklu Devleti'ni iyice zedelemiştir. Hele sonraları Tatarların hücumuyla bütün bütün bozukluk olmuş ve on beşinci sultan Alâeddin, Moğol Hanlarından Ğâzân'ın emriyle tahttan indirilip o koca memleket 11 emirliğe bölünmüştür. Osmanlı Devleti dahi bu beylikler içinde idi.

&

Rum Selçuklu Devleti, hicrî 678/1280<sup>60</sup> senesine kadar devam etmiş, yani 230 sene payidar olmuştur. Bu esnada 15 nefer hükümdar gelmiştir.

&

### - Yeri Gelmişken -

Hulefâ-i Râşidîn devrinden sonra Ümeyye, Abbâsî, Fâtımî, Endülüs, Selçuklu Devletleri gibi büyük ve Ağleboğulları, Sebüktegin gibi küçük hükümetler kurulmuştur. Hepsi otuza ulaşmış bu devletlerin, kurulma ve yıkılma devirleri 687 sene kadar devam etmiştir. Lakin bu sene bitiminde Söğüt bölgesinden âleme şan vererek ortaya çıkan Osmanlı Devleti, Selçukluları takip ve Endülüs hükümetinin son günlerine tesadüf ederek batıda (İspanya'da) yok olmaya yüz tutmuş ve doğuda (Anadolu'da) olgunlaşmış iki İslâm devleti o günde mevcut bulunmuş idi.

---

<sup>59</sup> DİA: 1092-1107; Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/396. (sad.)

<sup>60</sup> DİA: 1308; Faruk Sümer, "Anadolu Selçuklular", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/380. (sad.)

Asya'nın ortasından cihana dehşet vererek ortaya çıkan Moğolların lideri Cengiz Han, bir aralık Asya'yı istila etmişti. Hele evlatlarından Hülagü Han, Abbâsî Devletini; Tatarlardan ve bu devletin efradından Gâzân Han, Selçuklu hükümetini mahvetmişlerdi. Aslında ötede beride bazı İslâm hükümetleri bulunmaktaydı fakat onlar da güçsüzlük içindeydi.

İslâm dünyası bu sebeple karışıklık içinde kalmış iken esas İslâmiyet'i sağlamlaştırmak ve dinin şanını yüceltmek maksadıyla kılıca sarılan Osmanlı yiğitleri, asil İslâm ümmetini yeniden canlandırmıştır.

İşte bundan sonra göreceğimiz tarih, Osman Gazi'den başlayarak gelen padişahların iz bırakan tarihidir. İstanbul'da taht merasimi ile teveccüh eden padişahımız Sultan Abdülmecid de o mübarek sülalenin otuz dördüncüsüdür.

## I. OSMANLI DEVLETİ

### Türkler

Osmanlıların ataları Türklerdir. Selçuklular, Sultan Gazneli Mahmud'un daveti üzerine Horasan taraflarına gittikleri vakit, Kayı Han boyu da onlarla beraber gitmişti.

Selçuklular isyan ettiklerinde Kayı Han boyu bu isyana katılmıştı. Asya'ya büyük bir bela olan Cengiz Han ortalığı karmakarışık ettiği vakit Kayı Han boyu da Süleyman Şah b. Kutalmış kumandasında olduğu halde Anadolu'ya geçerek Van Gölü etrafına yerleşmişlerdi.

Cengiz'in belası atlatıldıktan sonra Süleyman Şah, tebaasıyla beraber Irak taraflarına giderken, hicrî 626/1228 senesinde Fırat Nehrine düşüp boğulmuştur. Naaşı sudan çıkarılıp, oraya defnedilmiştir.

### Ertuğrul Bey

Süleyman Şah'ın vefatı üzerine kabilenin birtakımı Ertuğrul Bey'in beraberinde Erzincan taraflarına gelmişti. Ertuğrul bir gün birbiriyle muharebe eden iki orduya rast gelir. Bir taraf mağlup olmuştur. Yiğitlik gereği olduğu

üzere hemen mağlup olan tarafa altı yüz süvari ile yardım ederek galip orduyu mağlup etti. Meğer yardım ettikleri taraf Selçuklu ordusu ve sonra mağlup olan taraf ise Tatar fırkasıymış.

Bunun üzerine Konya'da Selçuklu Sultanı olan Sultan Alâeddin, Ertuğrul ve kabilesine Bursa civarında Söğüt çevresi ile Domaniç yaylağını bağışlar.

Ertuğrul Gazi, 628/1230 tarihinden 680/1281-82 tarihine kadar kabilesine reislik etmiştir.

Sonu gelmeyen devlet müddetimizin ilk padişahı olan Sultan Osman Gazi, Söğüt bölgesinde dünyaya gelmiştir.

## **Osman Gazi**

### - Reislik Dönemi -

Osman Gazi, 680 senesinde babası Ertuğrul Bey'in yerine kabile reisi olmuştur. İnegöl hâkimi olan Nikola, Osman Gazi'ye düşmanlık ettiğinden üzerine gidip İnegöl hâkimini mağlup etti ve Karaca Hisarı ele geçirdi.

Bunun üzerine 683/1284 yılında kendisine Selçuklu Sultanı tarafından beylik verilmiştir. Bilecik hâkimi, bir zamanlar Osman Gazi ile müttefikken, sonraları onu tuzağa düşürmek hevesinde bulunduğundan 698/1299'da kırk kadar yiğiti kadın kılığına sokarak Bilecik'e girmişler ve orayı fethetmişlerdir. Bundan sonra İnegöl de ele geçirilmiştir.

### - Beylik Dönemi -

699/1299 senesinde Sultan Gâzân Han, Selçuklu Sultanı olan Alâeddin'i azlettiğinden dolayı o devlet mahvolmuştu. Bunun üzerine her vilayette bulunan valiler bağımsız olmuşlardı. Osman Gazi de bu arada istiklalini ilan etmiş ve Karaca Hisar'da kendi namına hutbe okutmuştur. Bunun dışında, halkın işlerini görmek için kadılar tayin etmiştir.

Zamanında âdil ve hakkaniyetle iş görüldüğünden Osmanlılar süratle yayılmaya başlamışlardır. Hele Koyun Hisar'ı önünde Rum İmparatorluğu'nun

büyük bir ordusu ile Tatarların büyük bir fırkası Osmanlıların önünde mağlup olmuştur. İznik ve Bursa şehirleri kuşatılmıştır. Vefatına yakın Bursa tümüyle Osmanlı eline geçmiştir.

- Vefatı -

Osman Gazi, yetmiş yaşındayken hicretin 726./1325<sup>61</sup> senesinde vefat etmiştir. Kendisi son derece âdil ve cesur bir mübarek zat olup, yüksek gayreti ile bir aşiretten dünyaları titreten koca bir devlet çıkarmıştır.

Kendisinin düşmanı olan Rumlar bile birer birer merhamet gölgesine sığınmıştır. Mala asla rağbeti yoktu. Vefatında bir iki takım elbise ile birkaç beygir ve bir sürü koyunu çıkmıştır. Kendisi vasiyeti üzere Bursa'ya defnedilmiştir.

### **Orhan Gazi**

Orhan Gazi, 726'da Osmanlı tahtına geçmiştir. Kendisi, Osman Gazi'nin küçük oğludur. Büyük oğlu Alâeddin Paşa hükümet etmek istemediğinden Orhan Gazi'ye vezir olmuştur. Kendisi dirayetli ve faziletli bir zat olduğundan devletin yönetimine ve askerî idaresine dair düzenli kanunlar yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin payitahtı Bursa'ya taşındı. Osmanlı askerleri Beykoz yakınlarına kadar bütün İznik'in etrafını ve Aydos Kalesi'ni fethetti. İstanbul İmparatoru, Osmanlıların bu derece yayıldığını görünce altmış bin kişilik bir ordu ile mücadeleye çıktı ise de Maltepe namı mahalde mağlup oldu.

Bundan sonra Rumların en meşhur şehri olan İznik ve akabinde İznik şehirleri ele geçirilmiştir. İznik payitaht edilmiştir.

Karesi eyaleti de Osmanlı yönetiminin korumasına sığınmıştır. Zamanında Alâeddin Paşa, oğlu Süleyman Paşa, Murad Bey ve Çandarlı Kara Halil

---

<sup>61</sup> DİA: 1324; Halil İnalçık, "Osman I", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/443. (sad.)

gibi her biri isabetli görüş sahibi olan kişilerin desteğiyle mükemmel düzenlemeler yapılmıştır. Yeniçeri ocağı kurularak düzenli orduya geçilmiş ve Osmanlı Devleti adına sikke basılmıştır.

Süleyman Paşa, Karesi vilayetini teskin etti. Nihayetinde hicretin 758./1356 senesi elli altmış yığitle Aydıncık civarından sallara binerek Gelibolu'ya çıktı.

Fetihlerde ileriye gidilerek Gelibolu, Bolayır ve Hayrabolu gibi şehirler Osmanlı eline geçti. Fakat 760/1358 senesinde Şehzade Süleyman Paşa avlanırken atından düşerek şehit oldu.

#### - Vefatı -

Orhan Gazi, büyük oğlu Süleyman Paşa'nın vefatından iki ay sonra vefat etmiştir. Otuz beş sene saltanat etmiş ve yetmiş beş yaşında vefat etmiştir. Bu otuz beş sene içinde Osmanlı yapılanması büyük bir devlet şekline girmiş ve Konstantiniyye'yi tehdit etmiştir.

Kendisi fakirleri gözeten, gayretli bir padişah idi.

#### **Sultan I. Murad**

Sultan Murad, Orhan Gazi'nin küçük oğludur. Lakabı Hüdâvendigâr'dır. Hicrî 761/1360<sup>62</sup> senesinde Osmanlı tahtına çıkmıştır. Payitahtı İznik'ten Bursa'ya naklederek evvelen Germiyan ve Karamanoğulları namıyla Selçuklu Devleti'nden geriye kalmış olan beylerin kendi aleyhinde hazırlıkta bulduklarını işiterek üzerlerine hücum edip Ankara şehrini fethetmiştir.

Bu vakiadan sonra Rumeli tarafına tedarik görüp Evrenos Bey ve Hacı İlbey gibi emirlerini dahi öne sürerek hicrî 762/1361 senesinde Edirne şehrini fethetmiştir. Lala Şahin Paşa kumandasında bulunan Osmanlı askerleri Sofya şehrine kadar girmiştir.

---

<sup>62</sup> DİA: 1362; Halil İnalçık, "Murad I", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/156. (sad.)



Bu aralık Papa V. Urban'ın teşvikiyle Macar ve Sırp Krallarıyla, Ulah (Slav) ve Bulgar Beyleri Osmanlı üzerine hücum etti. Bir gece -hicrî 767/1366 senesinde- Hacı İlbey tarafından orduları basılarak perişan edilmiştir.

Bu muharebeden sonra İstanbul İmparatorluğu üzerine varılıp Ayestafanos'a kadar gelinmiş, Karaburun ve Kilyos ele geçirilmiştir.

Edirne şehri 767'de payitaht kabul edilmiştir.

Bu aralıkta Niş, Silistre, Niğbolu ve Manastır şehirleri fethedilmiştir.

Hristiyanlar, Osmanlı'nın bu yayılmasından ürkerek ittifak ettiler. Kosova taraflarına kadar indiler. Osmanlı askerlerine orada rast geldiler. 791/1389 senesinde yapılan muharebede Osmanlılar galip ve düşman mağlup oldu.

#### - Vefatı -

Gazi Hüdâvendigâr, Kosova muharebe meydanını gezer iken bir Sırp neferi tarafından hançerle vurulup şehit edilmiştir.

Kendisi cesur ve gayretli bir padişah idi.

#### **Sultan Yıldırım Bayezid**

Yıldırım Bayezid'e savaş meydanında biat edilmiştir. Anadolu'ya geçerek Saruhan, Mentеше ve Aydın şehirlerini Osmanlı mülküne katmıştır. Karaman üzerine de yürüyüp Konya'yı fethetmiştir. Ulahlılar Tuna'ya saldırdığı için hicrî 793/1391 senesinde Ulah Beyinin üzerine gidip Bükreş'e kadar girmiştir.

Macar Kralı, Almanya Beyleri, Fransa Kralı, Rodos Şovalyeleri ve Eflak Voyvodası bir araya gelip Vodin'i ele geçirerek Niğbolu'yu kuşattı. Bayezid, 797/1395'de üzerlerine varıp hepsini darmadağın etti. İstanbul civarında Silivri'yi alıp orayı bir kat daha sıkıştırdı. Hatta Anadolu Hisarını inşa ederek epeyce zaman İstanbul'u kuşattı.

Orta Asya'da ortaya çıkan, önüne gelen şehirleri yakan, ahalisini katleden meşhur Tatar Hânı ve Cengiz neslinden olan Timurlenk sınıra saldırdı. Sivas sehrini ele geçirerek ahalisini katletti.

Bu haber padişaha ulaşınca dek Halep ve Şam taraflarına gitti. Ertesi sene yedi yüz bin talim ve tecrübe görmüş askerle Ankara önüne kadar gelmişti. Bayezid üç yüz bin askerle mukabelesine gitti. Tarafından gerçekleşen hücum esnasında askerlerin azlığı ile bu muharebede Osmanlı mağlup oldu. Yıldırım Bayezid esir düştü. Timurlenk kendisine pek çok hürmet etmiştir.

### - Vefatı -

O arslan padişah esareti bir türlü kahramanlığına sığdıramayarak az müddet içinde kederinden vefat etmiştir. (805/1403) Muharebe esnasında süratinden dolayı kendisi "Yıldırım" lakabına mazhar olmuştur. Zamanı fetihler bakımında en parlak asırlardandır. Osmanlı askerleri Tuna boylarında ve Anadolu'nun uzak doğusunda görünmüştür.

Bayezid, oyun ve şenliğe meyli ile beraber hükümetin işlerinde daima çalışır sûrette hareket ettiğinden her taraftan düşmanları korkutmuştur.

Padişahın esareti Osmanlı topraklarında karışıklığa neden olmuştur. İşte bunun neticesi olarak saltanatta 11 sene fetret olmuştur.

### **Fetret Devri**

Timur, Sultan Bayezid'i esir ettikten sonra bir sene kadar Kütahya'da oturmuş ve Sultan Bayezid'in şehzadelerini iç karışıklığa teşvik etmişti.

Padişahın büyük oğlu Süleyman Bey, Timur'un olayından sonra Bursa'ya gelerek, devlet hazinesini aldı ve Rumeli'ye geçti. İsa Çelebi, Bursa'da saklandı. Mehmed Çelebi dahi Amasya'ya çekildi. Mustafa Çelebi ise kayıp olmuş idi.

Timurlenk Anadolu'yu eski beylere bölüştürmüştü. Bu sebeple İsfendiyaroğlu, Germiyan, Hamit ve Mentеше Beyleri gibi beyler yerlerine hükmetmeye başlamışlardı.

## **Çelebi Sultan Mehmed**

Mehmed Çelebi, 814/1412 tarihinde Edirne’de Osmanlı tahtına oturmuştur. 816/1414 tarihine kadar memleketi fitneden kurtardı. Bu sebeple kendisi devletimizin ikinci kurucusudur.

Cüneydođlu, isyan etmesi sebebiyle İzmir’de ele geçirildi. Nihayetinde affedildi. Lakin adı geçen isyancı böyle aflarla uslanacak takımdan olmadığından birkaç kere daha isyan etti. Karamanoğlu’na da haddi bildirildi. Ulah Beyi saldırılarda bulunduğundan üzerine asker gönderilip oralar da ıslah edildi.

Venedikliler, Gelibolu boğazına donanma yollamış ise de donanması mahvedilmiştir.

Dede Sultan namıyla çıkan yalancı peygamber ortalığı isyana vermekle 823/1420’de taraftarıyla beraber mağlup edilmiştir. Bunun asıl şeyhi, Şeyh Bedrettin de Serez’de idam edilmiştir.

Bundan sonra Düzme Mustafa namıyla, “Kayıp olan Mustafa Çelebi benim!” diye meydana çıkan bir adam ortalığı isyana teşvik eylediğinden ordusu üzerine ordu gönderilip perişan edilmiştir.

- Vefatı -

Sultan Mehmed, hicrî 824/1421 senesinde vefat etmiştir. Kendisi iyi huyla idare etmiştir. 11 sene kadar fetret içinde kalan Osmanlı Devleti bu sayede düzene girmiştir.

## **Sultan II. Murad**

Sultan Murad 18 yaşındayken, hicrî 824 senesinde Osmanlı tahtına geçmiştir.

Zamanının ilk uğraşı Düzme Mustafa’nın Gelibolu’dan hareket ederek Edirne’ye doğru yürümesi idi. Düzme Mustafa’nın beraberinde Evrenos Bey de vardı. Nihayet Bursa yakınlarında muharebe olmadan önce, Mustafa’nın

askeri dağıldığından kendisi 825/1422'de Balkanlarda yakalanıp Edirne'de asılmıştır.

Sultan Murad, İstanbul İmparatorunun öteden beri gösterdiği davranışlardan dolayı kızıp yirmi bin kişiyle İstanbul'u kuşattıysa de sonradan kuşatmayı kaldırdı.

Anadolu'da Aydın beyliği ile Menteşe, Teke ve Hamit taraflarının ekserisi ve Karaman bölgesinin yarısı Osmanlı mülküne girmiştir. Ertesi sene de Karamanoğlu'nun çocuksuz vefat etmesiyle arazisi ele geçirilmiştir.

Sultan Murad, Belgrat Kalesi'ni fethetmek üzere hayli kuşatmış ise de başarılı olamayıp geri çekilmiştir. Hele Macarlı Jan Hunyad,<sup>63</sup> Osmanlı ordularını bozarak Balkanları aşamamıştır. Bunun üzerine barış olunup her tarafa sakinlik gelmiştir

Lakin Sultan Murad tahtı terk ederek Amasya'ya çekilmiştir. Yerine oğlu Sultan Mehmed tahta oturmuştur. Sultan Mehmed daha çok genç olduğundan idarî işleri layıkıyla yerine getirememiştir. Hunyad da on yıl süresi olan antlaşmayı bozarak yine saldırmaya başlamıştı. Bunun üzerine Sultan Murad bir daha davet edilerek Hunyad'ın üzerine ordu ile gitti. 848/1444'de Varna önünde gerçekleşen muharebede Osmanlılar Hunyad'ı fena halde bozguna uğrattı. Bu muharebe, Varna muharebesi adıyla meşhurdur.

Bu muharebeden sonra Sultan Murad ikinci defa Osmanlı tahtına çıkmıştır.

Sultan meşârunileyh bu sefer gayet tedbirli hareket ederek, murada ilerliyordu. Jan Hunyad bu sefer, Ulah, Sırp vesâir Hristiyan askerlerini toplayarak Kosova üzerine yürüdü. Bunun üzerine 852/1448'de II. Murad da askeri

---

<sup>63</sup> Günümüzde "Hunyadi" olarak ifade edilmektedir; Halil İnalçık; "Murad II", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/168. (sad.)

kuvveti ile üzerine varıp üç gün muharebeden sonra Hunyad'ı fena halde bozdu. Bu muzafferiyet dahi Cenâb<sup>64</sup> padişahın kıymetini yüceltti.

- Vefatı -

Sultan Murad, 855/1451 senesinde vefat etmiştir. Kendisi çalışma ve gayret bakımından Sultan I. Murad'a muâdildir.

### **Sultan II. Mehmed**

Sultan II. Mehmed, hicrî 856/1452 senesinde ikinci defa tahta oturmuştur. Karamanoğlu bu arada isyan etmekle üzerine varıp Konya'yı fethetmiştir. İstanbul İmparatoru dahi bazı uygusuz tekliflerde bulunmuş olduğundan artık bu şehri ele geçirmeye kesin karar vermiştir.

Bu maksadını hâsıla getirmek için 150 bin kişilik orduyla hareket ederek İstanbul'u kuşattı. Deniz tarafından dahi donanma gönderdi. Elli üç gün muharebeden sonra 857/1453'de İstanbul'u fethetti. İstanbul'un fethi Avrupa'ya dehşet verdi. Padişah Rumlara Patrik tayin edip ortalığı sakinleştirdi.

Sırp üzerine ordu gönderilip onu haraca kesti. 860/1456'da Donanma-i Hümâyûn, Limni vesâir adaları ele geçirdi.

Papa'nın teşvikiyle Jan Hunyad kumandasında toplanan Hristiyanlar ile Belgrat önünde otuz üç gün muharebe etti. Hunyad öldürüldü ve Sultan Mehmed yaralandı.

Hicrî 862/1458 senesinde bütün Sırbistan'ı zapt eyledi. Anadolu'da Uzun Hasan'ı mağlup ve Trabzon Krallığını mahvetti.

872/1468'de İskender Bey namıyla Arnavutluk'ta yirmi beş seneden beri isyan edip oraları alt üst eden eşkiyanın vefat etmesiyle Arnavutluk da Osmanlı mülküne ilhak edildi. 875/1471'de Karamanlılar büyük bir bozguna uğradılar. Kırım dahi Osmanlı mülküne geçti.

---

<sup>64</sup> Çeşitli terkiplerle birlikte saygı ifadesi olarak kullanılan bir tabir; Yusuf Şevki Yavuz, "Cenâb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/346. (sad.)

- Vefatı -

884/1480 senesinde Rodos'u fethetmek için donanma başarısızlıkla dönmüş idi. 885/1481'de mezkûr adaya bir daha hücum için tedarik esnasında Fatih Sultan Mehmed vefat etti. Otuz sene kadar saltanat etmiş ve Osmanlı toplumuna pek çok hizmet görmüşlerdir.

İstanbul'u fethettiği için "Fatih" lakabına mazhar olmuştur. Kendisi Osmanlı sülalesinin en büyüklerindedir. Altı yedi lisan bilirdi. Zamanı, yayılma sürecimizin en parlak devirlerinden biriydi. İstanbul'da kendi namlarıyla anılan camii şerif yanındaki türbeye defnedilmiştir.

### **Sultan II. Bayezid**

Sultan Bayezid, 885 senesinde Osmanlı tahtına oturmuştur. Kardeşi Sultan Cem'in saltanat davası etmesiyle Yenişehir'de üzerine varılıp ordusu perişan edildi. Sultan Cem, yaralı olduğu halde Mısır'a kaçıp oradan hacca gitmiştir. Geri döndüğünde Karaman taraflarına çıkıp yine isyan etmiş olmakla üzerine gönderilen askere bu sefer mağlup olmuştur. Sonra Rodos Şövalyelerine sığınmıştır. Şövalyeler zavallıyı Fransa'ya getirip yedi sene bir kaleye hapsedtiler ve nihayetinde Papa'ya teslim ettiler. Papa ise Fransızların Roma'yı aldıkları vakit Fransızlara teslim etmiş ise de Papa'nın adamları Sultan Cem'i zehirlemişlerdi. 887/1483 yılında Napoli'de vefat edip sonra Bursa'ya nakil olunmuştur.

Boğdanlıların üzerine hücum edilip Kili Hisarı ve Macarlılar fena halde mağlup edilip hepsi esir alındı. Venedikliler, Papa, İspanya, Fransa ve Macar hükümetleriyle beraber olarak Osmanlı sahillerine donanma gönderdiklerinden Kemâl Reis namıyla meşhur olan bir Osmanlı Kaptanı, gemilerinin bazılarını yakaladı. Bazıları fırtınada perişan oldu.

Nihayetinde kendileri terk-i saltanat buyurdular.

- Vefatı -

Sultan Bayezid'in saltanatı bıraktıktan sonra 918/1512'de Dimetoka'ya giderken yolda vefat etti. 32 sene saltanat etmiştir. Lakabı Veli'dir.

### **Yavuz Sultan Selim**

Sultan Selim, 918 tarihinde Osmanlı padişahı olmuştur. Kendisi savaşçılığı ile meşhur olduğundan halkta muharebe isteği uyandı.

Anadolu'da Acem Şahı İsmail Safevî'nin teşvikiyle çoğalan Şiilerin üzerlerine varmış ve kırk bin kişiyi etkisiz hale getirmiştir. 720/1514'de<sup>65</sup> Çaldıran Ovasında Şah İsmail'i fena halde mağlup etmiştir. Bunun üzerine Tebriz'e kadar gidip pek çok ganimetle döndü.

Çaldıran ordusunun zaferinden sonra Kürdistan taraflarında bulunan beyler, Sultan Selim'e biat ettiler. Mısır hükümdarı ile İran Devleti arasında haberleşme olduğunu duyunca Sultan Selim, askeriyle beraber Mısır üzerine yürüdü. Halep şehrini fethettiğinde "Hâdimü'l Haremeyn-i Şerîfîn"<sup>66</sup> unvanıyla hutbede adı okundu. Nihayet Kahire şehrine gidip orada hükümet eden Çerkes emirlerini mahvetti. Mısır'ı Osmanlı mülküne ilhak eyledi.

Korsanlık yaparak Akdeniz'i titretmiş olan Barbaros Hayrettin, Sultan Selim'e itaat etti. Ona Sancak Beyliği verildi. Mısır'da bulunan Abbâsî Halifelerinden Mütevekkil-Alellâh'ı da beraber alarak İstanbul'a geldi.

Rodos Adasını almak için büyük bir donanma hazırlıyorken Çorlu Ovasında Şirpençe hastalığına yakalandı.

### **- Vefatı -**

926/1520 senesi vefat etti.

---

<sup>65</sup> Baskı hatası olarak tahmin ettiğimiz söz konusu savaşın tarihi 720 verilmiştir. Milâdi tarihi, hicrî 820 yılını esas alarak veriyoruz. (sad.)

<sup>66</sup> İslâm'ın iki mukaddes şehri olan ve bu sebeple Haremeyn diye anılan Mekke ve Medine'nin hizmetkârı anlamına gelmektedir; Hulusi Yavuz, "Hâdimü'l-Haremeyn", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/26. (sad.)

Kendisi gayet hiddetli ve heybetli idi. Lakabı da bundan dolayı kinaye olarak "Yavuz" kalmıştır. İslâm ehlini bir merkeze bağlamak etmek en birinci fikriydi. Kendisi Farsça ve Türkçe'de güzel şiirler söylemiş ve âlimlere çok saygı göstermiştir.

7 sene süren saltanatında birçok yeri fethedip Kürdistan, Macar, Mısır, Şam kırsalı ile Erzurum ve Acem sınırından pek çok arazi Osmanlı toprağına ilhak olunmuştur.

Bundan sonra halife Mütevekkil-Alellâh'dan Peygamberimizin kutsal emanetlerini ve hilâfeti alarak Osmanlı padişahlarını "Halife" namı ile namlandırmıştır.

Zamanı Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanlarındanr.

### **Kanuni Sultan Süleyman**

Hicrî 926 senesinde Osmanlı tahtına çıkmış büyük bir padişahtır. Macaristan'a giden elçiyi Macar Kralı katlettiğinden bizzat kumanda ettiğ bir ordu ile giderek Belgrat'ı ele geçirdi. Nihayetinde anlaşma yapıldı. Donanma-i Hümâyûn, 929/1529'da Rodos'u fethetti.

Hicrî 932/1526 senesinde Almanya üzerine harekete geçildi. Mohaç Ovası'nda müttefikin ordusunu perişan ederek Bodin şehrini ele geçirdi.

Barbaros Hayrettin Paşa kumandasında bulunan donanma Akdeniz'de korku saldı. İspanya sahillerini vurdu. Tunus'u fethetti. İran üzerine gidildiğinde Tebriz'e girildi.

Donanma-i Hümâyûn, Hint Okyanusu'nda görünüp Portekizlileri mağlup etti. Macaristan üzerine yine sefer açılıp Sektuvar şehri fethedildi.

- Vefatı -



Sultan Süleyman, hicrî 974/1566 senesinde Sektüvar fethi esnasında vefat etmiştir. 40 sene saltanat etmiştir. Bu kırk sene zarfında Avrupa devletleri he-di-yeler takdimiyle uzlaşmaya rağbet etmiştir. Askerî ustalığından sonra Arapça ve Farsça bilirlerdi.

Almanya ve Fransa Kralları, Boğdan ve Eflak Beyleri, Acem Şahı kendile-rine baş eğmişti. Donanma-i Hümâyûn, Akdeniz'i, Kızıldeniz'i ve Hint Okya-nusunu hâkimiyet altına almıştı.

Saltanat zamanında şer'î hususlar, maliye ve askeriye dair kanunlar ya-pılıp devletin gelecekteki kudreti muhafaza olundu. Bu sebeple kutlu namına "Kanûnî" denildi.

Donanma, üç yüz elli parça gemiye kadar çıkarıldı. Devletin gelirleri do-kuz milyon ve malikâne beş milyona çıktı ki bu para o zamanlar Avrupa'nın toplam hasılatı idi.

Zamanlarında pek çok âlim ve filozof yetişmiştir. Zenbilli Ali Efendi ve Ebussuûd Efendi bu âlimlerin ileri gelenlerinden bulunmuştur.

İstanbul ilimlerin merkezi oldu. Hatta Hint Fatihî Babür Şah'ın yanına Osmanlı topçuları yollanılıp Osmanlı'nın kudreti gösterildi. Hindistan'da ya-pılan binalar Yüce Osmanlı mimarlarının ustalığını dosta düşmana tasdik et-tirdi. Her tarafta mektepler açılıp ulûm ve fûnûna ehemmiyet verildi.

Yüksek namına mensup olan Süleymaniye Camii, Mimar Sinan'ın gayre-tinin eseridir. Kendileri, şiiere merak etmişlerdi:

"Olmaya devlet-u cihanda bir nefes-i sıhhat gibi"

Gibi hikmetli şiiirleri milletin lisanında kalmıştır. Süleymaniye Camii'nde bulunan kendisine has türbeye defnedilmiştir.

## **Sultan II. Selim**

Hicrî 974 senesinde 42 yaşındayken Osmanlı tahtına geçmiştir. Macarlarla bir süre muharebe edildi ve 975/1567'de antlaşma yapıldı.

Kıbrıs Adası kuşatıldı ve nihayet o da Osmanlı eline geçti.

Donanma-i Hümâyûn, bir aralık Tunus sahilindeki İspanyalıları vurmuş, Zanta ve Kefalonya Adaları etrafına korku salmıştır. Ancak Don Juan kumandasındaki Papa, İspanya ve İtalya gemilerinden oluşan büyük bir donanma, bizim gemileri İnebahtı Körfezinde sıkıştırıp yaktı. İki yüz gemiden sadece kırk gemi kurtuldu. Lakin 980/1572 tarihinde hazırlanan 250 parça gemi ile düşman gemileri fena halde bozguna uğradı ve 30 bin altın ganimet alındı.

İspanya Devleti, Tunus üzerine asker sevk etmesiyle üzerine varılıp Tunus vesâir yerler fethedildi.

Boğdan Voyvodası, Kazaklarla ittifak ederek Akkirman ve Bender Kalelerine baskın düzenleyince üzerlerine asker yollanıp itaate getirildi.

#### - Vefatı -

Sultan Selim, 982/1574'de yeni yapılan bir hamamı gezerken düşüp vefat eyledi. 8 sene saltanat etmiştir.

### **Sultan III. Murad**

982 tarihinde Osmanlı tahtına oturmuştur.

Vezer-i A'zâm Sokullu Mehmed Paşa tedbiriyle hükümet yerine geldi.

984/1576 tarihinde Portekiz Kralı Sebastiyân'ın büyük bir ordu ile Afrika'ya geçip oraları istila ettiği duyuldu. Akabinde Ramazan Paşa, Fas hâkiminin imdadına gönderildi. Seyl Vadisi adlı mevkide Portekiz ordusu fena halde bozuldu. Hatta devlete 200 bin altın hediye verdi.

İran tarafında yine karışıklık çıktı. Üzerlerine ordu çıkarılan Acemler, Çıldır Kalesi önünde perişan edildi. Dağıstan ve Şirvan tarafları Kafkas dağlarına kadar Osmanlı elindeydi.

Sokullu Mehmed Paşa'ya suikast yapıldı. Merhum devlete pek çok hizmet etmiş, bilgin ve tedbirli bir kişiydi.

Kırım Hânı açıktan açığa isyan etti. Osman Paşa kumandasında gönderilen askerler, Kırım'a girdi. Kırım Hânını görevden alarak yerine İslâm Giray'ı tayin ettiler.

Hint Okyanusunda gezen Donanma-i Hümâyûn, İspanya gemilerini vurdu. Yemen sahilini itaate getirdi.

Acem Şahı Abbâs, yine sınırlara saldırma niyetindeydi. Osman Paşa kumandasında giden ordu, padişahın hastalığı sebebiyle iki kere bozuldu ise de Ferhat Paşa kumandan tayin edilmesi üzerine Osmanlı ordusu Acem memleketine girdi. Şah Abbâs yeğeni Haydar Mirza'yı rehin vererek,<sup>67</sup> ele geçirdiği yerleri geri iade etti ve barış antlaşması yapıldı.

Devletin idari işleri tedbir olmadığından dolayı biraz sekteye uğradı. 1001/1592 tarihinde yine Avusturya üzerine sefer açıldı. Boğdan ve Eflak Voyvodalarının da isyan etmesi üzerine Tatar askeriyle karşılık verildi.

#### - Vefatı -

Sultan Murad, 1003/1595 tarihinde vefat etti. Dünyaya yüz on beş evladı gelmiştir. Vefatında 49 yaşındaydı. 21 sene saltanat etmiştir.

Zamanında idari işlerdeki gevşeklik, devletin geleceği için kötü bir örnek oldu.

### **Sultan III. Mehmed**

1003 senesinde tahta oturmuştur. Eflak isyanı hâlâ devam ettiğinden dolayı Ferhat Paşa, Tuna'yı geçip Bükreş şehrini ele geçirdi. Lakin Voyvoda Mihail, Paşayı bir bataklığa düşürüp zapt eyledi. Sinan Paşa dahi köprü geçidinde yenilgiye uğradı.

---

<sup>67</sup> Haydar Mirza'nın kalabalık bir elçilik heyetiyle İstanbul'a gönderildiği de ifade edilmektedir; Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/174. (sad.)

1005/1596'de Eğri Kalesi önünde gerçekleşen büyük muharebede Osmanlılar mağlup olmak üzereyken Sinan Paşa yardımıyla şanlı bir zafer kazandılar.

Bu esnada baştanbaşa kötü idare yüzünden her tarafta isyan baş gösterdi. Hele Kırım kanları içinde kaldı. Eflak Beyi Niğbolu'ya girdi. Alman orduları ilerledi. Anadolu'da sipahi firarileri tekrar ortaya çıktı. Şah Abbâs bu fırsattan yararlanarak Tebriz'e girdi ve oradan Revan'a yöneldi.

- Vefatı -

Bu esnada III. Mehmed vefat etti. (1012/1603) 9 sene saltanat etmiştir. "Eğri Fatih" diye şöhreti vardı.

**Sultan I. Ahmed**

Hicrî 1012 senesinde Osmanlılara padişah olmuştur. Daha on dört yaşında idi. İranlılar yine sınıra saldırarak, Kars ve Ahıska çevresini yağmaladı.

Anadolu'da bir zamandan beri türeyen Celâlî belası gittikçe büyüdü. Hatta bazı bölgelerde galip geldiyse de Murad Paşa namındaki bir vezirin gayretiyle 1016/1607'da hepsi etkisiz hale getirildi.

İran üzerine giden ordu İranlıları fena halde bozguna uğratarak tazminat ödemeye mecbur etti. Avusturya ve Leh Devletlerinin teşvikiyle Boğdan'da çıkan karışıklık bastırıldı.

Acem Şahı ödemesi gereken tazminatı vermediğinden yine üzerine ordu gönderildi. Nahcivan önünde fena halde bozuldu. Şah Abbâs barış antlaşması yapmak için ricada bulundu.

Almanya taraflarında görülen bazı karışıklıklar sebebiyle ordular çıkarıldı.

- Vefatı -

Sultan Ahmed, son günlerinde yüksek ateşli nöbet geçirmiş ve 1026/1617 senesinde vefat etti. 14 sene saltanat etmiştir. Gayretli bir padişahı.

### **Sultan I. Mustafa**

Sultan Ahmed'in kardeşidir. 1027/1618'de tahta çıktı. Zamanında bazı gereksiz harcamalar yapıldı ve bu hâl üç ay sürdü.

Nihayetinde Sultan Ahmed'in oğlu Sultan Osman tahta çıktı. Bu padişah pek gayretli idiyse de dört seneden fazla saltanat süremedi. Yine Sultan Mustafa tahta oturdu. Hükümetin etkisi zarara uğradı. İstanbul'da karışıklık çıktı. Tahtına oturmasının on altıncı ayında Sultan Mustafa istirahat köşesine çekildi.

#### **- Vefatı -**

Sultan Mustafa, istirahate çekildikten 16 sene sonra vefat eylemiştir. Zamanında Yeniçerilerin edepsizliği haddi aşmıştır.

### **Sultan II. Osman**

Sultan Mustafa zamanında tahta oturan bu padişaktır.

Azerbaycan taraflarına gönderilen ordu, İran ordusunu yenerek barış antlaşması yaptı. Eflak ve Boğdan beyleri görevden alınacakken Lehliler müdahale etti. Derhal ordu çıkarılıp üzerlerine varıldı. Lehliler perişan edildi.

Akdeniz'de türeyen korsanlar da Donanma-i Hümayûn tarafından takip edilip mahvedildi.

Zamanında fazlasıyla soğuk olmuştur. Hatta Sarayburnu ile Üsküdar arasındaki deniz donmuştur. Bundan sonra kıtlık da ortaya çıktı.

Leh muharebesinde Yeniçerilerin edepsizliği padişaha nefret verdi. İstanbul'da tütün bahanesiyle çoğunu tepeledi. Lakin 1031/1622'de padişah Hicaz'a gitmek üzereyken büyük bir karışıklık çıktı. II. Osman istirahat köşesine çekildi.

#### **- Vefatı -**

Bu genç padişah henüz on sekiz yaşındayken şehitlik mertebesine erişti. Ahalide itaat kalmadı.

Şöhreti Genç Osman'dır. 4 sene saltanat etmiştir.

İşte bu dört seneden sonra Sultan Mustafa ikinci defa tahta çıkarıldı. Yeniçeri hainleri yaptıkları edepsizliğin cezasını buldu.

Her ne kadar Mehmed Paşa namıyla sadrazam olan gayretli bir vezir, devletin intizamını yerine getirmeye çalıştı ise de Abaza Paşa Ankara taraflarında, Bekir Subaşı da Bağdat'ta emir almamaya başladılar.

Nihayetinde Sultan Mustafa da istirahat köşesine çekildi. Yerine kardeşinin oğlu tahta çıktı.

#### **Sultan IV. Murad**

Hicri 1033/1624 senesinde 12 yaşındayken Osmanlı tahtına oturmuştur. Memleketin içi karma karışıkken Valide Mahpeyker Sultanın tedbiriyle ortalığa huzur geldi. Karışıklıklar giderildi. Bekir Subaşı, Bağdat'ta ayaklanmak üzereyken Şah Abbâs da Bağdat'ı kuşatarak 3 ay sonra şehri aldı. 30 bin kişiyi kılıçtan geçirdi.

Anadolu'da türeyen Abaza Paşa Erzurum'a kadar kaçtı. Çıldır Valisi Türkçe Bilmez Hüseyin Paşa ve Hafız Paşa İranlılara üstün geldiler. Şah Abbâs fena halde bozularak Bağdat'ı bıraktı.

Hüsrev Paşa'nın vezaretinde Abaza Paşa Erzurum'da ele geçirildi. Acem Şahı'nı dahi fena halde zedeledi.

Recep Paşa'nın teşvikiyle zorbalığa başlayan Yeniçeriler etmedik rezalet bırakmadılar. Nihayet Recep Paşa tepelenip tam bir sene Yeniçeri terbiye etmekle uğraşıldı.

Acem üzerine iki defa gitti. İkincisinde Bağdat'ı fethetti.

- Vefatı -

Sultan Murad, yirmi sekiz yaşında iken vefat etmiştir. Azamet ve kuvveti, idaresindeki şiddeti Sultan Selim'e muadildir. Sekiz senede memleketin düzenini yerine getirdi. Ahali rahat etti. Lakin nikris illeti o devletlûyu gençlikte hayattan mahrum etti. 16 sene padişahlık etmiştir.

### **Sultan İbrahim**

Sultan İbrahim, Sultan Murad'ın kardeşi olup 1050/1640 tarihinde Osmanlı tahtına çıkmıştır. Valide Mahpeyker Sultan'ın tedbiriyle bütün devletlere mektuplar gönderilip antlaşmalar yenilendi.

Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa, Üsküdar paşagâhına kadar geldi. Üzerine giden orduyu dahi bozdu. Nihayetinde Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın tedbiriyle vücudu dünyadan kalktı.

Cinci Hoca namıyla yetişen bir fitnebâz, Sadrazam'ı azlettirdi. İsteddiği gibi adamlarını kayırdı.

Zamanında memleketin her tarafında karışıklık görüldü. Memleketin içerisi acınacak hallere girdi.

Girit'e sefer açıldı ve 350 parça yelkenli gemi ile 50 bin asker gönderildi. Elli gün Girit Adası kuşatılıp nihayet Hanya Kalesi Osmanlı eline geçti. Lakin serdarların fenalığından dolayı o ada yirmi beş sene sonra fetholunmuştur.

Sultan İbrahim gittikçe akıl zayıflamasına tutularak nihayetinde istirahat köşesine nakledildi.

### **- Vefatı -**

On beş gün sonra istirahat halindeyken vefat etmiştir. 2 sene kadar saltanat etmiş ve bu halde devletin intizamı gergi gibi bozulmuştur.

### **Avcı Sultan Mehmed**

Sultan IV. Mehmed namıyla tahta çıkan bu padişah daha yedi yaşında idi. Dört padişahın zamanında dirayet ve ehliyeti ile devleti nice tehlikelerden

kurtaran Mahpeyker Sultan'ın bu kere dahi iyi tedbirleriyle ortalığa düzen geldi.

Zalime haddi bildirildi. Cinci Hoca sürgün edilip malından iki milyon altın bahşış verildi.

Gerçi Mehmed Paşa'nın kardeşi Katırcı hainle ittifak ederek Kartal'a kadar gelmiş ise de orada ordusu bozulup kendisi de perişan edildi.

İstanbul'da fesat fitne çoğalıp nice nice hizmete öncülük eden Mahpeyker Sultan bu arada vefat etti. Meşârunileyh iyi amellere sahibi olup devlet işlerini mertçe etmiştir. Kösem Sultan namıyla meşhurdur

Sadrazam Siyavuş Paşa zor kullanarak karışıklığı mahvetti ise de orada çok geçmeden yine fitne baş gösterdi.

Venedikliler Mostar'ı vurup Çanakkale boğazını kapadılar. Lakin bir sene sonra Bozcaada sularında fena halde bozuldular.

Bağdat Valisi İbşir Paşa, Sadrazam edilmiş ise de kibri ve zulmü sebebiyle onun da başı koparılmıştır.

Osmanlı topraklarının Karaman, Şam kırsalı ve Noba taraflarında -kıscası her tarafında- haydutluk çoğaldı. Bu esnada Köprülü Mehmed Paşa namıyla Sadrazamlık makamına geçen vezir, gayretiyle devlete yeniden düzen verdi. 1067/1656'de fesat başları katledildi.

Erdel ve Eflak beylerinin hücum etmesiyle Mehmed Paşa, Tatar Hânı'nı üzerlerine yolladı.

Bursa'da Abaza Hasan Paşa'nın teşvikiyle türeyen yirmi bin Celâli eşkıyası tepelendi. Karaman, Şam kırsalı ve Mısır'daki haydutlar temizlendi.

Eflak Voyvodası, Boğdan eyaletini basıp ahaliyi ve askeri kılıçtan geçirdi. 1070/1659'de üzerine Tatar Hanı vazifelendirilip perişan edildi. Eflak Beyi Avusturya'ya sığındığından ordu çıkarıldı. Ruslar da Kazakları Kırım üzerine



sevk ettiğinden Kırım Hânı Mehmed Giray, Rusya'nın tâ içlerine kadar akın ederek yüz on bin düşmanı kılıçtan geçirdi.

Mehmed Paşa 1072/1661'de vefat etti ve yerine oğlu Fazıl Paşa geçti. Almanya'ya karşı muharebe açılıp her tarafta galip gelindi. Girit Adası alındı. Fazıl Paşa 1087/1676'de vefat etti. Osmanlı hanedanının iftihar kaynağıdır. Köprülüler akrabasından Kara Mustafa Paşa Sadrazam olup Avusturya'ya muharebe açıldı. Viyana ikinci defa kuşatıldı. Lakin Leh Kralı Sobieski birdenbire hücum ederek askerimizi mağlup etti.

Sultan Mehmed, bir aralık av âlemlerine dalmış ve 1099/1687'da istirahat köşesine çekilmiştir.

#### - Vefatı -

İstirahat köşesine çekildikten dört sene sonra vefat etmiştir. 41 sene padişahlık yapmıştır. Köprülüler namıyla Vezir-i A'zâmlığa geçen dirayet sahipleri sayesinde zamanı başarılı bir suretle geçti. Lakin saltanatının son zamanlarında Mora, Venedik elinde kalmış ve Avusturya da Macaristan'da ilerlemiş idi.

### **Sultan II. Süleyman**

1099'da Osmanlı tahtına geçmiştir. 43 yaşında idi. Ulûm ve fûnûn okumalarından lezzet almış ve saltanatı önceden kabul etmemiş idi. Ulemânın ricasıyla tahta oturdu.

Yeniçeriler fazlasıyla sapkınlaştı. Nihayet Sancağı Şerif çıkarılarak alçaklar biraz ıslah edildi.

Avusturyalılar ve Venedikliler sınıra saldırdılar. Yeğen Osman Paşa, bağımsızca hareketiyle beraber Belgrat'a girerek başkomutan olduysa da düşman önünde defalarca bozguna uğradı.

Sultan Süleyman, üstün gayret Sofya'ya ordu çıkarıp düşmanla mücadele etti. Kırım Hânı, Leh topraklarının altını üstüne getirdi.

Lakin Osman Paşa vefat ettikten sonra başkomutan olan Recep Paşa'nın Batoçine namlı mevkiide mağlup olmasıyla düşman Niş Kalesi'ne kadar girdi.

Bu aralık Köprülülerden Mustafa Paşa sadrazam oldu. Zulmü kaldırdı. Nizâm-ı Cedîd namıyla âdilâne kanunlar yaptı. Büyük bir ordu çıkarıp Leh ve Rusya ordularını yenilgiye uğrattı. Tekeli Bey namında birisi Almanları Erdil'den dışarıya püskürttü. Venedikliler, Arnavutluk tarafında hayli zamandan beri uğraştıklarından üzerlerine yürüdü.

- Vefatı -

Sultan Süleyman, bu esnada Edirne'de vefat etti. (1102/1691) 3 sene padişahlık etmiştir. Gayet iyi huylu idi.

**Sultan II. Ahmed**

1102'de Sultan Süleyman'ın yerine Edirne'de tahta geçmiştir. Almanya ile muharebeye devam edildi. Salankamen namlı mahalde azîm bir muharebe olmuş ise de Sadrazam Mustafa Paşanın şehadeti üzerine Osmanlı ordusu bozulmuştur.

Hicaz tarafında Şerif'in meselesi çıkıp oralar karıştı. Almanya ile barış anlaşması yapma ümitleri mahvoldu.

Tatarlar, Leh memleketini bir daha çiğnediler. Padişah hem Almanlara ve hem de Venediklilere karşı ordu gönderdiyse de mağlubiyet yine Osmanlı tarafında kaldı.

- Vefatı -

Bu aralık Sultan Ahmed vefat etti. (1106/1695) Dört sene padişahlık etmiştir.

**Sultan II. Mustafa**

1106'da tahta oturmuş ve her tarafa sert emirler göndererek bizzat ordu ile beraber muharebeye gideceğini beyan etmiştir.

Amcazâde Köprülü Hüseyin Paşa, Venedik gemilerini Sakız sularında fena halde bozdu. 50 bin kişilik bi ordu ile Sultan Mehmed, Avusturya üzerine gitti. Lugos muharebesinde düşmanı mahvedercesine mağlup etti. Kaptan Mezemorta Hüseyin Paşa da Venediklileri yine Sakız sularında perişan etti. Tatarlar üzerine yürüyen Rusya Çarı Pedro dahi Azak Kalesi taraflarında fena halde bozuldu.

Rağoza elçileri devlet kapısına yüz sürüp işlemiş vergilerini verdiler. Sultan Mustafa Lehlileri ve Bega Suyu kenarında Avusturyalıları perişan ederek oraları titretti.

Bu esnada Ruslar dahi Tatarların birbirlerini çekemedikleri sebebiyle Azak Kalesini ele geçirdi.

Sultan Mustafa, Timsa Çayı yakınlarında Avusturyalılar tarafından mağlup edildi. Bu muharebede pek çok vezir şehit oldu. Düşman bu sene sarayı yaktı.

Nihayet Hüseyin Paşa sadrazam olarak 90 bin kişilik bir ordu ile düşman üzerine giderken Sofya'da barış anlaşması yapmaya karar verildi. Bu anlaşmaya Karlofça Anlaşması denilir. Azak Kalesi ve Tuna'nın sol tarafı Osmanlı mülkünden çıktı.

Bu anlaşmadan sonra memleketin dâhili iyileştirilip, Boğdan taraflarında çıkan karışıklık bertaraf edildi.

### - Vefatı -

Yeniçeriler her vakitte yaptıkları lanetlikleri yine yapmaya başladılar. Nihayetinde 1115/1703 yılında padişah Edirne'de saltanatı terk etti.

Altı ay sonra kederinden vefat etti. Dokuz sene padişahlık yapmıştır.

### **Sultan III. Ahmed**

1115'de Osmanlı tahtına geçmiştir. Bir sene kadar yeniçeri zorbalığını düzeltmek için uğraştı. Zamanındaki en büyük olaylar şunlardır:

İsveç Kralı meşhur Demirbaş Şarl, Rusları fena halde bozguna uğrattı. Hatta Rusya'nın ortalarına kadar geldiyse de nihayetinde Ruslara mağlup oldu. Bender şehrine kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Ruslar söz konusu kişi takip etmek maksadıyla sınıra saldırdıklarından Ruslara karşı savaş ilan edildi. Purut Çayı kenarında Ruslar fena halde bozuldu. Azak Kalesi'nin ve Demirbaş'ın Osmanlı'ya iadesi şartıyla antlaşma yapıldı. Buna Purut Antlaşması denilir.

Bundan sonra Arnavutluk karışıklığı bertaraf olunarak Mora üzerine sefer açıldı. Mora bütün olarak fethedildi. 1128/1714'de Hersek ve Venedik toprakları dahi Osmanlı yiğitlerinin gezip dolaştıkları yer oldu.

Almanya İmparatorluğunun başvekili Prens Eugen bazı zararlı tekliflerde bulunduğundan Almanya'ya karşı harp ilan edildi. Ali Paşa kumandasıyla giden ordu, düşman askerinin düzeninden dolayı mağlup oldu. Hatta Ali Paşa da şehit düştü. Nihayetinde Almanlar Temeşvar'ı ele geçirdi. Eflak da istila edildi.

Sırbistan tarafında da Almanlar, Belgrat'ı ellerine geçirdiler.

Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa gelmesi üzerine sulh olunup ortalığa sakinlik geldi.

İbrahim Müteferrika namı zâtın ve Saîd Efendi namında yüksek gayret sahibi birinin sayesinde yurdumuzda ilk matbaa açıldı.

Sünniler ile Şiîler arasında Şirvan taraflarında ortaya çıkan fitne bu zamanda ateş aldı. Devlet, İran üzerine ard arda ordular gönderdi. Osmanlı askerleri İran'ı istila edercesine çiğnedi.

Lakin İran'da Nadir Şah namıyla meydana çıkan bir Hân, ordularıyla Tebriz'e yürüyerek o tarafları istila edince üç ay sonra üzerine ordu gönderildi. Yeniçeri eşkıyası ise Damat İbrahim Paşa'nın yavaşlığını ve daha bin türlü yalanlar uydurarak hainliğini zikredip ortalığı karıştırdılar. Bunun üzerine Sultan Ahmed de saltanatı terk ederek kardeşinin oğlu Sultan I. Mahmud'u tahtına geçirdi.

- Vefatı -

III. Ahmed saltanatı bıraktıktan sonra 6 sene daha yaşadı. Vefat tarihi 1143/1730 senesidir. 28 sene padişahlık etmiştir.

### **Sultan I. Mahmud**

Sultan I. Mahmud tahta çıktığı vakit yeniçeri eşkıyasının saygısızlığı yatışmadı. Patrona Halil denilen Yeniçeri zorbasıyla arkadaşları, vekilleri istedikleri gibi tayin ettiler. Lakin Dârü's-Saâde ağalında bulunan Beşir Ağa fesadın önünü alıp zorbaları tepeledi. 1144/1731'de Topal Osman Paşa sadrazam olunca İran üzerine gidip Nadir Şah'ı mağlup etti. Bunun üzerine barış antlaşması yapıldıysa da Nadir Şah iki sene sonra antlaşmayı bozdu. Şah Tahmasb'ı da tahtından indirdi. Bağdat'ı dahi kuşatmış ise de Topal Osman Paşa'nın yetişmesi üzerine Bağdat'ı terk ederek Dicle taraflarında Osmanlı ordularına mağlup oldu. Litam tarafında dahi bozguna uğradıysa da Osman Paşa, Kerkük'de İran askerlerine yenildi ve şehit oldu. Bunun üzerine Nadir Şah Osmanlı topraklarına geçti.

Ruslar dahi Dağistan taraflarından indi. Azak Kalesi'ni kuşatarak antlaşmayı bozdu.

Binâ-i Âliye'den Rusya'ya karşı ordu çıkarıldı. Lakin Nadir Şah, Tiflis'i, Revan'ı, Gürcistan ve Şirvan'ı ele geçirmesiyle anlaşma talebinde bulundu. Onunla anlaşma yapıldıktan sonra Rusya'ya karşı savunma yapılmak üzere asker toplandı ise de Ruslar Kırım'ı tamamen çiğnediler. Avusturyalılar da ayaklanarak Niş şehrine girdiler. Muharebe üç sene devam etti. Askerimiz pek çok üstünlüğe ulaştı. Nihayetinde barış anlaşması yapılip bir müddet sakinlik içinde zaman geçti. Lakin İstanbul'da Yeniçeriler ve Arabistan'da Vehhâbi lakabıyla ortaya çıkanlar eşkıyalıklarıyla devleti meşgul ettiler.

Beşir Ağa, ulema hakkında gösterdiği hoş olmayan davranışlardan dolayı katledildi. İstanbul'da büyük depremler oldu ve birçok yer yıkıldı.

- Vefatı -

I. Mahmud, zaten hasta olduğundan 1168/1754'de Cuma namazından dönerken at üzerinde vefat etti. Sultan, idarî işlerde her emri erbabına teslim eden ve 25 sene saltanat etmiş güzel ahlâk sahibi bir paşa idi.

### **Sultan III. Osman**

Hicrî 1168 senesinde 53 yaşındayken Osmanlı tahtına oturmuştur. Bu padişahın zamanı daima sulh ile geçti. Meyhanelerin kapanması, kadınların İslâmiyet adâbı üzere gezmeleri hakkında fermanlar çıkardı.

Büyük bir yangın çıkmasıyla İstanbul'un dörtte biri yandı. Bir kere de Demir Kapı civarından yangın çıktı ve şehrin yarısı tutuştu. Bu yangın 36 saat sürmüş ve Bâb-ı Âlî dahi bu sırada yanıp tutuşmuştur.

Yedi sene evvel başlanılan Nûr-u Osmânî Camii tamamlandı. Zamanında Ragıp Paşa sadrazamlığa geçti. Kara Osmanoğlu gibi zorbalardan bir iki tanesi tepelendi.

### **- Vefatı -**

Sultan Osman, 1171/1757'de vefat etmiştir. Saltanatı 3 senedir.

### **Sultan III. Mustafa**

Sultan Mustafa 43 yaşındayken Osmanlı tahtına oturmuş oldu. Zamanında sadrazam olan Ragıp Paşa, devleti barış içinde yedi sene iyileştirmeye çalıştı. Söz konusu Paşa âlim, faziletli ve gayret sahibi bir zat olup devlete hem kaleme ve hem de bedenen çok hizmet etmiştir.

Devrinin en önemli olayı Ruslar ile olan muharebedir. Zikredilen muharebede askerimiz her taraftan mağlup oldu. Rus gemileri Akdeniz'den dolaşarak İzmir tarafında Çeşme denilen yerde donanmamızı yaktılar. Bu aralık barış sözleri meydana çıkmışsa da Avusturyalılarla ittifak yapılarak yine harbe başlandı. Fakat Yeniçeriler bu sefer de edepsizlik ederek ordudan dağıldılar. Ruslar bunun üzerine Kırım'a girerek orasını çiğnediler.

Lakin Avusturya ve Prusya devletleriyle topraklarını parçalamaya kalkıştıklarından Fokşan'da müzakere olundu. Rusya'nın teklifleri kabul olunacak tekliflerden olmadığından yine harbe karar verildi.

Ruslar, Rusçuk'a hücumlarında bozguna uğramış iken askerin kötülüğü sebebiyle Tuna'yı geçtiler. Pazarcık'a kadar geldiler.

- Vefatı -

Sultan Mustafa 16 sene saltanattan sonra 1187/1774'de vefat etmiştir.

### **Sultan I. Abdülhamid**

1187'de elli yaşındayken Osmanlı tahtına oturmuştur. Bu zaman devletin en karışık zamanlarından biri olmakla beraber yine Ruslara karşı ordu gönderildi. Silistre, Rusçuk ve Tuna kenarlarında düşmana karşı savuna yapıldı.

Bu aralık Rusya içerisinde birtakım karışıklık çıktığı sebebiyle Ruslar barış yapmaya meyletmişlerse de Yeniçerilerin edepsizliği sebebiyle barış yapılmadı. Nihayetinde düşman Şumnu şehrini kuşattı. Artık bunun üzerine Kaynarca kasabasında bir antlaşma yapıldı. (1189/1775)<sup>68</sup>

Bu antlaşmaya Tatarların bağımsızlığı ile Kabartay'ın, Gürcistan topraklarının, Azak ve Yeni Kale kalelerinin Rusya'ya terki, Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe gemi işletmesi ve Eflak, Boğdan Kalelerinin imtiyazlı olması dâhil edilmiştir.

Antlaşmadan sonra Yeniçerilere hadleri bildirildi. Şam taraflarında ortaya çıkan eşkiya ortadan kaldırıldı. Mısır'da türeyen Türkmen beyleri ıslah edildi. Mora'da Arnavutlarla Manyatalar arasında çıkan fitne asker kuvvetiyle mahvedildi.

Bu esnada Kırım Hanları arasında çıkan fitne büyüye büyüye Rusların müdahalesini gerektirdi.

---

<sup>68</sup> DİA: 1774; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/524. (sad.)

Şahin Giray namıyla o vakit Tatar Hanlığında bulunan şahıs, Kırım'ı Rusya'ya terk etti. Ruslar orasını bütün bütün istila ettiler. Lakin Şahin Giray ettiğine pişman olarak devletimize sığındığında hainliğinin cezası olarak katledildi.

Hâlbuki Ruslar öteden beri kurdukları fitneyi bu defa meydana vurduklarından harp ilan edildi. Avusturyalılar da Ruslarla beraber olarak harbe kalkıştılar. Mareşal Romanzof kumandasında olarak Rus ve Avusturya askeri, Boğdan'ı ve Yaş şehirlerini çiğneyip Hotin Kalesi'ni ele geçirdi.

Ruslar, Özi Kalesi'ni ele geçirdiklerinde yirmi bin esir idam etmek gibi vahşette bulundular.

Lakin Yeniçeriler bu sefer yine isyan ettiler, âlemi velveleye verdiler.

#### - Vefatı -

1203/1789 senesi Sultan I. Hamid Han 63 yaşında olduğu halde vefat etti. 16 sene saltanat etmiştir.

### **Sultan III. Selim**

Sultan III. Selim Han, 1203 senesinde Osmanlı tahtına geçmiştir. Zamanında Rusya muharebesi devam ediyordu. Avusturyalılar Belgrat'ı, Ruslar da İsmail Kalelerini ele geçirmişlerdi.

Bu süreçte Fransa'da büyük bir karışıklık çıktı. Avusturya Devleti, Rusya'dan ayrıldı. Ruslar da muharebeden vazgeçti ve Yaş şehrinde antlaşma yapıldı.

Sırpın isyan etmesiyle üzerlerine asker gönderildi. Fransa'da ortaya çıkan ve bütün âlemi askerine karşı mağlup eden Napolyon Bonapart bu aralık Mısır'a asker çıkardı. Mısır'ı istila ettikten sonra Akka Kalesi'ni dahi ele geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamayıp geri döndü. İki sene sonra Mısır'da hiçbir Fransız kalmadı. Lakin Kölemen Beyleri açıktan açığa itaatsizliğe başladılar.



Tepedelenli Ali Paşa namlı Arnavutluk'ta türeyen bir zat oralarda fesadı büyüttü.

Sultan Selim, bu sırada askerliğin en birinci ihtiyacı olan Tophane, Humbarahane, Hendesehane'yi düzene sokup birçok gemi inşa ettirdi. Rumeli ve Afrika sahillerine Yeniçerileri yollayıp İstanbul'da Nizâm-ı Cedîd namıyla askerî birlik oluşturdu. Yeni yaptırdığı kışlalarda talim ettirdi.

Devletimiz bu sefer Rusya ile ittifak edip Fransızlara harp ilan etti. İngilizler, Fransa donanmasını yaktılar. Biz de "Cezâir-i Seb'a" denilen Yunan Adalarını aldık.

Bir süre sonra Bonapart, Fransa İmparatoru oldu. Bu aralık Devlet-i Âliye ile iyi geçinmek arzusuyla elçi yolladığından Ruslar muharebeye kalkıştılar. İngilizler dahi donanmalarıyla Çanakkale Boğazından Marmara'ya girdilerse de her taraftan savunma yapıldığından geri dönmeye mecbur oldular.

Tuna tarafına da asker gönderildi. Muharebeye devam edildi.

- Vefatı -

Sultan Selim, 1222/1807 senesinde saltanatı terk etti. Bir sene sonra vefat etti. Gayet çalışkan, gayret sahibi bir padişah olup Mühendishane-i Hümâyûn gibi yüksek mektep inşasına, Nizâm-ı Cedîd gibi asker teşkilatına muvaffak olmuştur. Eğitime fazlasıyla rağbet ederdi. 19 sene saltanat etmiştir.

### **Sultan IV. Mustafa**

Hicrî 1222 senesinde Sultan Selim'in yerine tahta geçmiştir. Zamanında yalnız Rusya ile sulh edilip Kabakçı mel'ûnu da tepelenmiştir. Her tarafta bir kargaşa çıktı. Herkesin huzur ve rahatı kaçtı.

- Vefatı -

1223/1808 senesinde istirahat köşesine çekildi ve 33 yaşında vefat etti. Bir sene saltanat etmiştir.

### **Sultan II. Mahmud**

Hicrî 1223 senesinde tahta oturmuştur. Yeniçeriler, Nizâm-ı Cedîd taraf-tarı olan Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa aleyhine ayaklandı. O cesur veziri, Paşa Kapısında diri diri yaktılar.

Ruslara karşı direnmek üzere ordular gönderilip karşı koyuldu. İngiltere Devleti ile ateşkes yapılarak Mısır'da türeyen Kölemen Beyleri katledildi.

Ne zamandan beri Arnavutluk'ta fesat başı kesilen Tepedelenli Ali Paşa, kendi fesadı içinde idam edildi. O taraflar da biraz rahat etti.

Mora taraflarında ve Boğdan bölgesinde isyan belirtileri görülmüş ise de bu aralık devletin en büyük ıslahatı makamında olan Yeniçeri züppeleri ortadan kaldırıldı. Şöyle ki:

1241/1826 senesi Yeniçeri efradından askerliğe kabiliyeti olanlar Eşkinici namıyla ayrılıp onlara talim edildi. Yeniçeriler bunun üzerine ayaklanarak Ağa Kapısı'nı bastılsa da ahalinin nefreti dahi arttığından nihayet Sancak-ı Şerîf kaldırılarak kışlaları topa tutuldu. O hainlerin cümlesi mahvedildi.

İşte bu olay devletimiz tarihinde çok önemlidir. Bundan sonra düzenli asker oluşturuldu.

Yunanistan'da karışıklık çıktı. Bu esnada Ruslar da harp ilan etti. Harp ede ede Edirne'ye kadar geldi. Mısır valisi olan Mehmed Ali Paşa devlete karşı isyan edip Suriye taraflarına geçti. Osmanlı askerini Nizip şehrinde bozguna uğrattı.

Bu kadar meşgale Sultan Mahmud'u yordu.

- Vefatı -

Nizip olayının haberi gelmeden Sultan Mahmud 1255/1839 senesinde vefat etti. 33 sene kadar saltanat etti ve vefatında 55 yaşındaydı. Namına Sultan Mahmud Adlî denir. Büyük kışlalar ve askeri mektepleri yaptı. Donanma-i Hümâyûn yüz Kalyon, yüz Brik, İskona ve Kotara'dan ibaretti.

Vergileri düzenledi, karantina usulünü koydu ve memleketi ıslah edip devlet hazinesini büyüttü. Ziyadesiyle eğitim severdi.

### **Sultan Abdülmecid**

On sekiz yaşında olduğu halde 1255 senesinde Osmanlı tahtına geçmiş büyük bir padişahdır.

Mısır valiliği Mehmed Ali Paşa sülalesinin büyük oğluna verildi. Zamanında sadrazam olan Raşit Paşa, "Gülhane Hattı Hümayûnu" namıyla Gülhane'de ahalinin huzurunda bir hattı hümayûn okudu. Devletimizi ihya edecek yenilikler gösterdi. Buna müteakip ziraat ve ticarete ait düzenlemeler yapıldı. Osmanlı askeri 350 bin kişiye ulaştırıldı.

Kürdistan ve Van tarafları ıslah olunup her tarafta mektepler açılmaya başladı.

Ruslar bu sefer yine baş göstermekle savaş ilan edildi. Askerimiz Silistre ve İltinice muharebelerinde şanlı şanlı muzafferiyetler kazandı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Devletleri de bizimle beraber olarak Ruslara Sivastopol'de galip geldi. Onlar tarafından gelen asker 200 bin civarındaydı. Nihayet Paris'te büyük bir barış antlaşması yapıldı.

Bu antlaşmadan sonra Suriye taraflarında karışıklık çıktı ve Cebel-i Lübnan ayrı sancak oldu.

### **- Vefatı -**

Abdülmecid 1277/1861 senesinde, 41 yaşında vefat etti. 22 sene saltanat etmiştir. Zamanında maarif-i milliyemiz ilerlemeye başlayıp ilim ehlinin kıymeti bilindi. 22 sene padişahlık etmiştir. Medine-i Münevver'e de Peygamberimizin türbesini yeni baştan tamir eylemiş, gayretli ve dindar bir halife idi.

<b>Sıra</b>	<b>Hükümdâr</b>	<b>Hilâfet Süresi</b>
1	Osman Gazi	29 Yıl
2	Orhan Gazi	25 Yıl
3	Sultan Murad	31 Yıl
4	Yıldırım Bayezid	14 Yıl
5	Sultan Çelebi Mehmed	8 Yıl
6	Sultan II. Murad	13 Yıl
7	Sultan II. Mehmed	31 Yıl
8	Sultan II. Bayezid	32 Yıl
9	Yavuz Sultan Selim	8 Yıl
10	Kanuni Sultan Süleyman	48 Yıl
11	Sultan II. Süleyman	8 Yıl
12	Sultan III. Murad	21 Yıl
13	Sultan III. Mehmed	9 Yıl
14	Sultan I. Ahmed	14 Yıl
15	Sultan I. Mustafa	3 Ay 4 Gün
16	II. Osman	4 Yıl
17	Sultan IV. Murad	17 Yıl

18	Sultan I. İbrahim	9 Yıl
19	Sultan IV. Mehmed	41 Yıl
20	Sultan II. Süleyman	3 Yıl
21	Sultan II. Ahmed	4 Yıl
22	Sultan II. Mustafa	9 Yıl
23	Sultan III. Ahmed	28 Yıl
24	Sultan I. Mahmud	15 Yıl
25	Sultan III. Osman	3 Yıl
26	Sultan III. Mustafa	16 Yıl
27	Sultan I. Abdülmecid	26 Yıl
28	Sultan III. Selim	19 Yıl
29	Sultan IV. Mustafa	1 Yıl
30	Sultan II. Mahmud	33 Yıl
31	Sultan Abdülmecid	22 Yıl

Allah'ın yardımıyla bitti.



